

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

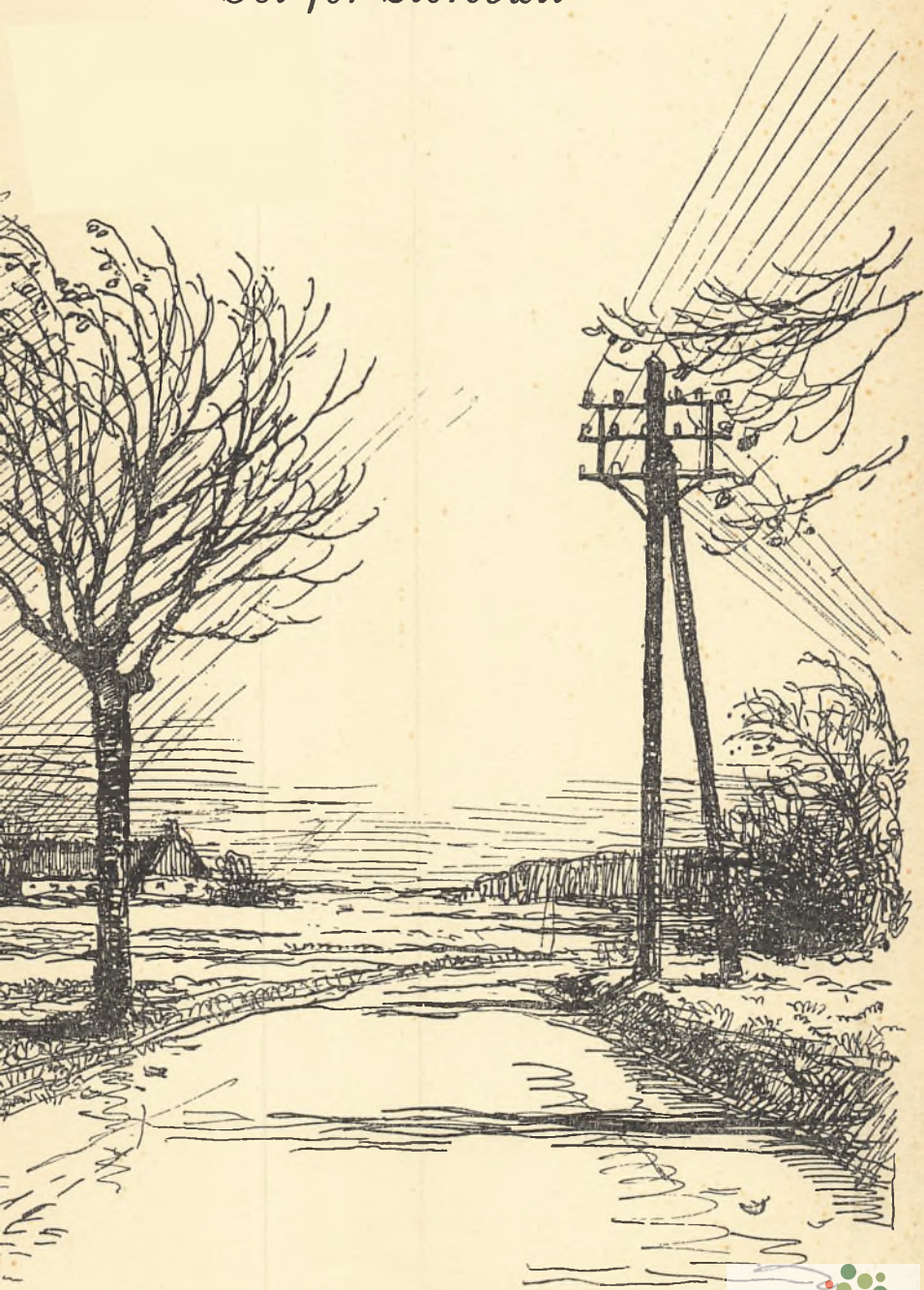
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARK

Øst for Storebælt

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

DANMARK

ØST FOR STOREBÆLT

TURISTFORENINGEN FOR DANMARKS
ÅRBOG 1957

Redigeret af Kristjan Bure

KØBENHAVN
Det Berlingske Bogtrykkeri
1957

DENNE BOG ER SAT MED BASKERVILLE
OG TRYKT I
55.000 EKSEMPLARER
DET BERLINGSKE BOGTRYKKERI · KØBENHAVN

OMSLAG: IB ANDERSEN

KLICHEER:
BERNH. MIDDELBOE · REPRODUKTIONSANSTALT
KØBENHAVN

Indhold

INDLEDNING	7
DANMARK ØST FOR STOREBÆLT	9
<i>Af forfatteren JOHANNES SMITH.</i>	
DET DANSKE LANDSKAB OG MALERNE.....	37
<i>Af bibliotekar HENRIK BRAMSEN.</i>	
<i>Billedredaktion ved ELSE LOFTHUS.</i>	
Nordsjælland.....	44
Vestsjælland	61
Sydsjælland.....	77
Østsjælland	91
Lolland, Falster, Møen	105
Bornholm	117
DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT.....	129
<i>Af lektor ved Københavns Universitet POUL ANDERSEN.</i>	

*Turistforeningen for Danmarks Årbog
for 1958 vil handle om Limfjorden*

Pen- og tuschtegning af Ib Andersen. Kobberstiksamlingen.

De samvirkende østdanske turistforeninger, anden landsdelsforening under Turistforeningen for Danmark, der omfatter Danmark øst for Storebælt med undtagelse af København og nærmeste omegn, består nu af 51 lokale foreninger, 35 på Sjælland og Møen, 2 på Falster, 5 på Lolland og 9 på Bornholm.

Sammenslutningen blev dannet for 50 år siden, den 6. oktober 1906 som »Den Sjællandske Afdeling« under »Den Danske Turistforening« og omfattede den gang foruden sit nuværende område også København.

Før 1906 bestod der kun nogle få turistforeninger på Sjælland. Men efter oprettelsen af »Den Sjællandske Afdeling« blev der dannet flere lokalafdelinger. Det egentlige turistarbejde ude i landsdelene kom dog først rigtig i gang efter reorganisationen af 25. oktober 1913. Ved denne ordning trådte København ud af »Den Sjællandske Afdeling« og oprettede »Turistforeningen for København og nærmeste Omegn«.

Den første formand for »Den Sjællandske Afdeling« var direktør for Zoologisk Have Julius Schiøtt, den varmhjertede, ihærdige idealist, der havde stor forståelse af turismens betydning. Ved sin død 1910 efterfulgtes han af overretssagfører

Einar Falbe-Hansen, som afløstes af etatsråd Jacob Henningsen, hvorefter forfatteren Karl Larsen var formand for »Den Sjællandske Afdeling« til 1913, da han overtog ledelsen af Københavns Turistforening.

Efter at København og den nærmeste omegn var udskilt fra »Den Sjællandske Afdeling«, blev boghandler Jens Møller, Helsingør valgt til dens formand; han ledede foreningens arbejde indtil 1922. I de følgende år skiftede formændene ret tit. I 1932 blev godsinspektør Laurids Engelstoft, Køge valgt til formand, og efter hans død i 1949 overtog den nuværende formand, tidligere landstingsmand, stationsforstander A. Windeløv, Nykøbing Sjælland, formandshvervet.

Det kunde have været ønskeligt at give en udførlig omtale ikke alene af de forskellige landsdelsforeningsformænds arbejde, men også af mange af de lokale foreningers formænds og bestyrelsesmedlemmers bidrag til rejselivets udvikling både i kulturel og økonomisk henseende inden for de halvtreds år, sammenslutningen har bestået. Men pladsen tillader det ikke. Vi må nøjes med i ærbødighed og taknemlighed at mindes de bortgangne, og bringe en hilsen til dem, der nu bærer dagens byrder, formændene og bestyrelsesmedlemmerne, og takke dem for det udmærkede og selvopofrende arbejde, de udfører.

Den jydsk jubelbogs bog var illustreret af jydsk tegner, den fynsk af fynsk maler. Denne jubelbogs bringer gengivelser af danske malers arbejder fra de landsdele, bogen omtaler. Vi har valgt dette, fordi vi mener, at malernes kunst mere end nogen anden har bidraget til at åbne vore øjne for naturens og landskabernes evige skønhed og har lært os at se det smukke hos mennesker og dyr, når de færdes i dagliglivets mangfoldighed.

K. B.

*Landskab fra Hornbæk med Plantagen og Kullen i baggrunden. 1848.
Farvelagt tegning af J. Th. Lundbye. Kobberstiksamlingen.*

Danmark øst for Storebælt

AF JOHANNES SMITH

ENTEN man gør sig det klart eller ej, er der to ting man gerne søger naar man gaar paa strejftog i en by eller en egn: Det man ikke finder mage til andre steder – enten fordi det i sig selv er en attraktion, eller fordi man har faaet en særlig tilknytning til stedet i de aar hvor man bindes med de stærkeste baand – og saa det almindelige, det der er typisk for landsdelen eller landet og dets vejrlig og dets levevis.

Man kan undre sig over at to hinanden saa modsatte elementer kan forliges, og det kan de vel ogsaa kun i ly af visse besynderlige love som det kontrastrige og paradoxale og meget andet frugtbart kommer ind under. Helhedssyn og detaljer fører en

JOHANNES SMITH

evig indbyrdes krig, men de kan ikke undvære hinanden. Visse oplevelser og resultater forudsætter to væsner af forskelligt køn og deraf følgende forskelle, og er der ikke ogsaa noget om at det universelle i kunsten faar en særlig værdi og tæthedegrad ved at øse af sin modsætnings kilde – den dybe fortrolighed med et meget begrænset omraade.

Naar jeg i tankerne skal gennemgaa mine indtryk fra de østdanske egne, hidrørende fra utallige vandringer og rejser, kan jeg mærke hvordan jeg skiftevis har søgt det særprægede, for ikke at sige enestaaende – og det navnløst almindelige. Med aarene drages jeg mere og mere mod det sidste. Det er noget med en aldrig realiseret drøm om at kunne staa et sted og fastholde det hele – det som Danmark er blevet, inderst inde og længst ude, for den der har levet sig sammen med landet og dets aastider. Men jeg ved til fulde at uden undtagelserne – det exceptionelt smukke – ville det almindelige aldrig komme til at føre saa fortættet en tale som det under gunstige omstændigheder kan.

MØN

For mig er Møn blevet et mønster for denne tankegang, ja næsten et nøgleord til den. Paa en fodtur i Sydsjælland og omliggende øer i mine iltre erobreaar i begyndelsen af tyverne, var et af mine maal Møns Klint. Ingen skulle mere kunne sige mig paa at jeg aldrig havde været der. Det manglede bare. Klinten skuffede mig paa ingen maade, og vejrets vilkaar var de bedst mulige. Julidagen var tindrende klar og Klinten kridende hvid. Det mest overraskende for mig var dog havet dybt nede. Baade synsvinklen og afstanden og vandets klarhed var noget helt nyt for mig. Sommerbrisernes skrifttegn paa den riflede overflade, farvenuancerne og det pletvis opslemmede kridt i det ellers krystalklare vand, og lilleputbrændingen med dens fjerne, næsten uvirkelige lyd og en rytme der kan minde om filmens slow motion. Klint og hav, skov og skrænt, i sandhed en attraktion af rang.

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

Stege. 1855/56. Akvarel af I. C. Dahl. Bergens Bys Billedgalleri.

Men da jeg i de svale aftentimer gik de to mil tilbage til Stege, til dels den samme vej jeg havde gaaet den samme dag i middagsbranden, blev landet – selve Møns land – et stykke fortættet Danmark, fuld af ynde og gammel kultur, frugtbart i mere end een forstand.

Borre – en kirke og en landsby – aftenfred og svunden tid – i utalte somres tegn. Inden i mig begyndte en gammel halv-glemt rytme at arbejde – nogle støvede haltende lyde fra en dansktid, men gode at komme i tanker om fordi det var saa længe siden, og fordi de kom ad en uvant vej. Fra en ellers glemt historie i læsebogen (hvis tilstand jeg tydeligt husker – spættet gult omslagspapir, stødte hjørner, bleg typografi) hørte jeg for mit indre øre nogle linier omtrent i denne stil: Nu er Borres storhed for længst forbi, mure er sunket i grus og tilgroet som Babylons og Slangेरups fordums herligheder. Spredt og glemt er slægtens rigdomme, men endnu . . .

Da jeg ind under midnat naaede tilbage til Stege, tog jeg ogsaa byen ind til mit hjerte – den gamle købstad med de

JOHANNES SMITH

aftenstille gader og med silhuetter af den moderne industris skorstene. Til den ene side det stille sivkransede nor, til den anden, ud mod det aabne vand, havnebassinets blanke flade. I en fornem patricierbygning, lige ved det kendte taarn over byporten, var der fuldt oplyst og dansemusik gennem aabne vinduer. Unge festklædte mennesker saas i korte glimt naar dansen førte dem hen forbi vinduerne. Jeg var støvet og træt og alene, men med en drøm i mig som gør at jeg husker noget som festens deltagere maaske alle har glemt.

Og i erindringer om den gamle byport en bestemt lys sommernat vil jeg prøve at samle lidt af det som tæller, naar man skal se paa hvad det er der knytter én til en egn, og faar én til at holde af de helheder der enten har navn paa landkortet eller som kun er til i ens eget sind.

Der er – som allerede antydnet – vekselvirkningen mellem det sjældne og det almene, (Klinten med de hvide spir og det dyrkede land hen over runde bakker, grøfterne med de vilde blomster, kirker og gamle gaarde) og der er de svundne tider, det man gaar og husker, fra egne aar og andres, forlovet med dagen i dag. Og der er det man aldrig var med til, enten fordi man var for ung eller for gammel, eller alene naar man skulle ha været to, eller omvendt, længslen efter noget andet, og glæden ved gentagelsen – den som aarstiderne eller en sød tilbagevenden skænker en, lykken ved atter at møde det kendte i en evig ny form. Det er ikke alt det der hører til at bo lykkeligt i et land, men noget af det jeg føler mig mest taknemmelig for.

Og efter denne indledning begynder jeg mine strejftog i de østdanske egne som jeg – foreløbig i fyrretyve aar – har prøvet at leve mig ind i, med hovedstaden som min operationsbasis.

NORDSJÆLLAND

Mine første bestræbelser gik ud paa at finde de landlige veje ud af byen. Min vestjyske herkomst fyldte mig i adskillige aar med en vis foragt for alle former for tæt bebyggelse. Kun ren

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

Gårdinteriør fra en provinsby (Hillerød?). 1833. Blyantstegning af Christen Købke. Kobberstiksamlingen.

natur talte med for alvor, og i mangel af uberørt hede og milelange mennesketomme strande slog jeg mig paa skovene omkring København.

Naar jeg tog med sporvogn til Brønshøj, som dengang var endestation, og gik gennem Husum og Herlev, fik jeg hurtigt lidt marker at se, og naar jeg ved Herlev kirke drejede fra efter Hjortspring, var jeg i fredeligt aabent land med langt mellem husene. Derfor blev Hareskovene og egnen omkring Sønderløse og Farum i de aar mine foretrukne omraader, senere udvidet i retning af Buresø og Slangerup.

I aarenes løb er den bymæssige bebyggelse naaet ud til samtlige skove omkring København, saa at sige, og derved er de

JOHANNES SMITH

blevet endnu mere betydningsfulde som enklaver i murstensdomænerne. De mest tilgængelige hjørner af Nordsjællands skove overbefolkes unægtelig let, men bortset fra de helt store skovturssøndage, er der stadigvæk store arealer hvor man kan møde – om ikke Pan – saa dog fuglesang og fred.

Skønt det aabne land i mange henseender siger mig mere end skove, har jeg dog tabt mit hjerte til adskillige sjællandske skove, og mange aar var det saadan at jeg ikke syntes det havde været rigtig sommer, hvis jeg ikke havde aflagt mindst ét besøg i mine yndlingskovene. Men da de blev flere og flere, og mine muligheder for at gæste dem, er forringet, blir de i stigende grad overgivet til det vemodige begreb der hedder tabt land. Man kan drage ud for at opsøge sin ungdoms skove, men man finder kun noget der ligner, maaske netop saa meget at man føler sig sikker paa det var paa samme sted den forsvundne skov laa. Træer vokser, ungskov blir en skønne dag til mørk og skyggefuld skov, halvt skjulte stier blir en dag bred vej. Store træer fældes af storm eller af menneskehaand. Hvormange er der tilbage af kæmpegranerne ved Klampenborg eller af dem i Nørreskov, synlige i hele Furesøens opland? Al forgængelighed til trods – og nogen af forandringerne beror jo paa meget subjektive mellemværender vi har med vore skove – er og blir Nordsjællands skove en sjælden gave til en storby – parat til at berige dem hvis tur det er nu, forudsat de ikke glemmer brugen af de lemmer der har givet mennesket en oprejst gang, og paa betingelse af at man bevarer mange af de cirkelrunde røde skilte ved indkørslerne til skovene.

Med aarene er der kommet en forsoning i stand mellem ødet i Vestjylland og det mere idylliske østdanske landskab. Jeg har faaet mindre imod sporene af menneskeliv, om man nu vil kalde det en landvinding eller en tilpasning. (I mine bedste stunder er jeg taknemlig for at København siger mig mere og mere for hver sommer jeg slentrer gennem dens gamle gader, og for at jeg samtidig faar mere ud af at møde landet,

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

*Landskab fra Asminderød. 1840. Tegning af Dankvart Dreyer.
Kobberstiksamlingen.*

hvor det endnu er at træffe. En tegner, der er indfødt københavner, betroede mig forleden, at han saadan set befandt sig godt ved at bo paa landet, men han følte sig en lille smule hjemløs naar han gik i de københavnske gader, og han var blevet lidt sløv overfor landlivets goder. Kun nu og da kunne et hanegal naa ind til sjælen med denne mystiske mindelse om alle tiders morgener.)

Men hvorum alting er, det maa i et land som Danmark blive vores skæbne at landskabelig skønhed uvægerlig maa være en krydsning af natur og kultur. Jylland er nu næsten ud til de yderste afkroge kommet ind under den lov, men forløbig med mindre held end øerne, som jo ogsaa har haft flere aar at øve sig i. Under de omstændigheder har jeg omplaceret en voksende del af mit hjerte til Østdanmark. Indtil videre foretrækker jeg den sjællandske landsby for den jyske stationsby. Hvis nogen vil sammenligne Vesterhavskysterne med Øresunds, vil jeg sige, hver ting til sin tid. Efter nogle aars ophold

JOHANNES SMITH

i København fik jeg smag for i de sommerlyse lørdagsnætter at lægge vejen op ad Strandvejen og nyde de duftende hegn om de velplejede haver, og se glimt af sundet ind mellem villaerne og holde øje med Hveen hvis gule brinker tilsyneladende rykkede skiftevis nord paa og syd paa – formentligt fordi Strandvejen kun faa steder gaar stik nord, og afvigelserne flytter synsvinklen man ser Hveen under.

Københavnernes week-end stemning (ordet var vist nok nyt dengang) føjede bestemte træk til Kystens domæne, en atmosfære af gammeldags velstand forbeholdt de faa heldige. »Den gemene hob« maatte enten længere ud eller længere ind i landet, eller nøjes med en kort visit. Jeg kom aldrig til at høre til dem der føler sig hjemme paa Strandvejen. Paa mine lørdagsvandring er jeg taknemlig for her og der at kunne dreje ind i landet hvor der dengang ogsaa ind imellem skovene fandtes ubebyggede arealer med landligt præg.

Beklagelsen over den stigende befolkningstæthed i hele Nordsjælland kommer vi jo ikke uden om, men hvem skal man rette sin velbegrundede harme imod? Hvem af os er det der ikke har ret til at følge vores trang til lidt landluft og relativ fred? Men uanset berettigelsen maa vi gøre os klart at bondelandets fortrin forsvinder lidt efter lidt jo flere der vil nyde godt af dem, og det maa man ta den fulde konsekvens af. Man maa skærpe reglerne for gensidigt hensyn – sanitært, trafikalt, lyd-mæssigt etc., og haabe paa at der kan komme noget taaleligt ud af det. Parker er ikke det samme som skove, ligesaa lidt som tætbefolkede gader og kvarterer er det samme som havebyer, men poesien kan snige sig ind og endda trives helt godt mange steder, ligesom mange fuglearter kan det, blot man forstaar at skabe de rette vilkaar. Jeg skal ikke spaa om udviklingen, men meget tyder paa at vore byer i visse egne lidt efter lidt vil række hinanden haanden – først med forbedrede trafikmidler, saa med sommerhuse, havebyer og forstæder. Hvad der skal erstatte markerne der hidtil har skaffet os brødet paa

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

bordet, ved jeg ikke. Maaske har man til den tid sat havet til at producere de kulhydrater m.m. vi har brug for. Om man rent æstetisk kan se fortrøstningsfuldt paa fremtiden, beror som bekendt meget paa hvordan man befinder sig i nuet. Dette er skrevet af en der er lykkelig ved at bo i København.

DANMARKSHISTORIENS OG KULTURENS AASTEDER

I een bestemt henseende er det en elendig egn jeg er vokset op i. Der er saa at sige ikke et stednavn som er placeret i danmarkshistorien eller guldalderdigtningen. (Det mest glørværdige vi kunne præstere, var et sted i Skjernaæens delta der kaldtes for Kong Hans's hul, efter sigende fordi det var her hans majestæt dumpede i paa en jyllandsrejse og paadrog sig en forkølelse der kom til at koste ham livet.)

Det er muligt at savnet af berømte stednavne har gjort mig særligt paavirkelig naar jeg i aarenes løb har gæstet landsdele hvor købstæders eller landsbyers navne minder om historiens kendte personer og begivenheder, og hvor man med andagt kan betræde jord der har betydet noget i nationens liv.

Mon ikke Sjælland rangerer højest i saa henseende, ikke alene i kraft af hovedstaden, om hvis »Minderige Huse« Krak har udgivet en hel lille haandbog, men ogsaa ved adskillige sognekirker og købstæder og andre lokaliteter ud over landet.

Selvfølgelig ved jeg godt at folk der er bosiddende i Sorø, ikke hver dag gaar og tænker paa Absalon og Saxe, eller paa Ingemanns Morgen- og Aftensange eller paa Akademiets berømte elever, og det er vel kun under særlige omstændigheder Rungsted minder én om Ewalds »Lyksaligheder«, og Gribskov om Søren Kierkegaard, men et folk skal ha sine valfartsteder som kan holde forbindelsen bag ud ved lige. Vi skal ha lejlighed til at standse op og besinde os paa tidens gang og »fatte vort væsens rod«. Det kan gælde kongegravenes byer, Roskilde og Ringsted, ruiner ved Søborg, Æbelholt og Asserbo, fund-

JOHANNES SMITH

steder som Trelleborg, Trundholm, og Maglemose ved Bromme med de ældste danske bopladser man indtil nu har fundet. Klosternavne som Esrom og Eskildsø, Antvorskov og Skovkloster (det senere Herlufsholm) har hver deres art og deres farve i beretningen.

Og øen rundt blir man mindet om baade digtere og andre af kulturens kendte navne, Grundtvigs Udby, Kingos Slangerup, Christian Winthers Fensmark og Vester Egede, Holbergs Tersløsegaard, Thorvaldsens og H. C. Andersens Nysø, og hele kredsen omkring Bakkhuset, Carl Baggers Basnæs og Jens Baggesens Korsør.

Fra vores egen tid er der Tibirke Bakker, beskrevet og besunget af flere, og malerne i Odsherred. Og der er Sankt Jørgensbjerg, Baldersbrønde og Fløng og andre stednavne som L. A. Ring har forbundet sig med. Reersø vil resten af Danmarks historie minde om Thorkild Gravlund, men Stevns med Tryggevælde aa og Elverhøj, som Heiberg tidligere forpagtede, vil for fremtiden være Martin A. Hansens land, lige saa stærkt som Himmerland er Johannes V. Jensens.

Personligt har jeg valfartet meget til en bestemt gaard i Værløse, ved den vestlige ende af Søndersø, hvor Knud Hjortø er født, og hvor adskillige træk i moser og enge, i bakker og grusgrave, lader sig identificere med noget han har beskrevet, skønt han kun sjældent brugte egnens stednavne.

I verdenslitteraturen er det vel kun Helsingør som, via Hamlet, har vundet indpas, med mindre man tør medregne Hellebækengen, hvortil Thomas Mann har henlagt nogle meget fine afsnit af Tonio Krøger.

Mange sjællandske stednavne indgaar i vers og sange og jeg har tit undret mig over den modstandsdygtighed mod trivialisering som baade navnene og sangene kan ha. Ja, man kan maa-ske ovenikøbet sige at de ofte beriger hinanden. Ville Furesøen være det samme for os, hvis Flyv Fugl ikke var blevet skrevet, og det er sikkert mange forskellige slags mennesker, fra

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

Landskab med heste og kær. Oppe Sundby 1943. Pen- og tuschtegning af Victor Brockdorff. Kobberstiksamlingen.

unge par til talstærke sangforeninger, som ved sejlture paa søen eller ved synet af dens vove fra Hjortholms høj er kommet til at føle noget nyt ved sangen.

Stedet kalder paa sangen, og sangen drager os til stedet. »Dejlige Øresund«, »Paa Sjølund's fagre Sletter«, »Ved Lejre græsser nu Faar paa Vold«, »Og husker du Gurre?« som jo af andre digtere er brugt til noget mere end som et rim paa kurre. Uforglemmeligst maaske i Drachmanns' »Aften-Landskab«: »Kender du nogen saa hvilende sorg, som den over egnen ved Gurre?«.

ODSHERRED

»Bakkers og Bølgers Land« har Thøger Larsen kaldt det landskab han et liv langt havde for øje. Odsherred er paa en maade Sjællands Limfjordsegn, blot med den forskel at nogle

JOHANNES SMITH

af fjordarmene – kilet ind mellem bakkedragene – er udtørret. De blaanende bølger er forvandlet til bølgende kornmarker i grønne eller gule farver – alt efter aarstiden. For sin tid har dette landvindingsprojekt sikkert været imponerende. Det forekommer mig at min gamle lærerinde næsten lae national begejstring i omtalen af dette dristige forehavende med at udtørre store dele af Lammefjord. Der sporedes vist ogsaa lidt betænkelighed i hendes ord. Var det nu ikke at udfordre naturen for stærkt? Ville den ikke hævne sig en stormvejrsnat naar vindretning og vandstand kunne hjælpe hinanden med digebrud og oversvømmelser?

Iøvrigt kan der være noget naturstridigt ved disse »flade gulve« ved foden af Odsherreds mægtige bakker. Man kan ligesom ane at der har været menneskehaand med i spillet. Det er ikke den udjævning til slette som isafsmeltningen har præsteret saa mange steder her i landet, for den har i reglen sørget for jævner overgange. Naar man staar paa det flade terrain mellem Faarevejle station og bakken der bærer den hvidkalkede Faarevejle kirke, som man blot for hundrede aar siden kunne sejle til, føler man det kunstige indgreb i landskabet.

Egnens berømte udsigtspunkt er Vejrhøj. Der er nu andre jeg foretrækker. Det eneste afgørende er nemlig ikke hvor langt man kan se, men fuldt saa meget om det nærvæd liggende og det fjernere kan føre en god samtale med hinanden. Udsyn er godt, men velfyldte synsvinkler betyder tit mere. Ved foden af Estershøj skærer hulvejen ved Høve sig igennem en bakke, og paa en høj paa den anden side vejen løfter sig en vindmølle af den gode gamle brede slags, hvis den da ikke har lidt det der velsagtens snart blir alle møllers skæbne. Fuldt udsyn har man over det udtørrede fjordareal med alle nybyggergaardene, og længere borte Isefjordens vand og land bagved igen. Hvis man ikke ved det i forvejen, kan man her blive belært om at Odsherred er de store liniers land. Sejrbugtens vældige bue – Høve stræde og Høve strand – en hvid bræmme af skum saa langt

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

øjet naar, og Sjællands Odde rækker sin lange ikke ganske lige finger ud i Kattegat. Der findes træer i Odsherred og her og der lidt plantage, men af landskabstype er det skovløst. Det er det der gør bakkerne saa meget sigende. Hele deres tyngde og smukke rounding kommer til deres fulde ret. I Odsherred har jeg som ingen anden steder i landet kunnet falde i tanker over en stor velafrundet bankes indhold og indre liv, siden isen aflejrerede og formede de enorme kvanta af sten, grus, sand og ler. Er det andet end hvad man kan se i enhver grusgrav, eller i de stejle brinker ned mod stranden? Ja, det er det. Der er den samme forskel som paa en slagtet hest og en levende. En hel bank lever sit liv med sivende regnvand og vandstandsene lag, med vandaarer og kildespring i det skjulte. Og hvad har aartusinderne ændret ved det? Jeg finder det fuldt forstaaeligt at vore forfædre har haft det med at befolke høje og banker med levende væsner der normalt var usynlige, men som kunne gribe ind i menneskers skæbner ved særlige lejligheder. For mig er der noget mere underfuldt ved bakkedrag og jordhøje end ved massivt fjæld.

Hvis man i en periode har faaet rigeligt af øernes idyl med lukkende skov og lidt for søde søer, er Odsherred det helt rigtige – rensat af blæsten – aabent mod havet – og dog ikke saa hærget at øer og næs ingen chance har haft for stadig at bestaa. Naar man fra Faarevejle gaar op over Aasen ved Ris og ned mod Ordrup har man det fineste sammenspil mellem bakker og bølger og søer og næs. Lige for: Ordrup Næs der med sin krogede form næsten gør det ud for flere, lidt sydligere: Nekselø og et stykke ude Sejerø. Det er efter min mening den smukkeste forening af aabenhed og ynde Danmark har.

DET ØVRIGE SJÆLLAND

Anvendelsen af verdenshjørnerne ved opdelingen af Sjælland kan ikke siges at være synderlig rationel. Det er f. ex. noget af en tilsnigelse at landet mellem Roskilde fjord og Øresund kal-

JOHANNES SMITH

des Nordsjælland, med ekskluderende virkning, om jeg saa maa sige. Hvem ville drømme om at medregne Odsherred til Nordsjælland? Til gengæld er Sydsjælland et begreb der griber godt ind i andre omraader. Jeg ser mig i hvert fald ikke i stand til at angi hvor grænserne gaar. Ret meget kan der da f. ex. ikke blive til Østsjælland. Er det stort mere end Køges opland og Stevns? Skønt Vestsjælland vel her og der trues af begrebet Midtsjælland, har det et lidt større omraade, men hvor langt syd paa gaar det? Odsherred regnes vist efter traditionen ikke med til Vestsjælland, lige saa lidt som til Nordsjælland. Det er aabenbart noget for sig selv, ikke alene af landskabsform.

Midtsjælland maa være landet omkring de havneløse byer Sorø og Ringsted, men hvor møder det Sydsjælland?

Denne geografiske uklarhed er skyld i at jeg bruger udtrykket Det øvrige Sjælland, og det opfyldes for størstedelen af det Sydsjælland er som begreb – til dels inspireret af Chr. Winthers Træsnit og anden litteratur. Hvor vidt det falder sammen med de konkurrerende byers geografisk-økonomiske inddeling, lader jeg altsaa være uafgjort. Sydsjælland er dyrehaver og herregaarde, agerland af god bonitet og gamle kirker. Her og der en indsø, og kystlinier der har mere idyl end det i hvert fald en vestjyde forstaar ved havfriskhed.

Iøvrigt kan De jo godt indrømme for Dem selv at De ikke kender det jeg har benævnt Det øvrige Sjælland, nær godt nok. Hvor mange steder har De været ved Storebælt, bortset fra Korsør? Hvad kender De af landet mellem Sorø, Skelskør og Næstved. Det har, i hvert fald for nogen af os, en særlig charme at gæste egne der ikke er bekendt for deres skønhed, og omraadet er stort nok til at byde paa adskillige »navnløse« steder. Jeg mener det stadig er umagen værd at ta til Bregentved og Gisselfeldt, Holsteinsborg og Borreby, Fakse og Lejre, Karrebæksminde og Stevns Klint, men Sjælland er noget meget mere, bl. a. det som fik Ludvig Holstein til at skrive: Vi sletternes sønner har drømme i sind. De gamle sjællandske løvskove og

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

*Ved Knapstrup Dyrehave. 1847. Tegning af J. Th. Lundbye.
Kobberstiksamlingen.*

dyrehaver er dejlige, men det kan ogsaa være en fin oplevelse at komme ud af dem – gerne et tilfældigt sted hvor en skovsti fører over et dige, og hvor man møder det aabne land uden at landevejstrafiken blander sig i billedet. Maaske er det aabne land en kløvermark med morgenduggen bevaret saa langt skovbrynets skygge rækker, eller lad det være pløjjord – sort med blanke brud efter plovsåret – en oktoberdag f. ex. med saa megen solvarme at dampen gøres fri og driver som røg fra en markbrand.

Men iøvrigt er Sydsjælland – saavel som Sjælland i det hele taget – for meget forskelligt til at det kan fastholdes i en aldrig saa detaljeret beskrivelse. Der maa en besværgelse til, en beruset kærlighedserklæring, som den Johs. V. Jensen skrev et foraar han ikke kunne blive enig med sig selv om han skulle møde foraaaret i Sverige eller Norge, og som mandede ud i at han blev hjemme i Danmark.

JOHANNES SMITH

»Der ligger endnu sne paa jorden, men foraaet er nær. Solhvervet gør sig hver dag mere gældende. Himlen springer ud høj og lys midt i byerne, inden vi ved af det faar vi varme nætter.

Alt dette lunefulde, vaade og straalende vejr er ægte dansk. Der er intet andet land i den grad lagt ud i det fri, under aaben Himmel, som Danmark. Snart er det som hele Østersøen svøber sig ind over Københavns gader, den vaade søluft, skyerne i lav drift, den raa taage, der alligevel smager af grøde; snart slaar solen sig ud over byen som en bejlende guddom.

Det er her foraaet brygges, herfra kommer vægelsindethed og altfor god tro, snart blindhed og snart synske delirier, her paa disse lave øer hører foraaet nu en gang hjemme.

Skovene i Københavns omegn, Dyrehaven, Eremitagesletten og Øresund, ja man er simpelthen død og kommen i himlen. Timeligheden, den drøje vinter, alle de gamle vintre er strøget af en, man gaar i selve udødeligheden; der er ingen anden salighed end de grønne brusende bøge og det held at man netop lever. Jeg siger, der er ingen skov som Dyrehaven, ingen lykke kan maale sig med at føle sig som dansk i besiddelse af dens skønhed! Sjælland, hele Sjælland er en enestaaende grøn have nu, der er ingen ø i hele verden som den.«

LANDSDELENES DIKTION

Lidt stednavne-musik.

I min hjemegn har stednavnene en kort og kraftig diktion, karakteristisk for mænd af faa ord. He – No – Tim – Lem – Klegod – Spjald – Bork – Tarm – Borris – Nees – Vem – Sir – Bur – Asp. Var der noget?

Hvis man er vant til den tale, forekommer øernes stednavne lidt udflydende i mælet, lidt snakkesalige rent ud sagt.

Hvad skal man f. ex. mene om en lollandsk samling som denne: Engestofte – Øllebølle – Slemminge – Sløsserup – Fuglse – Udstolpe – Krønge – Dannemare – Krenkerup – Nebbelunde

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

– Vantore – Tillitse – Stokkemarke – Ringsebølle – Nagelsti – Døllefjælde – Musse.

Kommer man ikke til at tænke paa den bemærkning som en lidt selvglad jyde lod falde, efter at han havde staaet og hørt lidt paa en fynbos tungelette snak saa højt oppe i diskanten som ellers kun børn kommer: En ka næsten æt forsto te en voksen minnesk ka vær' tjint mæ saarn en sprog.

Iøvrigt har sjællænderne ikke ret meget at lade lollikerne høre. Her er en lille buket stednavne plukket i Stevns: Brede-løkke – Klippinge – Varpelev – Himlingøje – Endeslev – Pebringe – Karise – Højelse – Tessebølle. Det tør nok siges at sognene paa den egn taler sjællandsk.

Bornholm karakteriserer sig mest ved helgennavne og verdenshjørner i forbindelse med den stedlige udtale af kirke. Klemensker – Østerlarsker – Vestermarie – Ibsker – Rutsker – Olsker o. s. v. Naar man har vænnet sig til dem, er der ikke meget at falde i forundring over, bortset fra gadenavnene i Rønne. De er til gengæld noget for sig selv. Bødkergænget – Smallesund – Snellemark – Kajstræde.

Det kunne være et livs studium værd at granske de gamle stednavne – deres betydningsindhold og deres bidrag til bebyggelsens kronologi. Her har vi kun lyttet til deres lyd, til det de røber om landsdelenes diktion. Der er meget der tyder paa at landkortet har samme dialekt som den stedlige befolkning engang har talt og til dels stadig taler, og bag det hele aner man visse træk i karakteren. Hvis man lader sig forlede til alt for udtrykkeligt at sige hvad det er for træk, skal det halve nok blive forkert. Det er en hævn folkekarakterer har det med at ta over dem der ikke kan holde ud at ane noget, uden at de straks skal ud med det hele, og lidt til.

Mon vi ikke skulle øve os lidt mere i at ane uden straks at skride til formuleringer og udlægninger, og i stedet for gaa og se og lytte og snuse, og opsummere, f. ex. stednavnenes aarhundredgamle tale.

JOHANNES SMITH

*Landskab ved Fuglsang, Lolland. Akvarel af Oluf Hartmann.
Kobberstiksamlingen.*

LOLLAND FALSTER

Naar man spørger en mand der taler et af sydhavsø præget stedmaal, om han er fra Lolland Falster, saa vil han efter mine erfaringer blot svare ja, saafremt han er fra Lolland. Hvis han derimod er fra Falster, vil han højst sandsynligt svare: Ja, fra Falster altsaa. Den større ø har bedst raad til at blive slaet sammen med den anden. Trangen til selvhævdelse er aabenbart størst paa den mindre ø, og det rimer godt med erfaringer fra andre dele af landet, selv om det ikke altid er antallet af kvadratkilometer der er afgørende. Den kendsgerning at Jylland i aarhundreder har været betragtet som en afkrog af landet, har sikkert bidraget sit til at jyderne i reglen ikke forsømmer nogen lejlighed til at slaa paa deres jyske herkomst, overbevist som de

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

gerne er, om at alle betragter det som en fordel at være fra Jylland. Sjællænderne er storebror i det lag – de er fra den landsdel der har bedst raad til blot at være en del af Danmark, de har bedst raad til ikke at pukke paa den første prioritet de utvivlsomt har i danmarkshistorien og det nationale fællesskab.

Det kan være svært at placere lollikere og falstringere i forhold til resten af riget. Det skorter ikke paa kærlighedsrklæringer til øernes natur, og de har haft tolkere som Aarestrup, Sophus Claussen og Olaf Hansen, men har lokalpatriotismen ikke en særlig karakter? Foretrækker de fleste ikke at gaa stille med dørene for ikke at udfordre folkevittigheden yderligere. (Det kan jo ikke paastaas at omdømmet just har forkælet lollikerne) Hvad der ligger bag det ene og det andet, og hvor meget der er om det, vil jeg nødig skulle gøre rede for. Blodblanding med venderne skydes dem stadig i skoene af onde tunger, men jeg vil nu anføre to ting der kan ha præget omdømmet i ugunstig retning: manglende kendskab til disse egne og misundelse; og hvilken landmand maa ikke misunde Lolland de jævne markers frugtbare muld.

Naturen kan forekomme lidt udramatisk, men om landskabelig skønhed er meningerne jo delte. Lavt land har nu ogsaa sin charme, hvad jeg som vestjyde kan snakke med om.

Olaf Hansen, der er født i Nakskov, siger i et af sine digte:

*Blikket søger hvile,
finder ej bakke, ej høj,
var der ej gaard og pile,
ustandseligt langt det fløj.
Bag dem ligger der mile
af samme flade strøg.*

Hvis Nordsjælland kan karakteriseres som afvekslingens landsdel hvad frugtbarhed og terrainformer angaar, og som de kongelige slottes skovrige egn, vil jeg om Lolland sige: flad ensartethed – pilehegn og herregaarde. Som et smørhul i midten

JOHANNES SMITH

ligger søerne ved Maribo med grønne holme og skovklædte næs, og her og der anselige rørskov. Drømmerisk idyl, men af større format end man er tilbøjelig til at tro.

Som en anden undtagelse fra ensartetheden vil jeg nævne Knuthenborg park med sin 8 km lange granitmur omkring. Mere menneskeværk end natur, ja, men af et saadant omfang at den tæller med naar man taler om Lollands landskabelige karakter. Noget for sig er nu ogsaa Nakskov fjord, afgrænset af Albuen, og med de mange lave øer og holme, og endelig skal nævnes de milelange diger der ganske vist ikke er vendt mod saa voldsom en nabo som Vadehavet ud for den slesvigske kyst, men som Lollands lave jord har gjort paakrævet.

Falster, der i konturerne ligner et stærkt formindsket Sydamerika, har mange forskellige træk. Egnene omkring Guldborg sund minder naturligt nok om dem paa Lolland-siden, men den lange sydspids og hele den østlige kyst op til Stubbekøbing har deres særpræg. Fra to forskellige ture har jeg bevaret nogle uudslettelige indtryk fra Falsters østkyst. En skøn sommerdag, den sidste søndag i august da man jo normalt maa regne med at det nu er slut, blev jeg fra Nykøbing befordret ud til stranden ved Marielyst hvor jeg fik adskillige timer til egen raadighed og de blev anvendt til svømme- og gaature af sjælden kvalitet. Fast sandbund baade udenfor og indenfor brændingen, om man bør kalde den saadan, og saa mange kilometer for mig selv som jeg kunne ønske mig det. Hvor i Danmark finder man den kombination nu om dage? Forklaringen har flere elementer i sig. Nykøbing – den eneste by af betydning i nærheden – har i omraadet omkring Marielyst nok til sine sommerhuse og søndagsudflugter, og bag ved den sydlige strand er der saa at sige ingen bebyggelse, idet Bøtø-nor opfylder størstedelen af sydspidsens indre, og Gjedser har formentlig strand nok i sin nærhed. Skønt Danmark har en samlet kystlinie der er tre gange saa lang som Frankrigs, er der ikke mange steder med saa ideel en badestrand. Det almindelige er at der enten er for lavt, eller

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

for blødt eller for stenet eller for overbefolket, eller vel rigeligt med kloakvand og andre forureninger.

En anden tur paa Falster førte mig til fods tværs over øen fra Nykøbing til herregaarden Korselitse og til kysten ved Tromnæs. Derfra kunne jeg nordpaa gaa mere end to mil skiftevis i skov og paa strand eftersom jeg foretrak sol eller skygge. Inden jeg kom til vejs ende gik solen nu ned, men hverken Grønsund eller bakkedragene i Østerskov og nord for blev mindre smukke af det. Da jeg ud paa aftenen naaede til Stubbekøbing var jeg af den mening at jeg den dag havde set og oplevet noget af det smukkeste vi har 'nær salten Østerstrand'.

BORNHOLM

Om Klippeøens attraktioner ville det være let nok at skrive side op og side ned. Overalt finder man seværdigheder der ikke ligner andet i dette land. Hammerens klippemassiv og slotsruin, kløfterne ved Rø og Randklev, Ekkodalen og Rytterknægten og hvad Almindingen ellers har at byde paa, og Danmarks højeste vandfald – hvad der jo ikke siger saa meget – men det er ogsaa af andre grunde værd at følge Kobbeaaens løb paa det stykke.

Man bedes ikke ta mig det ilde op at jeg, netop hvad Bornholm angaar, vil foretrække at gaa let hen over de kendte attraktioner og skrive lidt om det almindelige, som herovre har saa mange tiltalende træk der ikke paaskønnes af alle. Jeg tænker dels paa de bornholmske byer, dels paa det almindelige agerland der har faaet sit særpræg ved fraværelsen af herregaarde og landsbyer med de former for fællesdrift der kendes fra andre egne af landet.

Og saa har jeg lyst til at skrive om en aa der for lægmands øje er saa almindelig som nogen dansk aa, eller som nogen bæk paa vej gennem jævne grønne marker, men for geologer verden over er den et enestaaende fænomen.

Aaen hedder Læsaa og har sit udspring i den sydlige del af

JOHANNES SMITH

Almindingen. Efter et løb paa 10–12 km udmunder den ved Boderne. Det der har gjort den verdensberømt er de geologiske formationer den gennemløber. Tænk Dem et stykke lagkage væltet om paa siden saadan at de vandrette lag (der svarer til havenes aflejringer gennem flere hundrede millioner aar) kommer til at staa lodret. Paa sin vej nordfra gennemskærer Læsa først de ældste lag, og jo længere den kommer mod syd, desto yngre er formationerne.

En julidag – med lette skyer der nu og da gjorde solen lidt mindre bagende – fulgte jeg Læsaas løb fra landevejen Aakirkeby–Rønne og til den sydlige landevej Pedersker–Rønne. Der er ikke mange steder paa jorden – om overhovedet nogen steder – hvor man kan gøre saa lang en rejse paa saa kort en strækning. Som rejsefører havde jeg Milthers Bornholms Geologi og som souvenir hjemførte jeg et exemplar af Danmarks ældste forstening, et rørformet dyr med en lille hat, kaldet hyolithus johnstrupi, og fundet i den grønne skifer nær Vejrmøllegaard, et sted hvor Læsa rislende breder sig ud over et leje med ankeldybt vand. Geologerne anslaa saa vidt jeg ved dets alder til omkring 500 millioner aar. Hvis det lille dyr repræsenterede højdepunktet af animalsk udvikling her paa jorden paa det tidspunkt, er der sket et og andet siden da, svimlende meget.

Det kan i højsæsonen være vanskeligt at faa fat paa Bornholms hverdag, først og fremmest paa grund af øens periodiske overbefolkning, men der er adskillige træk der tiltaler mig meget, især i de gamle købstæder, hvoraf ingen er for store. Rønne er med sine 13000 indbyggere den største, og det imponerer jo ingen nu om dage, men dens arealmæssige udstrækning er nu ret anselig. Det skyldes at man fra gammel tid har foretrukket at hver familie skulle bo for sig og i eget hus. (Almindeligt folk der boede til leje, kunne ikke regne med at blive respekteret i synderlig grad.) Til dette træk hører en udpræget sans for at holde sit hus i upaaklagelig stand. Engang jeg var paa Bornholm i paasken, gik jeg en tur gennem Rønnes mange og

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

*Landskab fra Bornholm. Blyantstegning af Christen Købke.
Kobberstiksamlingen.*

afvekslende gader og jeg lovede da min datter 10 øre for hvert hus hun kunne finde med vinduer der trængte til at blive pudset. Jeg regnede med en meget begrænset risiko – med mit kendskab til byen, og saa ved paasketider – men at jeg efter et par timers vandring kunne nøjes med en samlet præmiesum paa 20 øre, det overraskede mig alligevel. Det ene sted var Hovedvagtens smukke, men vist nok ubeboede bygning, det andet var noget der lignede et udhus eller en forhenværende stald.

Jeg har tit spekuleret over hvad der ligger bag denne velholdthed og den gode byggeskik der præger baade det jævne hus og de større gaarde. Der er paa dette punkt en vis lighed med min fødeby Ringkøbing. Forbindelsen med havet kan maaske spille en rolle. Ombord paa en baad i aaben sø kan det være liv og død om at gøre at alt er i pinlig orden. I en farlig situation kan det blive skæbnesvangert hvis et tov ikke er rullet op som det skal være. Den opøvede ordenssans – med eller uden overdrivelser – kan ha været med til at præge hjemmelivet baade udendørs og indendørs. Det ses f. ex. tydeligt i mange

JOHANNES SMITH

skipperhjem paa Fanø. Maaske er der ogsaa lidt om at byggeskikkene i kystegne er bedre end længere inde i landet. Dels kan erfaringer fra andre lande lettere hjemføres, dels kan vejrliget ogsaa spille en ansprende rolle. Stærk blæst kræver velbyggede og hensigtsmæssige huse, og det er vel heller ikke udelukket at det særlige der kan være i lyset i kystegne, kan gi større lyst til at gøre mere ud af malingen og optrækningen af fugerne mellem murstenene. Men de vigtigste aarsager skal antagelig søges i sindelaget, og der er ogsaa i saa henseende fælles træk hos bornholmere og vestjyder, hvad der kan føres tilbage til andre fælles vilkaar end havet. I begge landsdele har man været nogenlunde fri for herremandsvældet og for landsbyer med fællesdrift. Bønder der bor med passende albuerum til siderne og ikke har nogen naadigherre at smiske for, faar udviklet andre karaktertræk. De blir mindre afhængige af andre, maaske ogsaa mindre omgængelige, mindre tilbøjelige til at bøje af i tide, og paa rette sted. Det kan blive til stædighed, eller til en udpræget selvstændighed, hvis man vil ta baade retten og vran-gen med, og det er det jeg mener det er blevet til baade i born-holmernes og vestjydernes mentalitet. Specielt med henblik paa at bo godt og holde sit hus i god stand er der noget der rimer godt med disse forudsætninger og dette sindelag. Baade Rønne og Ringkøbing har alle dage været præget af et vist maadehold i husenes karakter og proportioner. Baggrunden for dette maa-dehold har jeg ved anden lejlighed forsøgt at gi udtryk for med følgende ord – tænkt i en ansvarlig og fri mands mund: »Jeg har det fulde ansvar for mig og mine. Indtil nu har jeg haft heldet med mig, men hovmod staar for fald. Jeg bygger ikke over mit hartkorn, snarere lidt under. Ingen skal sige mig nogen form for storhed paa. Men det skal kunne ses paa mit hus at det ikke er en stodder eller en stymper der bor her.«

Trællesind ter sig helt anderledes. Det ytrer sig paa bunden ved ligegladhed og aabenlyst forfald, og kommer det til magt og velstand, ved overdrivelser og utidig pral.

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

Der er noget sobert og derfor smukt ved Rønne, grupperet som den er omkring sin gamle landingsplads, der i tidens løb er blevet til en anselig havn, gerne med en eller to af de hvide velholdte passagerbaade ved kajen.

Svaneke – som jeg er tilbøjelig til at gi prisen blandt Bornholms, ja maaske blandt hele landets købstæder – har ogsaa en havn til forudsætning. I sin bedste tid levede Svaneke højt paa skibsfart og handel, men forholdene ændrede sig til dens ugunst, og nu kan man godt sige at byen bærer præg af svunden storhed, men hvilket præg. Smukke gaarde i harmoniske dimensioner og i en indbyrdes placering der gør al matematisk byplanlægning til skamme. Maleren Oluf Høst, som iøvrigt er født i Svaneke, siger om den at denne empireby er Østersøens perle. Jeg føler ingen trang til at modsige ham. At han selv og adskillige turister har foretrukket det mere dramatiske Gudhjem, kan ha mange aarsager. Svaneke har den fornemme ynde, uden overdrivelser, og næsten uden moderne banaliteter. I dens gader kan man med lidt held, og med sindet aabent for det, møde noget af det som maa formodes at ha været dansk købstadsliv i aarhundreder – de tusinde navnløse dage der ender i stille aftner og tavse nætter med himlen højt over husene og havet lige udenfor vinduerne.

HJERTEBLADET

Øerne øst for Storebælt – en mangfoldighed af skønne egne – med store afgørende forskelle og med mange fine nuancer der først træder frem naar man blir fortrolig med detaljerne i hver del af hver ø.

Forskelle – nuancer, det enestaaende og det almindelige. Kan man finde en egne der bedre end nogen anden kan staa som generalnævner for disse landsdele, eller for hele landet? Kan man realisere den gamle drøm om at staa et sted hvor man synes man i tankerne kan røre ved det hele?

JOHANNES SMITH

I mine øjne er Hornsherred meget nær ved at være hjertebladet i Sjælland og derved paa en maade i hele den danske natur ned gennem tiderne.

I Hornsherred har man en af landets virkelig store skove med de berømte tusindaarige ege og med kongelige jagttraditioner. Men ogsaa som almindelig skov byder den paa meget, ogsaa de bedste muligheder for at fare vild med adskillige timers forsinkelse. Paa de brede enge ned mod Roskilde fjord græsser heste og kvæg under de frieste former, og dør mellem skoven og stranden har jeg altid syntes jeg mødte et stykke tidløst Danmark. Jeg kom der engang en sommermorgen – lidt efter solopgang – og fandt paa en af de lidt sumpede enge en hest der maatte være død for faa timer siden, for den var varm endnu. Der var saa vidt jeg vidste adskillige kilometer til de nærmeste gaarde, og hvilken af dem hesten hørte til, kunne jeg jo ikke vide. Derfor fik jeg ikke anmeldt dødsfaldet nogen steder, men jeg har tit tænkt paa den hest, og paa dens medheste der græssede videre i nærheden som om intet var hændt. Det er blandt andet den slags der gir et sted aarhundredernes præg – tiden gaar videre – det meste glemmes – der er altid en ny dag – og hvert aar har ny grønhed.

Hvis jeg nu og da skulle tvivle paa om min udvælgelse af Hornsherred nu ogsaa er berettiget, ville jeg minde mig selv om at vore fjerne forfædre blandt stenalderfolket aabenbart ogsaa har haft forkærlighed for halvøen, for der er faa steder i landet hvor saa mange og saa smukke oldtidsminder ligger samlet. Der er store velbevarede dyssekamre og smukke runde høje velanbragt paa bakkesider og højderygge. Men ogsaa senere aarhundreder har skrevet deres historie i Hornsherred. Der er talrige kirker som ved beliggenhed og arkitektur er som man synes en sjællandsk kirke skal være. Og herredet har sit kongeslot og en mindepark af et omfang der kræver adskillige timer hvis man vil erindres om alle de mænd der er fundet værdige til et mindesmærke ved Jægerspris.

DANMARK ØST FOR STOREBÆLT

*Dysse i snelandskab. 1838. Blyantstegning af I. C. Dahl.
Bergens Bys Billedgalleri.*

Fra mange steder ved Isefjordens kyster og fra bakke­drag rundt om paa halvøen ser man Kyndbyværkets imponerende bygninger, der minder om at handlingen trods alt foregaar i nutiden. Et smukt syn i mine øjne. Derimod regner jeg det for et af Hornsherreds fortrin at det ingen købstæder har, med dertil hørende jernbanestationer og forstadsbebyggelse.

Fremfor alt har Hornsherred en halvøs rige muligheder for udsigt over fjorde og vige i alle retninger, og glimt af øer og holme og andre halvøer. Fra bakken ved Selsø ser man sydpaa udover Møllekrogen og Bredvig til Gershøj og Bognæs' skovklædte flige og de smaa holme inde i Lejrevig

Saadan er et indenfjordsk ødansk landskab.

Men perlen maa vist siges at findes paa den vestlige side af Hornsherred ved bunden af Isefjordens inderbredning, som naar ind til Langtved færgekro. Et af de smukkeste udsigts­punkter er døbt Dejligheden, hvad der paa eengang er folkeligt naivt og rørende ligetil. Landskabet er her lidt mere sluttet end

JOHANNES SMITH

ved Selsø, ligesom fastere indrammet af skrænter og skovklædte næs. Et af dem hedder Bramsnæs, og det er som et Hornsherred en miniature. Øst for det skærer den smalle Bramsnæs vig sig ind, vest for breder Bramsnæs bugt sig. De svarer til henholdsvis Roskilde fjord og Isefjorden.

Til at afslutte min hyldest til Hornsherred har jeg valgt et vers af Chr. Richardt – og jeg har ikke noget imod at han har tænkt paa hele Danmark, for af det han nævner er det egentlig kun heden der ikke kan ses fra Dejlighedsbakken ved Bramsnæsvig.

*Disse øer, store, smaa,
dette fastland, disse vige,
disse kyster, krumme, lige,
som dit øje hviler paa,
disse skove, bakker, heder,
de har været voksesteder
gennem vinter, gennem vaar
for vort folk i tusind aar.*

Forholdene har medført, at korrekturen paa ovenstaaende er læst paa en rundrejse i Mellemeuropa med dens mægtige bjerge og floder. Om bjergbestigningers charme ved jeg intet. Bjerge er storslaaede at se paa og fra, men de spærrer ikke alene for udsynet men undertiden ogsaa for sindet – indtil det knugende. De store fastlandsfloder siger mig mere og noget bedre, med deres lange skibe og deres historie langt tilbage i tiden og deres forbløffende betydning for trafikken den dag i dag.

Men en flodbred er noget helt andet end en strand. Det er aabenbart ude man skal lære det væsentlige ved det danske land og de danske strande: »disse kyster – krumme, lige« og vandenes stilfærdige møde med »det lave grønne land«.

Det danske landskab og malerne

Af HENRIK BRAMSEN

Billedredaktion ved Else Lofthus

I det syttende aarhundrede, paa Christian den Fjerdes, Frederik den Tredies og Christian den Femtes tid, var Holland en stormagt – politisk, økonomisk og kunstnerisk. Den danske konges lande var nært forbundet og stærkt afhængige af denne magt, der laa saa nær. Den kraft der udgik fra Holland er nu svækket som følge af det ændrede politiske verdensbillede. Men et lyser endnu med samme styrke som før: den hollandske kunst. Den vidner om de store aandelige og materielle ressourcer som stod til raadighed. Der er arkitekturen, som vi ogsaa kan se i vort eget land, der arkitektonisk var en provins af Holland, omend med særegne træk; og der er den hollandske malerkunst. Den staar som et lyslevende vidne om en aandelig kraft og en sjælelig frigjorthed, som Europa kun i lykkelige perioder har kendt. En kunst befriet for snæver politisk eller national propaganda, usentimental, men baaret af storslaet fantasi og varm følelse for den synlige og bevægede verden.

Hollænderne malede bibelske scener, de skildrede hjemlivet og deres landsmænd, og de berettede i deres billeder om deres lands natur, baade den venlige og den fjendtlige. Naar vi ikke med rette kan adskille disse forskellige motivkredse fra hverandre, saa er det fordi de alle kun anerkender den altbeherskende magt, som i malerkunsten ytrer sig i lyset, der omfatter alt hvad der er til. Det udviser traditionelle adskillelser mellem rigt og fattigt, mellem smukt og grimt, hos menneskene og i naturen. Denne grandiose tanke lykkedes det de hollandske malere at

HENRIK BRAMSEN

fastholde i deres kunst baaret af deres lands nationale enhed af politisk, økonomisk og religiøs kultur.

Hollands særlige stilling i disse henseender giver ogsaa en forklaring paa, hvorfor der herhjemme dengang ikke fandtes et tilsvarende nationalt landskabsmaleri skabt af malere, som maaske med mindre talent, men udfra samme principper, skildrede det danske landskab fra Jyllands klitter og heder til landets fedeste egne – ganske paa samme maade som hollænderne havde skildret deres land. Man kunde tro, at det maatte have ligget lige for, især naar man tager den nære forbindelse mellem de to lande i betragtning, og det kraftige præg den hollandske kultur satte paa den danske.

De ydre forudsætninger synes, overfladisk set, at have været til stede for et dansk landskabsmaleri i det syttende aarhundrede med det hollandske som mønster, men naar der ikke opstod et saadant dansk landskabsmaleri, saa er det fordi de indre forudsætninger manglede. I Holland var det velhavende borgerskab toneangivende og herskende. I Danmark var det konge og hof allieret enten med adelen eller med borgerskabet; og kunde end borgerskabet være stærkt, saa formaaede det ikke at gøre sig gældende i kulturel henseende overfor konge, hof og adel.

Og konge, hof og adel var ikke interesseret i landskabsmaleri – uden som underordnet dekoration – og slet ikke i et hjemligt landskabsmaleri. Derimod i slægten, dynastiet, i nær tilknytning til landets historie. Kunsten blev draget ind som propagandamiddel til sikring af rettigheder og privilegier. Derfor ser vi et historiemaleri med skildringer af forfædres bedrifter og et portrætmaleri, der bestandig skal minde om de døde og de levende. Landskabsmaleriet derimod mindede ved sit lys om en højere evighed, der ikke kendte til standsforskel, om en magt, som alle paa naade og unaade var undergivet. Der er en skjult oprørs-trussel i landskabsmaleriet.

Dette kom da ogsaa først til udfoldelse i Danmark – saavel som i de fleste andre af Vesteuropas lande – da tanken

DET DANSKE LANDSKAB

om kongens guddommelighed og adelens naturlige forrettigheder blev alvorligt svækkede som følge af en ny filosofi og understreget af den gamle politiks fallit, der ikke mindst i Danmark var som et slag, som gav adgang for borgerskabets overtagelse af magten. Saa kunde man løfte hovedet og se sig frit omkring i landet, den faste grundvold som bestod.

Men dermed stod et dansk landskabsmaleri ikke fuldbaaret paa pletten. Det var ikke saadan at malerne pludselig tog deres randsel, pensler og farverne og drog ud for at fæste til lærredet hvad de saa. Ogsaa de skulde først lære at se. Det blev en lang proces, hvor tanken og øjet tog de særeste omveje.

Man vilde ikke paa forhaand tro, at det var Schweiz, der afgav de første forbilleder for det nye landskabsmaleri i Danmark saavel som i andre lande, hvis landskabelige natur skulde synes at være vidt forskellige fra den schweiziske. Men betragtes sagen paa en bredere baggrund, fatter vi meningen i det, som ved første øjekast synes galskab. Schweiz var blevet ideallandet i politisk henseende. Dets forfatning blev forbilledet for forfatningen i det nye store land, Amerikas forenede stater. Og i Schweiz var de nye tanker om menneskerettigheder, om frihed og naturlighed vokset frem. Jean Jacques Rousseaus tanker havde dybtgaaende indflydelse paa europæisk tankegang og var dertil blevet populære. Landets natur kom til at staa som symbolet for alt det nye og gode og dermed ogsaa for det skønne. Man valfartede til Schweiz, bjergnaturen blev det nye skønhedsideal, hvor den tidligere kun havde været afskrækkende og farlig. Den skildredes af malere, hvis arbejder i kobberstukne gengivelser spredtes ud over Europa. Bjerge blev genstand for formelig tilbedelse. Ældgamle, efterhaanden svækkede forestillinger om bjerge som levende væsner eller som bopæl for højere magter blev atter vakt til live. I bjergnaturen følte man først rigtigt det guddommeliges nærhed.

Hertil sluttede sig levende interesse for landskabelige elementer, som er forbundet med bjergnatur: stride strømme, vandfald,

HENRIK BRAMSEN

brede floder mellem højdedrag, store skove, vide udsigter over højsletter med store stille søer.

Alt dette angav normen for landskabelig skønhed. De steder, som alene kunde anses for skønne, blev dem, som mest nærmede sig det ideal, som alpenaturen angav. Rejste man ikke til Schweiz, hvad der kun faldt i de faa udvalgte lod, saa søgte man til de steder, som paa den ene eller den anden maade mindede om bjerge. Og naar vi ser Jens Juel, den første betydelige danske landskabsmaler, male Lillebælt, saa var det fordi dette lignede en flod. Af samme aarsag kunde borgeren ikke nægte, at egnen omkring Svendborg var overordentlig dejlig. Derfor ansaas omkring 1800 Møens Klint for det skønneste sted i Danmark, og derfor blev det mest yndede landliggersted i Danmark paa samme tid det stærkt kuperede terræn omkring Mølleaaen i Nordsjælland. Her bestemte man at »det danske Schweiz« maatte være at finde.

Efterhaanden følte dog denne tilpasning af et fredeligt bakkelandskab til de høje idealer noget anstrengt og ikke fri for en vis komik, men at de stadig var gængse, viser en udtalelse af Johan Thomas Lundbye, som siger, at han »kan ærgre sig sortblaa, naar man kommer med disse forslidte Lignelser med Norge, Schweiz, og hvad veed jeg – det er Danmarks Kyst, som den paa Sjælland træder vildest og ædlest frem; Sand og Leer kan aldrig ligne Steen«. Og dog kan heller ikke Lundbye frigøre sig fra de fremmede idealer; hans bemærkning her er et forsøg derpaa. Hans store billede af en »Dansk Kyst«, hvor han vilde samle essensen af Danmarks, særlig Sjællands natur, er skabt i konkurrence med norske landskaber, især I. C. Dahls store billede, »Stalheim«. Han vil karakterisere noget specielt, nemlig de stejle forrevne lerskrænter ved de danske kyster, men han kan ikke lade være med at se dem i skæret af et bjerglands natur. Derfor har han gjort de-taillerne ganske smaa, saaledes at skrænten fremtræder overnaturlig stor og mægtig. Og i sine ord røber han nogle af sine

DET DANSKE LANDSKAB

idealer: det vilde og det ædle. Det søgte han i den danske natur, naar han ikke gik til den modsatte yderlighed: det idylliske.

Til idyllen fandt han forbillede i den gamle nederlandske landskabskunst, som var blevet genopdaget. Et yndigt billede med smag af gammel hyrdeidyl skildrer han med ord: »Udmal Dem selv en Efteraarsdag, Luften er graa, men stille, saa man hører Hundene gjøe langt borte i en fjern Landsby, see der Bonden gaa i Plougfuren, hør hans Tilraab til Hestene; – for mig idetmindste har en saadan Scene altid haft noget næsten Helligt; dette Samliv mellem Natur og Mennesker er saa trøstende og stort, at den Kunst, der fremstiller det, aldrig i mine Øine kan blive smaalig og prosaisk.«

Digteren i ham var bestandig levende, hans skildringer af den sjællandske natur er levende poesi baade naar han skrev og, især, naar han malede. Det var den besjælede natur, han søgte, og sjælen kunde ytre sig i motiverne: »Jeg maa dog see en Steendysse eller en grøn Høi [d.v.s. en gravhøj] titte op af en Rugager«, eller i de gamle sagn. Saaledes siger hans ældre ven Høyen i sine mindeord om ham: »Saa inderligt sammen-voxet var Lundbye med sit Fødelands Natur, at, naar han rigtig skulde udtale sig for sig selv, naar han i de Øjeblikke, hvor han mest trængte til at klare sit Blik og lette sit Hjerte, skulde søge Udtrykket derfor, saa hentede han det fra de gamle Natursagn, de hjemlige Forestillinger, som endnu leve hos Bønderne paa mange Steder. Han havde set Bakkerne, hvori Bjergpuslingerne bo, han vidste, at *der* levede, syslede, bankede og hamrede de og havde deres Gang«.

Lundbye var den første store danske landskabsmaler og maaske den største vi har haft. Hans livsmaal var den poetiske, maleriske Danmarksbeskrivelse. Der havde været landskabsmalere før ham, men ingen der satte sig saa store maal, ingen der havde saa store idealer, og ingen der var saa nær ved at realisere dem som han.

Der var behov for et dansk landskabsmaleri nu. Et nyt bor-

HENRIK BRAMSEN

gerskab med stigende velstand stod parat som aftagere. Saa sent som 1839 hører vi om en interesseret tysker, som »bestandigt holdt det Eiendommelige af Landet og af dets Produktioner for Øie, dvælede saaledes ved det Venlige i at Plantelevet gik lige ned til Havet, ved vore Indsøers Skjønhed, ved Bøgens Herlighed, sammenlignede Bøgeskoven med Laurbærskoven (hvis jeg ei mindes fejl) blot at Bøgen er langt grandiosere (mægtigere), beundrede den store Skjønhed, som Liniernerne i vore danske Bakkeformer gav Landskabet, og denne skønne og venlige Mellemting mellem Slette og Bjerg fandtes ei andet Sted . . . han saae sig om efter nogle Kobbere eller Steentryk af virkelig danske Landskaber; nu veed Du hvad vi have af Saadant, han bad mig derfor og jeg lofte saa at tegne ham et eller to, – Men er det ikke en Skam, at vi ikke har nogle Landskaber, der have den danske Eiendommelighed, der kunde aabne Folks Øine derfor.«

Men bekymringen, som Lorenz Frølich her udtaler, var ved at være grundløs. Netop paa den tid indledte Lundbye sit pionerarbejde i nær tilknytning til andre betydelige landskabsmalere, først og fremmest P. C. Skovgaard og Dankvart Dreyer. Dreyer var fynbo og fandt de fleste af sine motiver i sin hjemstavn, men de to andre blev de store indledere til den maleriske beskrivelse af Sjælland, en beskrivelse, der ikke først og fremmest var atelierarbejde, men arbejde i marken, et sandt pionerarbejde med de deraf følgende vanskeligheder. Malernes togter var som expeditioner ind i et mørkt og ukendt kontinent med en tilbagestaaende og uforstaaende befolkning – paa støvede veje eller oplødte veje, i sol og regn, og husly hvor man kunde finde det. Det nordligste Nordsjælland var dengang et ganske ukendt land. Fra et sted, hvor nu tusinder strømmer til skriver Lundbye om et ophold paa en bondegaard: »Med Forplejningen var det ringe bevendt, Borddug og Haandklæde samt Lagen har jeg med Forundring betragtet og med Resignation berørt; naar jeg imellem har kastet et Blik i Karle-

DET DANSKE LANDSKAB

P. C. Skovgaard: En skovvej. Iselinge. 1855. Studie til »Bøgeskov i Maj«. Pennetegning. Kobberstiksamlingen.

kamre og seet de Senge, der stod, da har jeg seet Sidestykker til den, som eengang skulde redes for mig paa Refsnæs. Og gyser det end lidt i mig, naar Konen faaer det Indfald med Fingeren at jage efter et vist Støvgran blandt de Myriader, der findes i min varme Melk Morgen og Aften, saa er det Alt dog som Intet mod Middagsmaaltidet; det er kun med den yderste Anstrengelse, at jeg kan faa det ned, og har endda den Sorg, at Konen seer mistillidsfuld ud, naar jeg forsikkrer, jeg skal ikke have »mere Vaadt«, – saaledes kaldte

HENRIK BRAMSEN

hun en Suppe, jeg blev opvartet med den første Dag, og som jeg valgte for at undgaae et værre Onde i Bollerne. – Jeg lukker Øinene og tænker paa de deilige Klintebakker.«

Man forstaar at kun kunstnerens stærke dragning mod det danske landskab har kunnet bære ham over prøvelserne. Han og hans fæller banede nye veje, som senere er blevet udvidet af talrige andre malere, der fulgte efter, og som ogsaa kunde tage nyt land under behandling. En kunstner som L. A. Ring lærte os at se skønheden i egne, som vi tidligere hastede forbi. Erobringen fortsætter, omend næppe med samme kraft som tidligere, men ved hvert nyt landskabsbillede – nyt malet og nyt set – aner vi uendelig mange muligheder for nye opdagelser.

NORDSJÆLLAND

»Eftersom vi just tale om Frederiksborg, kunne vi ikke tilbageholde vor Glæde over, at der i Nærheden af Hovedstaden findes en Bygning der afgiver et uudtømmeligt Stof til Tegninger og Malerier i alle mulige Aarstider og alle tænkelige Belysninger.« Saaledes hed det i »Kunstbladet« fra 1837, og det er værd at bemærke, at der ikke blot tales om slottet som saadant, men ogsaa om aarstider og belysning. Der røbes en interesse for den maleriske side af sagen, og tanken var da ogsaa, at en malerisk skildring af slottet skulde forene naturen med historien – jorden med nationen. Den første, der skildrede slottet i denne aand, var den norske I. C. Dahl, som fortjener titlen, den danske landskabskunsts fader. Slottets næste maler var Christen Købke, som studerede det fra alle sider og i alle mulige belysninger. Han kravlede tilvejs og viser os et af de smaa spir paa baggrund af et blidt og frodigt landskab.

For Købke var Frederiksborg hans virkefelts yderste grænse. I almindelighed drog han paa sine maleriske udflugter ikke længere bort end at han kunde naa hjem til middag i København. Her var da ogsaa motiver nok for ham: søerne, volden, kastellet, strandene nord for byen. Alt dette bød paa store

DET DANSKE LANDSKAB

skønheder for den, der holdt af landlig idyl og høje himle. Vi har et lille nydeligt skrevet stemningsbillede fra den tid, som lader os ane, hvad der er gaaet tabt ved hovedstadens vækst: »I den stille Charlottenlund Skov, hvor man dengang kun stødte på en enkelt Insektsamler eller nogle Nyboderdreng, som plukkede Nødder eller ledte efter Fuglereder, og på den langt mindre bebyggede, på hele Strækninger ganske øde, Strandvej så jeg oftere, når jeg botaniserede, Hr. Dahl med raske Skridt vandre afsted med Portefølje og Plantesager under Armen«.

Det er samme Dahl, som 1818 i et brev fra udlandet til prins Christian erklærer, at der »i Danmark findes ualmindelig skønne Skovpartier, som man her aldeles mangler, og i Egnen ved Fredensborg seer man Træer, hvis Lige i Skønhed næppe findes i Italien«. Her havde man noget der fuldtud kunde maale sig med de anerkendte skønhedsværdier i det sydlige udland, og I. C. Dahl selv saavel som mangfoldige yngre og ældre landskabsmalere søgte at udmønte det i billeder. Erik Paulsen malede en række monumentale landskabsbilleder med motiver fra Furesøen og dens omegn. De kan ses i det københavnske palæ, hvor Haandværkerforeningen nu har til huse. Her finder vi tidens gængse landskabelige idealer udtrykt: stor-slaaet, fredelig natur, eller, naturen uden bevægelse. Det stor-slaaede genfinder vi 150 aar senere i Poul S. Christiansens »Udsigt over Lyngby Sø«. Der er megen lighed i motivet, men en anden opfattelse af lyset. Hos Paulsen er det neddæmpet, udtrykket ligger især i træernes silhuetter. Hos Christiansen er lyset aktivt, det sætter landskabet i bevægelse og forener jorden og vandet med den prægtige luft. – P. C. Skovgaard skildrede Hellebækskovene og fremhævede gerne det højtidelige, stille, indelukkede, men samtidig majestætiske. Han blev iøvrigt den uovertrufne kender af de sjællandske skove. Vilhelm Hammershøi har givet os et billede af Tirsdagsskoven ved Frederiksborg set paa afstand. Niels Skovgaard trængte ind i den og saa den som en herlig løvsal.

HENRIK BRAMSEN

Gribskov derimod syntes at have været meget lidt besøgt af malere tiltrods for at den skulle synes at have interessante motiver nok. Eet billede maa dog fremhæves: Sigurd Swanes »Vej i Grib Skov«, der dog mindre er et billede af en bestemt lokalitet end en skildring af skoven som saadan. Træernes løvværk fylder hele billedet ud. Der er intet udsyn, og løvmasserne kommer tæt ind paa os. Billedets indhold er den flimrende bevægelse af lys og farve, en umiddelbar oplevelse uden mellemlid i form af klassisk »skøn« komposition, teatermæssigt rum eller historiske og nationale tankeforbindelser.

Paa det tidspunkt, da man skulde mene, at Gribskov var moden til udforskning af malerne, var de allerede ifærd med at opdage mystiske og ukendte egne nord derfor. Her fandtes et landskab, der var afgjort upopulært med sine magre jorde, sine forblæste skove og brede, øde strand, men som tiltrak de unge romantiske kunstnere netop af samme aarsager. Om Arresø siger Christian Molbech, at den staar langt tilbage i ynde og skønhed, og at den er omgivet af flade, nøgne sandegne. Men de unge malere opdagede den og holdt af den, netop fordi den var saa stor og egnen om den saa øde. Det fede, optimistiske landskab var dem for banalt, de elskede det højtideligt melankolske og havde maaske her – saaledes som naar det gjaldt Jyllands heder – de øde egne og store søer syd og nord for Rom i erindring. Her færdedes kun jægeren med sin hund imellem sø og sump og magre træer. »To Malerier har jeg paa Udstillingen«, skriver Lundbye, »et Levvel til Frederiksværksegnen, det forestiller Tisvilde-Eggen, saa godt jeg har kunnet gjøre det, med mine Lyngbakker, hældende Birke, kort den deilige, men vilde Ossiansk-Steen-Blicherske Tone, der gaae der igjennem; Du skulde seet det lange, sørgelige, hvidgrønne Mos, der hang som Skæg og bevægede sig for Vinden – jeg glemmer aldrig den Egn, der maa nok nu gaae nogen Tid, men Hjertet vil hoppe af Glæde naar jeg engang igjenseer denne sørgelige dybt gribende Natur«. Senere, da

DET DANSKE LANDSKAB

dette land var taget i besiddelse af mange andre end malerne, saa man lysere paa det. Poul S. Christiansens landskab fra Tibirke med udsigt over Arresø er en hyrdeidyl af en klassisk, næsten romersk grandezza.

Ogsaa de nordlige kyststrækninger var ukendt land. Der skulde endnu gaa mange aar inden det rigtigt blev taget i besiddelse af badegæster. Det var ikke sommerlandet, malerne saa i disse egne, men et stykke urnatur næsten tomt for mennesker, uciviliseret og barskt, noget der mindede om de gamle hollandske maleres skildringer af deres lands kystegne. P. C. Skovgaards »Parti fra Dronningemølle« er blevet udmærket beskrevet: »Det er ude ved Stranden, hvor det lille Aaløb bugter sig ud til sit tilsandede Udlob gennem magre, græsklædte Strækninger, hvor Faarene søger deres nøjsomme Foder. Beundringsværdig i dette lille Billede er den Sikkerhed, hvormed Terrænet er gennemtegnet, beundringsværdig den kække Resoluthed, hvormed det er malet: Karakteren af det forskellige Græs, det stride, tottede Strandgræs, der forblæst bider sig fast i den sandede Bund, det bløde Enggræs med sine saftige Farver. Og end mere beundringsværdig det friske Vejr, der strømmer en i Møde fra Billedet. Det er en kølig Friskhed, hvor den tynde skarpe Foraarslufts Aande blander sig med saltmættede Pust ude fra Kattegattet, der vælter sig brummende og skumklædt ind mod Land.« (A. Røder).

Det er det første egentlige saltvandsbillede i dansk landskabskunst. Først et par aar efter kom Rørbye til Skagen og skildrede Vesterhavet. Senere kom malerne i hobetal til den nordsjællandske kyst, fortrinsvis Hornbæk, hvor de søgte et fristed og en ufordærvet befolkning ligesom deres franske kolleger, naar de drog til Bretagne. I Hornbæk havde Carl Locher fast tilholdssted og skildrede med dygtighed stranden og bølgerne. Med Godfred Christensens kønne parti fra kysten – det maa vel være ved Hellebæk – er vi nær ved vor tids opfattelse af denne kyst: venlig og sommerlig.

HENRIK BRAMSEN

Det gælder her som andre steder: først kommer malerne og saa badegæsterne; derefter forsvinder malerne og søger sig nye jagtmarker. Skildringen af hav og kyst, som fra Skovgaard til Godfred Christensen havde været noget nyt og spændende, mistede senere noget af sin interesse. Malerne trak sig tilbage til landet og skovene. En af dem, Erik Hoppe, har taget turen hele kompasset rundt og søgt sine motiver et saa øde, før saa populært sted som Søndermarken. Ellers er der en tendens hos malerne til at søge ud paa bondelandet eller ind i skoven, som svigtes af publikum efterhaanden som det trænger sig sammen ved kysterne. I Tibirke bor Victor Haagen-Müller og har skildret egnen i ugæstmilde aastider, hvor den faar vælde og alvor. William Scharff valgte Tisvilde, hvor han er født. Ellers er de danske landskabsmalere i reglen ikke trofaste mod deres hjemegn. »Min første virkelige Arbejdstid blev ude i Naturen: jeg er voxet op i Tisvilde og har, med Undtagelse af Lærlingeaaarene og senere en ganske enkelt Sommer, tilbragt mange Maaneder deroppe hvert eneste Aar. Nu har jeg jo endda selv faaet Hus heroppe og er da endnu fastere knyttet til min Barndoms og Ungdoms Tumbleplads«. Scharffs virkefelt blev skoven, Tisvilde Hegn; hans billeder er ikke portrætter af skov, heller ikke billeder af løvsalen eller de enkelte prægtige træer, men skildringer af skovens mystiske liv. De har noget af barnets betagelse og uro ved skoven, hvor træerne kan synes at være levende væsner og stilheden og tætheden fuld af anelser. I store kompositioner bliver anelserne til en skare fabelvæsner. I et tidligt billede som »Granstudie« fra 1912 skjuler de sig endnu i skoven, som vi til gengæld faar tæt ind paa livet. I ældre billeder betragtes skoven eller træerne paa en vis afstand, her er vi lige midt i den, uden himmel, uden vej, kun træer, der strækker grene ud som fangarme.

For Scharff er naturen udgangspunktet for en stort anlagt, fri digterisk udfoldelse. Det er et sjældent fænomen i dansk landskabskunst, som ellers gerne følger klassiske traditioner.

DET DANSKE LANDSKAB

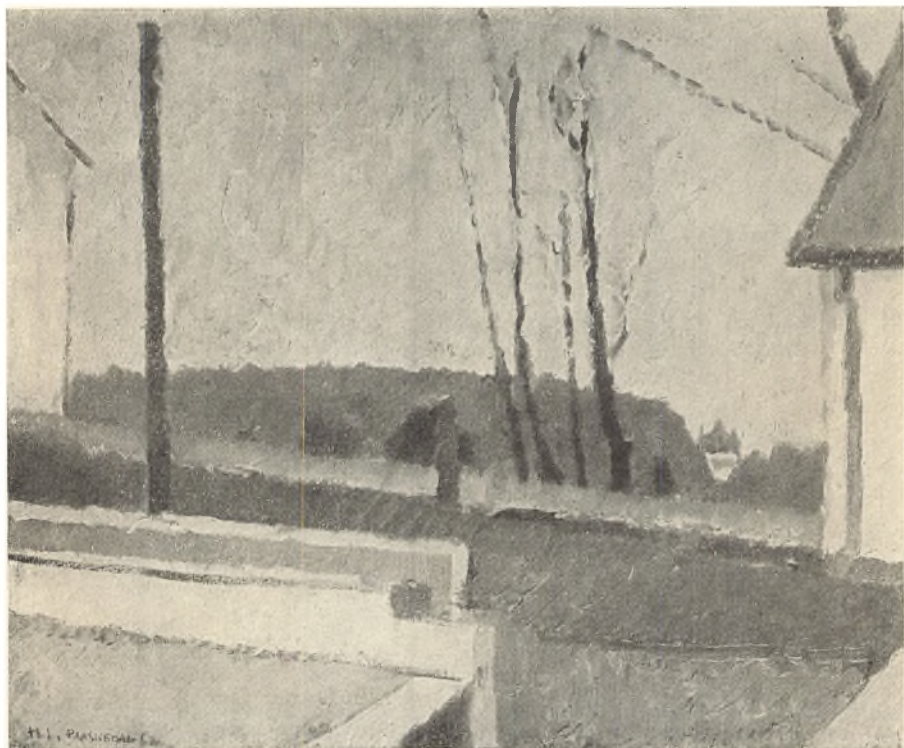
Hvad der menes hermed er svært at sige i faa ord, men det gælder baade Lundbye, Skovgaard, Poul S. Christiansen, Philipsen, Weie, Isakson og yngre landskabsmalere, som Ole Kielberg, Poul Ekelund og Harald Leth, som alle dyrker et landskabsmaleri paa klassisk grundlag. Deres forgænger og ideal er ikke saa meget den gamle hollandske landskabskunst, som den, vi kalder den klassiske, og hvis store navne er Poussin, Claude Lorrain, Rubens og – for de yngre maleres vedkommende – Paul Cézanne og vore egne klassikere, først og fremmest Lundbye, Philipsen, Weie og Isakson. Her søges ikke idyllen, dramaet eller fabelen, men rummet, lyset og rytmen hvilende paa skarp og følsom iagttagelse af naturen.

*Johan Thomas Lundbye: Selvportræt.
5. april 1837. Bly. Privateje.*

Christen Købke: Parti i nærheden af København. 1840-erne. 16 × 25. Kunstmuseet.

Harald Leth: Nøgne træer, grå forårsdag i Fredensborg. 1952. 44 × 53. Kunstmuseet.

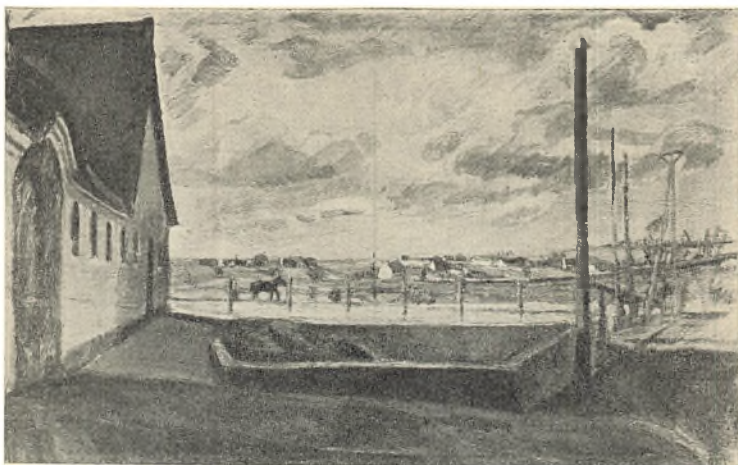
Christen Købke: Jægerbakketårnet, Frederiksborg Slot. Ca. 1834. 25,5 × 18,5. Privateje.

Erik Pauelsen: Landskab fra Dronninggaard med Furesoen. Ca. 1785–86. 35 × 73. Privateje.

P. S. Christiansen: Vinteraften. Lyngby Sø. 1926–27. 102 × 128. C. L. David's Samling.

Ole Kielberg: Stormosegård. Forår. 1943. 67 × 106. Kunstmuseet, Sorø.

Jens Juel: Landskab ved Øresund. 55 × 76. Privateje.

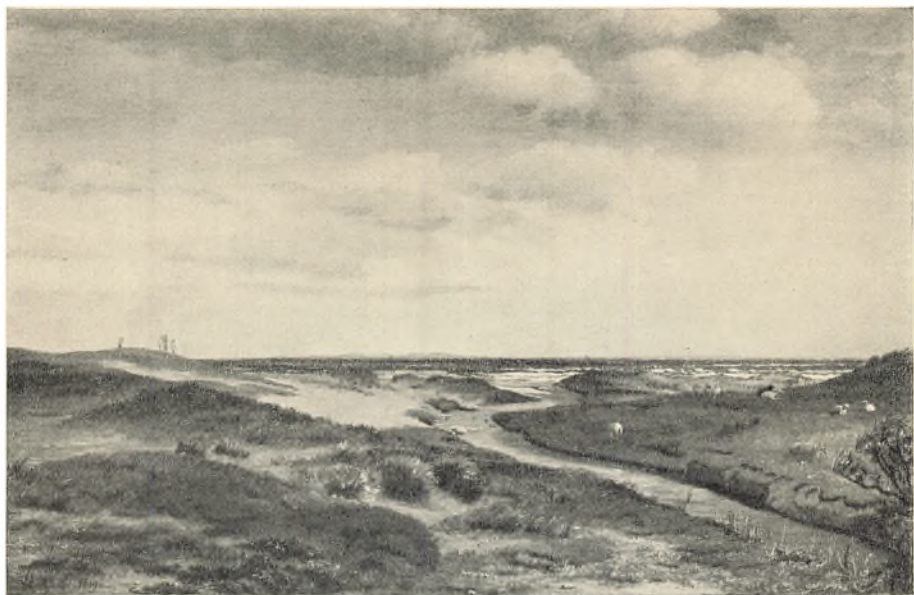
Vilhelm Hammershoi: Tirsdagsskoven ved Frederiksborg. 1893. 52 × 70. Ordrupgaard.

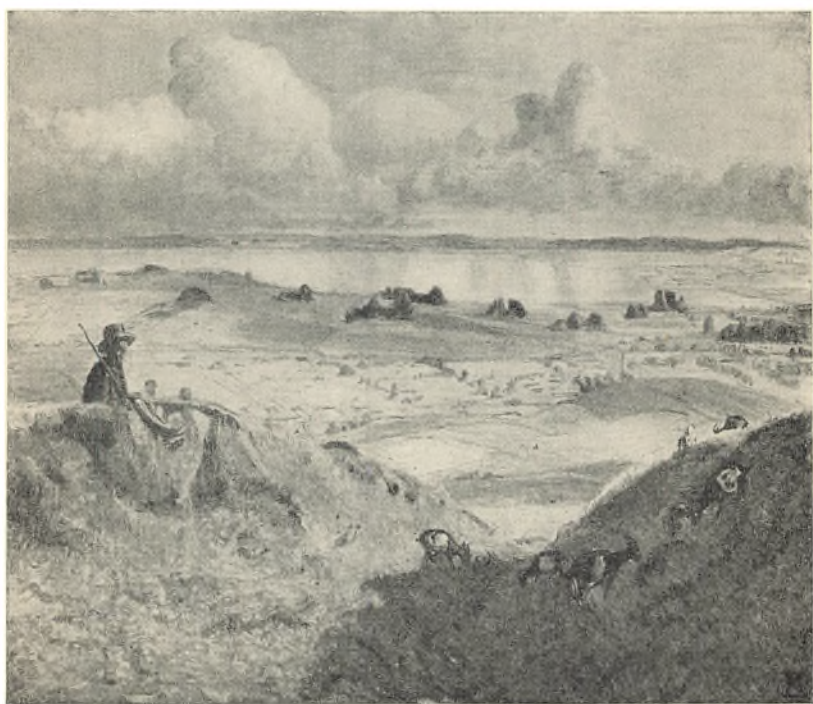
Niels Skougaard: Tirsdagsskoven ved Frederiksborg. 1918. 70 × 93. Privateje.

Sigurd Swane: Vej i Gribskov. 1907. 80 × 65. Privateje.

P. C. Skougaard: Sjællands kyst ved Dronningmølle. 1844. 53 × 81,5. Kunstmuseet.

P. S. Christiansen: Fra Tibirke bakker mod Arresø. 1910. 79 × 92. Kunstmuseet.

J. Th. Lundbye: Frederiksværkegnen. 1841. 26,5 × 35,5. Hirschsprungs Saml.

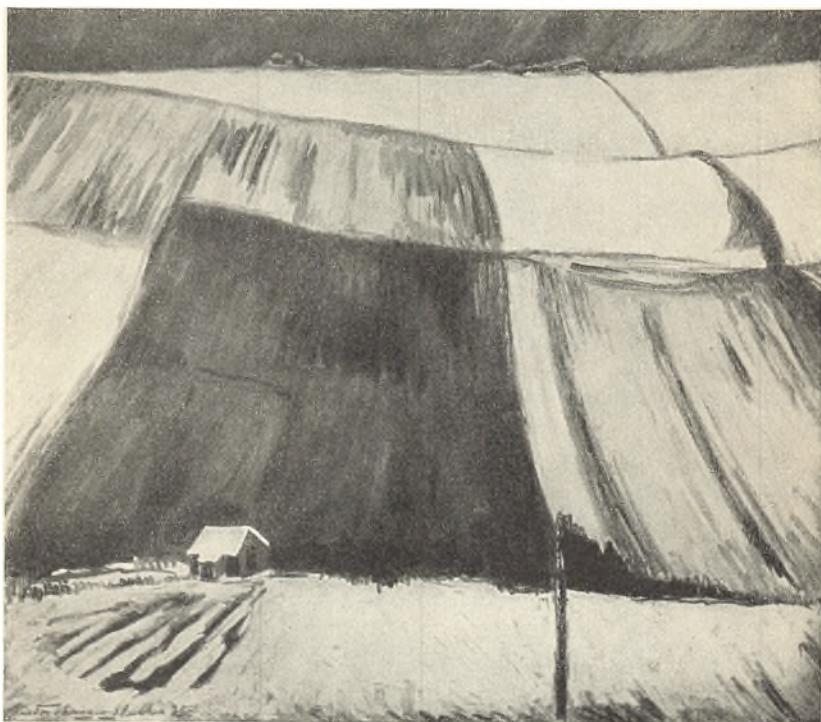
J. Th. Lundbye: Aften ved Arresø. 1837? 23 × 30,5. Privateje.

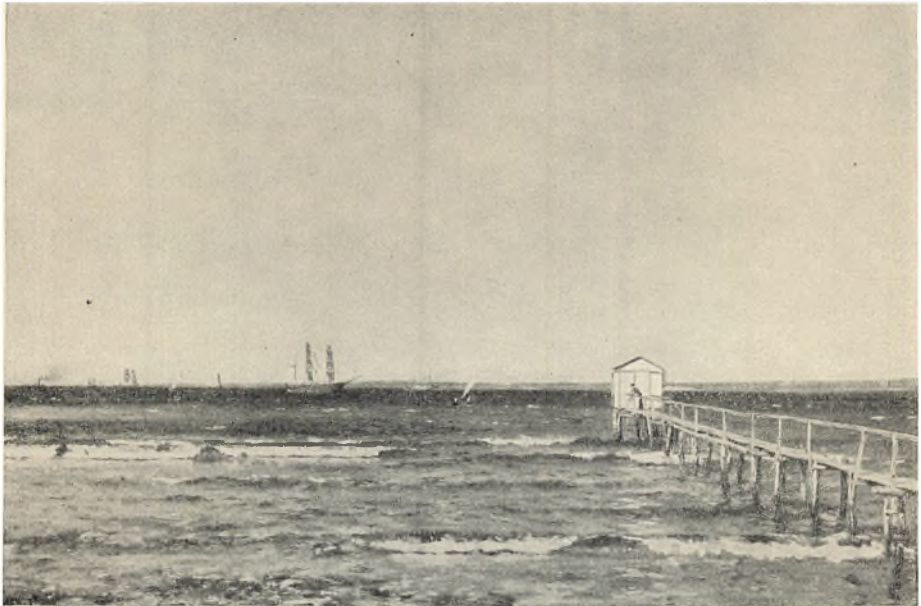
William Scharff: Granstudie. 1912. 127 × 138. Privateje.

Poul Ekelund: Vinterlandskab. 1952. 43 × 57. Horsens Museum.

Victor Haagen-Müller: Vinter. Tibirke. 1935. 120 × 140. Privateje.

Godfred Christensen: Badebro nord for Helsingør. Privateje.

Carl Locher: Storm. Hornbæk havnemole. 1881. 31 × 40. Privateje.

DET DANSKE LANDSKAB

VESTSJÆLLAND

Efter som danske maleres domicil i ældre tider var København, kom de naar de skulde male landskaber sjældent længere end faa mil udenfor hovedstaden. Dette gjaldt saaledes Juel. Undtagelserne er betinget af private forhold: Lillebælt, som han skildrede saa smukt, hørte til hans hjemegn, og naar vi har et fint, tidligt landskab af ham fra egnen ved Jægerspris, er det fordi her dvælede en kongelig mæcen, arveprins Frederik, hvis nærværelse paa egnen har kastet et gyldent skær over den.

Men iøvrigt var der kun et lille skridt fra det berømte og besungne sydlige Nordsjælland til Jægerspris; egnen her var inden for rækkevidde fra København i modsætning til f. eks. de barske egne nord for Gribskov: Tisvilde, Hornbæk og andre fjerne og ukendte steder. I Jægerspris fandt man ogsaa den form for landlig natur, som man skattede højere end nogen anden: skoven med høje træer og tæt krat, med skygge og læ. Publikum var saa præget af sydens naturopfattelse, at man ansaa skygge for et gode af første rang. Senere blev det anderledes, og i vore dage er strand en større attraktion end skov. At der desuden ved Jægerspris var et kongeligt slot og ældgamle egetræer forøgede kun stedets charme. Naturfølelsen blev baaret frem af sværmeri for royalitet og en heltemæssig fortid. I skoven stod Wiedewelts monumenter for nationens helte blandt de gamle træer.

Noget af dette oldtidssværmeri fylder P. C. Skovgaards skildring af Nordskoven fra 1842. Det er et uberørt landskab med urskovsstemning: det tykke løvværk, der aabner en udsigt mod en eng, og den tunge lave himmel med tætte hvide skyer, mod hvilke en nøgen, krummet gren tegner sig som et skrifttegn med bud fra en fjern fortid. Hvilken forskel fra Frederik

HENRIK BRAMSEN

Krafts billede fra Færgelunden seks aar senere! Det er idyllen med den lille hytte ved en bugtet vej, stilfærdige faar, alt skærmet af majestætiske træer.

Paa dette tidspunkt var malerne imidlertid i fuld gang med deres erobring af Sjællands vestlige egne, og det kan ikke undre, at de gerne opholdt sig ved egnen omkring Skarritsø med dens tætte forening af skov, sø og bakke, af majestæt og idyl. P. C. Skovgaards landskab fra Kongens Møller er en storslaaet invitation til at befare de sjællandske landeveje for at opleve ikke blot landskabets idyl, men ogsaa dets dramatik, og hans store, monumentale landskab med udsigt over Skarritsø er en national, folkelig propaganda beregnet til, med den nationale kunsts fortaler Høyens ord, at »aabne Hjertet for en stor, begejstrende, almen Nydelse«. Det ligner en teaterdekoration lige efter tæppet er gaaet.

Høyen var utrættelig i at vise kunstnerne vej. Han kendte det danske landskab fra sine rejser rundt omkring i landet hvor han skulde studere de gamle bygningsmindesmærker. »Man har vel«, siger han, »hørt Tale om Kongsdals, Knapstrups, Fryden-dals Skove og om Skarritsø, men Egnen ved Vognserup og Kundby har vist Ingen hørt rose for dens Skjønhed, og det er derfor ofte blevet betragtet som en Særhed af Kunstnere som Lundbye og Skovgaard, at de der kunde søge saa mange Motiver til deres Malerier. Men Skjønheden hviler for en stor Del i vort eget Øje; det kommer kun an paa, at vi bliver os Synet af det Skjønne bevidst. Denne Egn, som de Fleste finde kjedelig, har netop noget overordentlig Tiltrækkende for den Kunstner, der har et aabent Øje for dens Skjønheder.«

Der var noget dristigt og opløftende i den maade hvorpaa Skovgaard ikke blot blev hængende ved de anerkendte natur-skønheder, men ogsaa var med til at søge nye veje, aabne nye horisonter. I »Landevej ved Vognserup« skildrede han et typisk landskab: landevejen skærmet af store træer og med et kig ud mod aabne egne. I forgrunden sidder hans ven Lundbye og

DET DANSKE LANDSKAB

tegner omgivet af interesserede børn; vejens perspektiv maales af træernes slagskygger, to damer og en vogn. Det er højsommer, hylden blomstrer, her er fred og rigdom.

Det er som om mange illusioner er brudt, da Theodor Philipsen mange aar senere (1893) malede samme allé. Her er det efteraar med væde og blæst, træerne har kastet det meste af deres sommerklædning og staar med ubarmhjertigt blottede grene og stammer. Det er storladent. Philipsen havde lært at se det monumentale i det danske landskab, men samtidig viser det en hidsig vilje til ikke at blive staaende ved den monumentale, nationale idyl. Den havde i den tid, der var gaaet, faaet haarde slag.

Landskabsmaleriet er det eneste af kunstens »Fag« i Danmark, hvor der er en fortløbende tradition, der strækker sig over mere end hundrede aar. Den, der ved siden af L. A. Ring vel staar som den betydeligste landskabsmaler i den store stil i det tyvende aarhundrede, Poul S. Christiansen, fortsatte den bane P. C. Skovgaard havde valgt. Den storladne idyl var hans ideal, og Skarritsø, Kalundborg og Odsherred var ogsaa blandt hans domæner. Hans landskab fra Vejrhøj fra 1912 er i nær slægt med Skovgaards udsigt over Skarritsø, men scenen er taget i besiddelse af en række høstpiger som kommer ind fra højre.

Ogsaa for Lundbye, som mere end nogen anden er skildreren af Sjællands nordvestlige hjørne, var fortidens mindesmærker nært forbundet med landskabet. Han skildrede Hellig Anders Kors ved Slagelse set over en ganske lav horisont mod en himmel med en lodret cumulusky. Sjældent har en dansk kunstner formaaet at skildre den absolutte fred saa overbevisende.

Lundbyes store opdagelse blev imidlertid Refsnæs, hvor han fandt noget af den storstilede natur, som han higede efter, og han har efterladt sig mange glimrende billeder og studier herfra, ofte med prægtige stendysser som hovedfigur. Ellers var det gerne skrænterne, der tiltrak ham; ved dem fandt han noget vildt og oprindeligt, her krængede landet sit indre ud uden dække af pynteligt grønsvær.

HENRIK BRAMSEN

»Det er Danmarks Kyst i sin ædleste, men tillige vildeste Character. For Danmark burde jeg sætte Sjælland, – jeg kjender ikke Klitterne derovre ved Vestervovvov. – Men undres maa man rigtignok, naar man tænker paa Sjællands Kyst langs Øresund, hvor venlige Bøgeskove gaae lige ud til Sundet, hvor Kysten er livlig og bebygget med Leier og Lyststeder hele Veien, at den samme lille Ø kan i Nord Vest vise sig saa barsk og vild. Hvor kommer det dog, at jeg føler mig mere tiltrukken af dette end af hiint? . . . jeg vandrede i grove Klæder og ikke saae andet Levende end en enkelt Maage – en stor Ven! – og anden Lyd hørte vi ikke end Strandfuglenes Piben og Fløiten. Jeg var saa glad, min kjære Føde-Ø var bleven mig langt rigere og dyrebarere ved mit nye Bekjendtskab med dens vestlige Hjørne.«

Lundbye har mange andre steder i sine breve og dagbøger prist naturen paa Refsnæs med tydelig glæde over stilheden i den store natur. Han ser skarpt og præcist og er samtidig fuld-blods romantiker: Her paa Refsnæs har han »lært at kjende Egne, uberørte af Agerdyrkningsredskaber, i hele deres eien-dommelige Vildhed – dét synes jeg først er det rette Stof for Maleren, dér føler jeg de dybe Strænge i mit Indre anslaaede, og jeg gribes af en unævnelig Glæde, der bringer Taaren til at dirre i mit Øie. Ja, Naturen har noget Høiere og Ædlere end Alvor, den har Ro! Alvor, mild Alvor har jeg fundet hos mangt elskeligt Menneske, men aldrig den usigelige Fred og Ro, som i Naturen.«

Til denne anskuelse, som rummer noget væsentligt i hans kunst, naaede han i den senere del af sit liv. Tidligere, da han var omkring de tyve, var han mere heroisk stemt, saaledes som man kan se det af hans billede fra Isefjorden med Bjørnehoved og Hvideklint. Det virker ikke umiddelbart som et dansk landskab. Der er noget norsk eller islandsk ved det. Her bor, i ly af fjeldet, en slægt af helte. Til Isefjorden og de tilstødende fjorde knyttede man umiddelbart forestillinger om oldtids helte-

DET DANSKE LANDSKAB

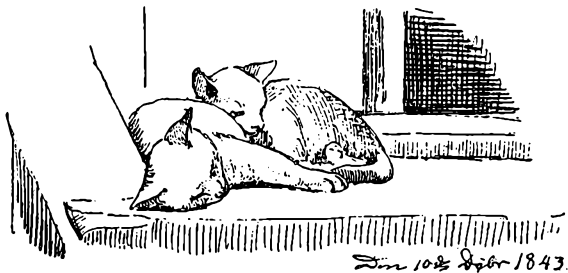
liv i norden. De er levende endnu hos Poul S. Christiansen i hans monumentale komposition fra 1919-20 med motiv fra Roskilde Fjord. Det er trukket op med strenge linier, som skaaret i træ, med en enkelt menneskeskikkelse, der skuer ud over vandet. Man vil gerne ane vikingskibe i horisonten. Christiansens særlige domæne var ellers Dyrnæs i Horns Herred, hvor han boede hver sommer en aarrække, og som gav ham motiver til mange billeder.

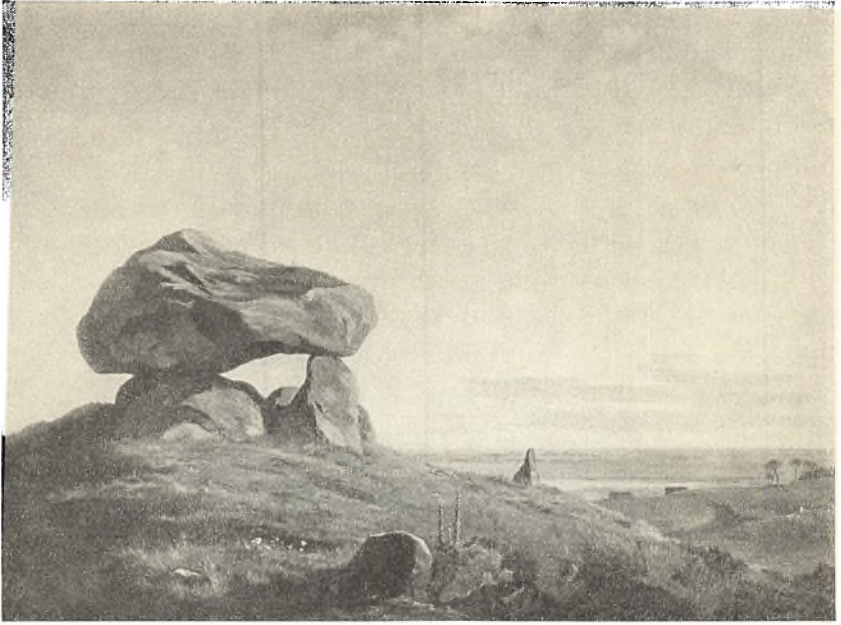
De første malerpionerer i det vestsjællandske landskab var i deres kunst saa omfattende, at der næsten intet syntes at være tilbage for de senere. Det er da ogsaa først i vort aarhundrede, at Vestsjælland for alvor atter gør sig gældende i landskabskunsten. Sigurd Swane har med udgangspunkt i sin gaard ved Lammefjorden malet det frodige landskab fyldt af luft, lys og bevægelse. Det er ikke prospekter, ikke landskabsportrætter. De har et mere omfattende indhold.

Har Swane tilknytning til den fynske malergruppe »Fynboerne« og er han som landskabsmaler lidt af en kosmopolit, saa er en gruppe yngre malere i Odsherred stærkere præget af omgivelserne og har svagere forbindelse til anden samtidig dansk landskabskunst. Særlig i trediverne stod gruppen stærkt. Med betydeligt talent og med en egen, sær stædighed gik de uden om tidens gængse »retninger« og søgte landskabet. Ikke nødvendigvis de prægtige udsigter eller de høje lufter, mere agrene, bakkerne, jorden: det daglige landskab, det landskab, hvori der blev arbejdet. Derfor lægger de gerne horisonten højt, i modsætning til de ældre landskabsmalere, saa at vi, saa at sige, faar muldens tyngde lige i øjet. De modstaar ogsaa fristelser til maleriske spidsfindigheder og raffinementer og maler gerne med en vis grovhed og bredde. Dengang lignede kunstnerne ogsaa hinanden indbyrdes i deres kunst, »Kun sjældnere malede de i de tidligere aar Sommerlandskabet. Sollyset gjorde dem urolige. Efteraaret talte langt stærkere til dem« (J. Zibrandt- sen). Senere blev de mere forskellige. Kai Eistrup skildrede især

HENRIK BRAMSEN

de store brede bakkedrag og agres rytmer, Karl Bovin blev mere fortrolig med solen og fortæller om dens møde med bakkerne, som hos ham har en særlig massivitet og fylde. Hos Lauritz Hartz derimod bliver de opløst og faar en svævende ujordisk karakter. Han er utvivlsomt den interessanteste af gruppen og, trods sin særhed, karakteristisk for tendenser i moderne landskabsmaleri til fortrinsvis at søge maleriske værdier og ikke portrætterende landskaber. »Der ligger en dyb og fordomsfri Sandhedssøgen i hans Kunst, men det er snarere Naturens Elementer i sig selv, der sætter hans Fantasi i Gang, end en Egns lokale Karakter« (J. Zibrandtsen). Det er som om den topografisk betonede skildrings muligheder, hvad ialtfald Vestsjælland angaar, allerede var udtømt med de gamle landskabsmalere; forudsætningerne er ogsaa ændret, dengang var nationale ideer fremtrædende, nu snarere sociale. Paa den baggrund skal de yngre Odsherredsmaleres kunst ses.

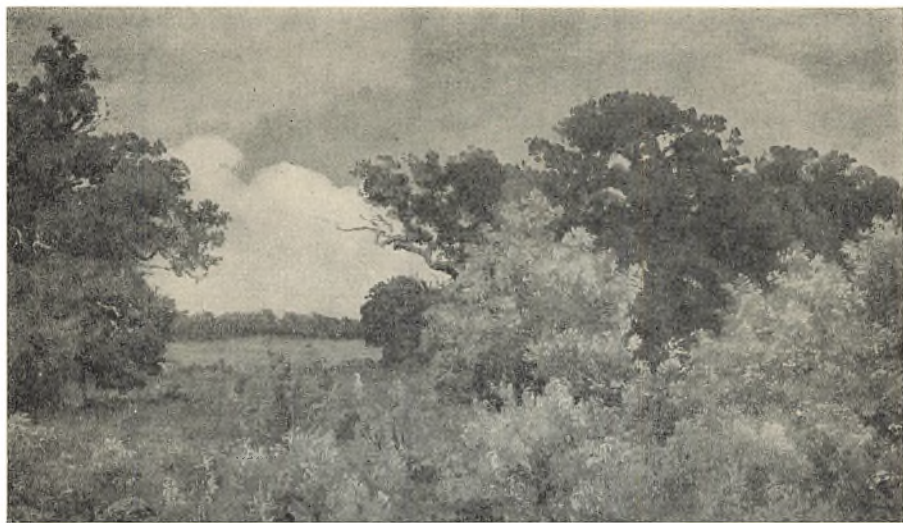

J. Th. Lundbye: Stensætning ved Rakløv. 1839. 67 × 80. Thorvaldsens Museum.

J. Th. Lundbye: Hellede klint på Refsnæs. 1847. 36 × 54. Den Hirschsprunges Samling.

P. C. Skougaard: Nordskoven ved Jægerspris. Ca. 1842. 19,5 × 32. Bornholms Museum.

Frederik Kraft: Færgelunden ved Jægerspris. 1848. 63 × 92. Statens Museum for Kunst.

P. C. Skougaard: Fra egnen ved Kongens Møller. Ca. 1844. 36,5 × 64,5. Kunstmuseet.

Karl Bovin: Landevej, Odsherred. Novembersol. 1937. 69 × 97. Privateje.

P. C. Skovgaard: Alleen ved Vognserup. 1849. 112,5 × 162. Kunstmuseet.

Th. Philipsen: Alleen ved Vognserup. 1893. 63 × 89. Privateje.

P. C. Skougaard: Udsigt over Skarrit Sø. 1845. 127 × 197. Statens Museum for Kunst.

P. S. Christiansen: Vejrhøj. 1912. 79,5 × 92. Kolding Kunstforening.

Johan Thomas Lundbye: Hellig Anders' kors. 1847. 45 × 37. Privateje.

J. Th. Lundbye: Landskab med Vejr høj i baggrunden. 1837. 39 × 55,5. Privateje.

Kaj Ejstrup: Landskab, Odsherred. Ca. 1941. 100 × 125. Statens Museum for Kunst.

P. S. Christiansen: Køer på engene. Dyrnæs. 1917. 71 × 86. Privateje.

L. Hartz: Munkholmsbroen ved Lungtved. Ca. 1952. 70 × 82,5. Aalborg Museum.

J. Th. Lundbye: Efterårslandskab. 1847. 35 × 41. Hirschsprungs Samling.

Sigurd Swane: Tungt skydække. 1941. 80 × 98. Vejen Museum.

J. Th. Lundbye: Bjørnehovedet og Hvideklint ved Isefjorden. 1839. 60 × 93. Privateje

*P. S. Christiansen: Optrækkende uvejr ved Roskilde fjord. 1919–20. 105 × 142.
Fyns stiftsmuseum.*

DET DANSKE LANDSKAB

SYDSJÆLLAND

DEN norske landskabsmaler I. C. Dahl kom til Danmark 1811 som kongens lovlydige undersaat for at gaa paa akademiet. Han var fra Bergen og var bestemt paa at skulle være landskabsmaler, et fag, der var blevet mere anset end det hidtil havde været. Det skal siges til publikums og kritikkers ros, at den unge nordmand hurtigt vandt en anerkendelse, som sikkert kom hans kunst tilgode. Han synes at have følt sig veltilpas de aar han boede her; han skildrede det danske landskab med en fantasi og malerisk oplagthed, som man ikke før havde set herhjemme paa det omraade, og hans aand kunde længe spores i den senere danske landskabskunst. Kun et rent økonomisk problem var aarsag til at han ikke slog sig ned i København som akademi-professor, men i stedet valgte Dresden. I Norge, hvor han kunstnerisk hørte hjemme, var der dengang næppe muligheder for en existens som kunstner. Dahl maatte nøjes med at tage derop paa kortere ture for at samle de studier, der dannede grundlaget for større, »gennemførte« billeder. Paa disse rejser passerede han Danmark og fik derved lejlighed til at male studier, der viser hans store evner til at skildre bevæget lys og atmosfære.

Hans foretrukne omraade og det, som gav ham motiver til hans smukkeste danske billeder, var Sydsjælland. Allerede 1813 var han i Præstø – ifølge Molbech, Sjællands skønnest beliggende købstad – og vendte de følgende aar stadig tilbage hertil og til andre sydsjællandske egne med afstikkere til Møen. Hans landskab fra Præstø fra 1814 er helt originalt i sin komposition og med et lys og et vejr i sig, som hidtil havde været saa godt som ukendt i dansk kunst. Med en let og flydende pensel skildrer han stengærdet og dets frodige plantevækst, og egestammen, hvis mørke omrids tegner sig mod luften og giver rummet

HENRIK BRAMSEN

dets størrelse og dybde. Den stærke modsætning mellem det nære og fjerne var et dristigt træk som maatte gøre et dybt indtryk. Det samme gælder den lysfyldte skyede himmel og den maade, hvorpaa han lader solen skinne i bladene og paa stenene i forgrunden. For første gang i Danmark saa man et landskab, hvor lyset, luften og den fugtige atmosfære, kort sagt vejret, har mere at skulle sige end portrætteringen af en bestemt egn. Der havde været tilløb til denne opfattelse hos Juel, men fuldt gennemført bliver den først hos Dahl. Ogsaa hos C. A. Lorentzen, I. C. Dahls lærer, er der antydninger i den retning. Der er vejr i hans prospekt fra Gisselfeld, men alt er svagere gjort.

Denne fortættede landskabelige stemning var I. C. Dahls styrke, man kunde ogsaa sige det skiftende vejrligs stemning: lummerhed, torden, regn, blæst, men skildret med mildhed og humor. Der er næsten vaudevillestemning over landskabet fra Tryggevælde Aa med dets teaterbelysning, og de rejsende, som forskrækkede søger ly for det truende uvejr i kroen forude.

Senere, i 1829, søgte han at skildre vinterens stemning med nøgne ege ved stendyssen, tung mørk himmel, krager i sneen, en jæger med sin hund og, som en trøsterig pointe i den ellers trøstesløse scene: røgen fra skorstenen i den lille hytte. Dette billede gjorde mægtigt indtryk paa de yngre ved sin kraftige fortælling, og man oversaa gerne, at mellemgrunden og baggrunden ikke har nogen rigtig logisk forbindelse med forgrunden. Det er da ogsaa den, der er levende og aktiv. Det øvrige er som et malet baggrundstæppe.

Maaske var dette billede den direkte anledning til at de yngre begyndte at interessere sig for vinteren som emne for maleriet, og at Jørgen Roed og Constantin Hansen drog paa kanefart – formodentlig ved Ringsted, hvor Roed var fra, og fandt det umagen værd at fastholde mindet om denne tur i et smukt lille billede fra 1830, altsaa aaret efter Dahls store vinterbillede.

I dettes følge kom ogsaa adskillige andre danske vinterlandskaber, især af Lundbye og Kyhn. Fremhæves maa ogsaa

DET DANSKE LANDSKAB

det lille »Vinteraften ved Susaaen« af Frederik Vermehren, det virker saa ganske umiddelbart oplevet som man kan vente sig af en maler, der ikke til daglig beskæftiger sig med landskabsmaleri og som derfor ikke er saa bundet af atelierpraksis som specialister ofte er indenfor deres særlige felt. Det er i den henseende bemærkelsesværdigt, at nogle af de allerfineste landskabsbilleder i dansk kunst skyldes en saa udpræget menneskeskildrer som Dalsgaard, medens, omvendt, P. C. Skovgaard har givet os nogle af de mest beandede fremstillinger af mennesker i dansk kunst.

Da I. C. Dahl i 1844 atter skildrede et dansk landskab – en landskabsstudie fra Nysø – har han helt overvundet den lidt for krøllede manér og den lidt overfladiske fabulerende frihed, som kunde præge hans tidligere landskaber, og skildrer med skarper blik for stedets ejendommeligheder jordsmonnets og vegetationens specielle karakter. Det dybe aandedrag mærkes bestandig, den befriende fornemmelse af luft og lys og rum og bevægelse. En saadan overlegen, fri, malerisk behandling af et landskab var fortsat noget ret enestaaende i Danmark, og opfordrede de yngre landskabsmalere til noget tilsvarende. Vi finder det i studier af P. C. Skovgaard fra samme egn – Nysø var udgangspunktet – og hos Carlo Dalgas f.eks. i en regnvejrstemning fra 1847 fra Præstø Bugt med en ensom skikkelse paa stranden iagttagende en lille baad i det fjerne. Hendes blik maaler afstanden mellem hende og skibet, hvor den skovklædte pynt ligesom truer med at skyde sig ind som et laaddent, farligt dyr.

Sydsjælland har altsaa kunstnerisk set sit eget klima, væsensforskelligt fra f. eks. det nordsjællandske, mere romantisk i dette ords gængse betydning. Aarsagen hertil er den antydning af et sommerakademi, som dannede sig paa Nysø med I. C. Dahl som toneangivende og som dannede en vis modvægt mod det københavnske akademi med dets overvejende klassiske retning. Der er ligesom antydningen af en modsætning mellem den officielle fastholden af det klassiske, det uforandrede og ufor-

HENRIK BRAMSEN

anderlige, forbundet med kongedømmet, og mere liberale, bevægede anskuelser hos store, uafhængige godsbesiddere med et større aandeligt udsyn. Det var især P. C. Skovgaard, der bar denne tradition, efterfulgt af sine sønner, først og fremmest Niels Skovgaard. En anden herregaard, der havde en lignende betydning som et kulturelt samlingssted, var Iselingen, hvor P. C. Skovgaard hentede motiver til nogle af sine mest imponerende skovbilleder. I hans følge var ogsaa Poul S. Christiansen, der i slutningen af goerne og i de første aar af vort aarhundrede malede nogle monumentale landskaber fra Karise. Af denne generation af kunstnere maa man nævne P. A. Schou, der 1881 udførte en næsten sværmerisk stemningsfuld udsigt over Bissrup. Det er enestaaende i hans produktion, der ellers omfattede interiørbilleder og stilleben.

Kunstnernes tilknytning til godserne svækkedes imidlertid efterhaanden som vi nærmer os vor tid, og i stedet kommer en anden type kunstner frem, som vi kan kalde proletaren, og hvortil vi maa henregne L. A. Ring. Det kan synes lidet passende at betegne den fine, højtdannede Ring som proletar, men betegnelsen er berettiget, forsaavidt som der her er tale om en kunstner rundet af almuen, besiddelsesløs, og uden fast tilknytning til de besiddende, især godsejerklassen, derimod med en løsere tilknytning til et klientel, som først og fremmest var københavnsk. Det drejer sig ogsaa om en kunstner, der ikke saa naturen med de riges øjne, det vil sige interesserede sig for dens mere søndagsmæssige sider: parken, skoven, udsigten, men mere blev tiltrukket af hverdagen, hvor mennesker og huse indgik som en væsentlig del. L. A. Ring stammede fra Sydsjælland, fra landsbyen af samme navn, og egnen deromkring og ved Mogenstrup gav ham i slutningen af 80erne og begyndelsen af goerne motiver til nogle af hans smukkeste landskabsbilleder; jævne motiver, men med en malerisk fylde, saaledes at de i den henseende passer godt ind i en sydsjællandsk tradition. Senere, da han bosatte sig i nordligere egne, blev denne følsomme op-

DET DANSKE LANDSKAB

fattelse, hvor vejret – især det fugtige efterårsvejr – har saa meget at sige, afløst af en tørrere, skarpere gengivelse med vægten lagt paa at karakterisere enkeltheder og milieuet. I Sydsjælland malede han gerne paa dage, hvor vejret efter hans mening var »prægtigst«: »alting graat i graat med enkelte gule og brune farver«. Billedet af pløjemarken med møllens kæmpestore skygge i forgrunden, der peger mod kirken, som synes ganske lille, har ved sin voldsomme rumvirkning lighed med I. C. Dahls billeder fra Sydsjælland uden at vi derfor tør tale om nogen direkte forbindelse. Men det er givet, at han kendte og lærte af de ældre danske landskabsmalere. Det yndige billede af Mogenstrup Kro fra 1888 har en holdning og tone, der umiddelbart minder om generationen fra 40erne. Blandt Rings sydsjællandske landskaber findes noget af det smukkeste, han har gjort, og de udgør et vigtigt kapitel i dansk landskabsmaleris historie i det hele taget. Ring var længe trofast mod det sydsjællandske landskab. I slutningen af 90erne bosatte han sig endog i Karrebæksminde, hvor hans kunst begyndte at tage den vending mod den mere detaillerede gengivelse, som karakteriserer hans senere stil, og mod at skildre mennesket i landskabet eller rettere i sit milieu. Det gjorde han paa den naturligste maade af verden. I billedet fra Karrebæksminde Ladeplads er der den fineste og intimeste forbindelse mellem menneskene og husene, skibet, aen og broen. Disse folk betragter ikke udsigten, de vender sig tværtimod bort fra den, de hører med til den, og den hører med til dem.

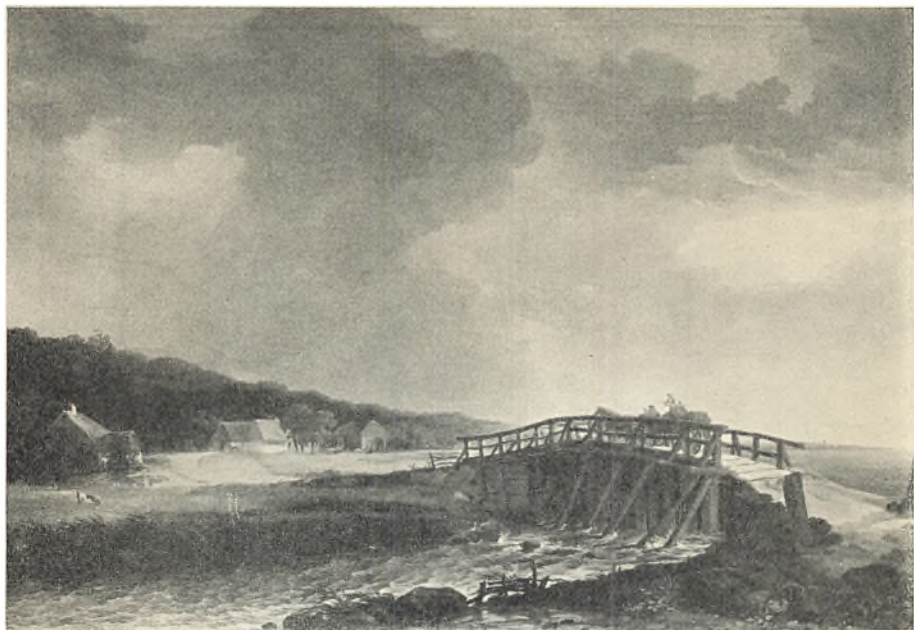
I. C. Dahl: Bøgetræ ved Engelholm. 1814. 47,5×37,5. Statens Museum for Kunst.

C. A. Lorentzen: Fra Gisselfeld have. 58 × 78. Gisselfeld Kloster.

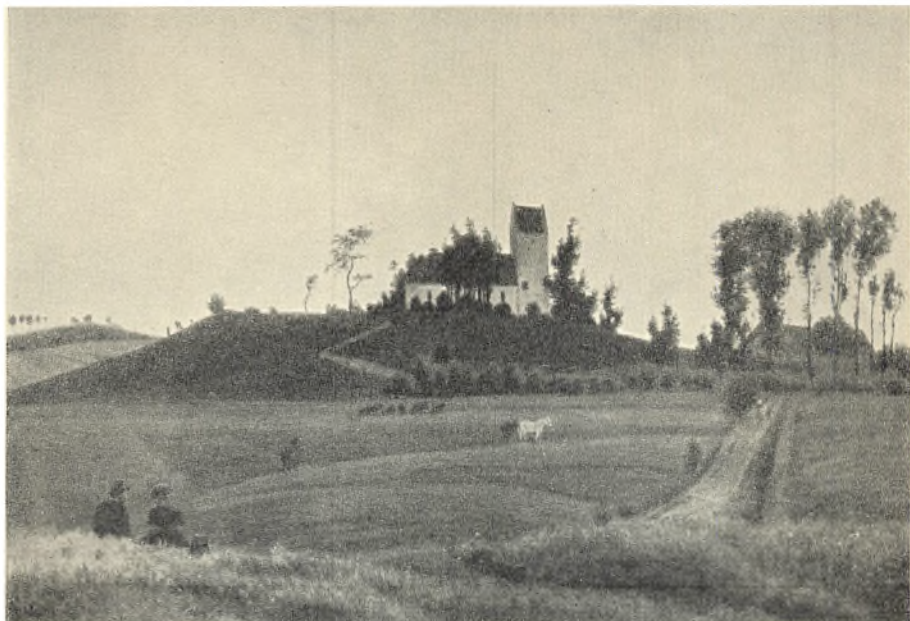
I. C. Dahl: Fra Præstø. 1814. 57 × 71. Nasjonalgalleriet, Oslo.

I. C. Dahl: Broen over Tryggevalde å. Ca. 1815. 47,5×66,5. Statens Museum for Kunst.

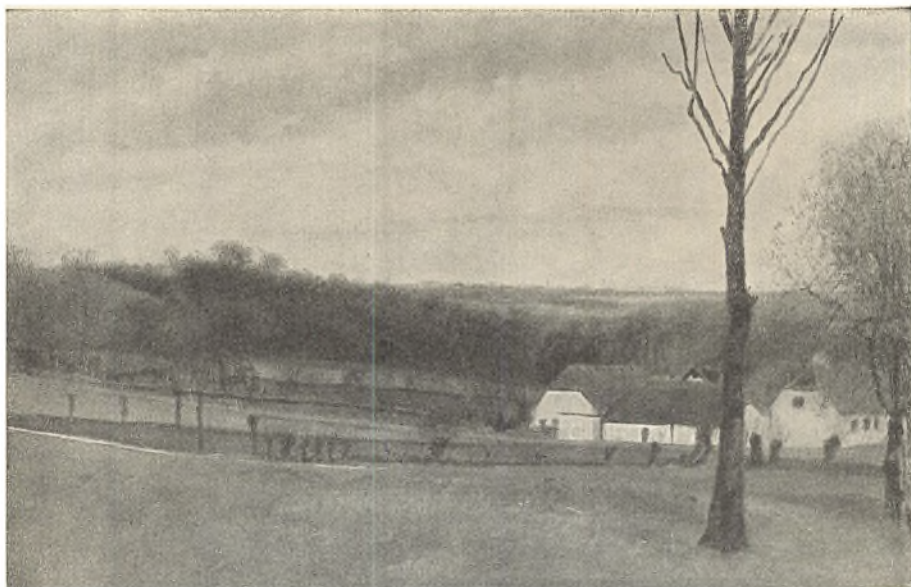
P. A. Schou: Landskab. Bisserup ladeplads. 1881. 37×66. Privateje.

M. Rørbye: Vesteregede fra stien til Sophiehoj. 1832. 24 × 34. Privateje.

L. A. Ring: Mogenstrup kirke. Tidligt forår. 1888-89. 59×84. Hirschsprungs Samling.

L. A. Ring: Mogenstrup kro. 1888. 28 × 46. Ny Carlsberg Glyptotek.

I. C. Dahl: Vinterlandskab ved Vordingborg. 1829. 173 × 205,5. Kunstmuseet.

J. Roed: Roed og Const. Hansen på kanetur. 1830. Hirschsprungs Samling.

J. F. Vermehren: Vinteraften ved Susden. Ca. 1850. 28,5×35,5. Kunstmuseet.

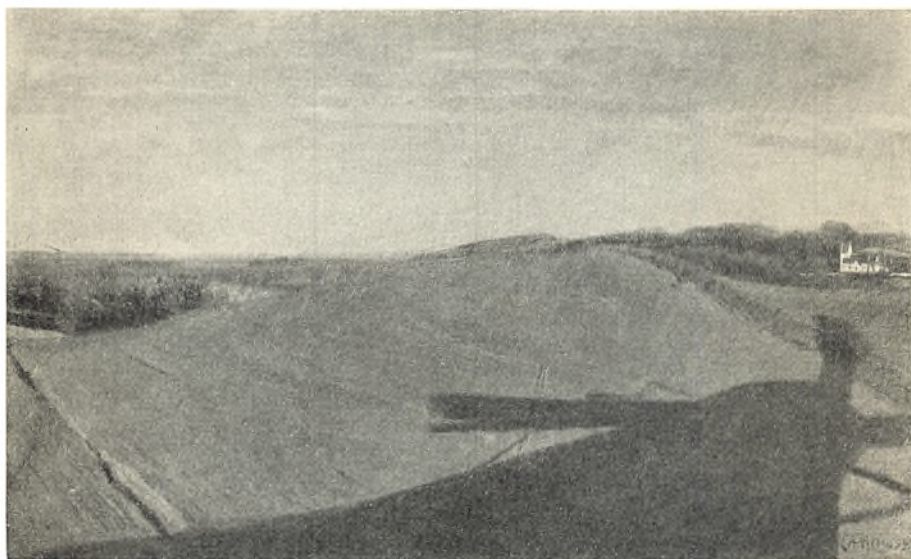
Carlo Dalgas: Ved Præsto fjord i blæst. 23×40. Statens Museum for Kunst.

I. C. Dahl: Udsigt mod Præsto, Nysø. 1844. 21×34. Privateje.

P. C. Skougaard: Fra Iselingen. 1866. 38×61. Privateje.

L. A. Ring: En pløjemark i stærkt solskin. Mogenstrup. 1889. 40×61. Privateje.

P. S. Christiansen: Landevej ved Karise. 1907. 95×126. Faaborg Museum.

L. A. Ring: Søndag formiddag, Karrebæksminde. 1898. 74×94. Privateje.

DET DANSKE LANDSKAB

ØSTSJÆLLAND

DET siger sig selv, at hvis de traditionelle forestillinger om naturskønhed var nært forbundet med kuperet terræn, store skove, fredelige indsøer, saa var store dele af det østlige Sjælland, i særdeleshed »Heden« mellem København, Roskilde og Køge tilligemed Amager og Saltholm, ikke noget der kunde fryde sjælen og øjet. Saadan er det endnu for mange, tiltrods for at lyset dér kan være mere straalende end paa steder med skov og dal. En af de malere, der har skildret Amager, Viggo Johansen, kom der da ogsaa først i sin egenskab af familiemedlem: »Dragør har været et Slags Hjem for mig. Min Bedstefader var Lodsbogholder derude, efter at han var ophørt at sejle med eget Skib, og 2 Tanter tog imod os derude i mange Aar. Mine Sommerferier tilbragte jeg derude, og elskede at vaagne op om Morgenen ved Gæssenes Skrig. Men jeg havde længe ikke Blik for det maleriske derude, savnede Terræn og Skovmystik«. Senere lærte han »af Hollænderne at den flade Horizont egnede sig fortrinligt til Staffage med Dyr og Mennesker«. Viggo Johansen forblev i sit forhold til Amager sommergæsten, der især ser idyllen: med solnedgang og amagerkoner i dragt, de fede velplejede, civiliserede gæs og i horisonten en lille høj for dog at bryde den ensartede flade. Han fortsatte derved den gamle tradition for folkelivsskildring med etnografisk og idyllisk indhold saaledes som den, hvormed Julius Exner vandt sin store popularitet. Exners billede med stubmøllen, der tegner sig mod aftenhimlen og det glitrende vand, er saaledes idyllisk med blot en anelse af den dramatik, som hollænderen Ruysdael havde givet et lignende emne.

Der er en dyb forskel mellem disse skildringer og Theodor Philipsens billeder fra Amager. Han var bosat derude og kendte

HENRIK BRAMSEN

egnen tilbunds, i al slags vejr, til alle årstider, paa alle ugens dage og ikke blot lørdag og søndag. For ham var amageren ikke en strikkende kone i nationaldagt efter fyraften, men manden, som læsser gødning paa en trillebør ved den opkørte, gennembløtte landevej. Det er en sandere verden han giver os, men ogsaa en prægtigere, hvor lyset og vejret hersker. Det trænger ind overalt, opløser og omdanner hverdagen til et straalende skuespil. Hans farve kan have diamantens fylde og spillende lys, og samtidig føler vi intet som forskønnet, intet som arrangeret, men alt som oplevet i et nu. Hans dyr er ikke bare »staffage«, men er et med lyset og væden. Han kender deres væsen og bevægelser og de rytmer med præg af lovmæssighed, hvormed de færdes i terrænet.

Tager vi over paa den anden side af Køge Bugt, rykker vi ogsaa længere tilbage i tiden, for her er et kuperet terræn og endog bjerglignende formationer af den art, som tidligt interesserede malerne i modsætning til de flade egne vest og øst for København. Thorald Læssøes billede fra 1838 af Vallø Bys Kirke er den rene romantik af den art, som malerne dyrkede netop paa den tid og med Lundbye og Skovgaard i spidsen. Læssøe har søgt at opveje sine ikke store maleriske evner ved at overdrive landskabets storhed og gøre dramatikken teatralisk. Kirken ligger som en ridderborg ved Rhinen – lysende mod den truende himmel, dybt nede breder dalen sig og fortaber sig i horisonten. Der er søgt noget af det, som en ældre generation gerne kaldte en »rædsom Skønhed«. Betegnelsen er brugt af den der tidligst i ord søgte at give en samlet skildring af det danske landskabs skønheder, Chr. Molbech, og den gælder Stevns Klint, som vi fra »Elverhøj« kender som skuepladsen for al slags romantisk fabulering. Her kunde Læssøes billede passe ind. I P. C. Skovgaards store billede af Stevns Klint fra 1842 er det teatraliske afløst af en rolig iagttagelse og sanddru fortælling uden at stedet har tabt sin monumentale karakter. Det er henrivende malet med en lys klar himmel og gennem-

DET DANSKE LANDSKAB

sigtigt vand. Kirken skimtes bag træerne, der staar luftige med lette skygger. Det er det ene af tre store danske landskaber, som Skovgaard tildels med bistand af Lundbye malede til en slægtningens spisestue. De to andre viser Frederiksborg Slot og Gaasetaarnet, men det af Stevns Klint er det smukkeste.

For den tids malere var historiske forestillinger næsten altid forbundet med landskabsskildringen. Ofte er der motiver, som direkte minder om landets historie – kirker, gravhøje eller slotte – eller ogsaa søgte malerne og fremfor alle Lundbye til steder, hvor de fandt, hvad de opfattede som en urnatur; gerne vilde, forrevne skrænter. Den enlige, sene romantiker Vilhelm Hammershøi tager en endnu videre flugt. Han skildrer landet som om det var ubeboet, aldrig havde været eller nogensinde vilde blive beboet af mennesker, et land østen for sol og vesten for maane, en fjern klode hensunken i dyb og evig ro.

Hans landskaber er udsøgte og aristokratiske med deres yderliggaaende forenkling i motiv og farve. De har derved noget tilfælles med Edouard Weies landskaber. Hans skovinteriør fra Boserup Skov har den samme ro og højtid, ogsaa det neddæmpede lys, men der er en fylde i rummet og et liv i lyset og farven, hvor Hammershøi dyrker de forfinede linier og modsætningen mellem de rolige flader af lyst og mørkt.

Men for andre hørte landskabet sammen med hverdagens mennesker under solen: »Som med et Trylleslag har den ikklædt Alt, som har Liv, Glædens Dragt, selv de smaa Unger, hvoraf mine fattige Medmennesker her paa Jernbanevej har en utalig Mængde, springer omkring i spraglede Laser om deres friske rosenrøde Kjød og juble i alle Tonarter til Foraarets Pris. Fra mit Vindue ser jeg gamle hensunkne Haver, grønne Enge, og i det fjerne blinker Vandet i Kalvebodstrand – ovre i Kongelunden smutter Fasanerne omkring i det høje Græs ...« skriver P. A. Schou, som iøvrigt sjældent malede landskaber og slet ikke i den aand som her kommer frem. Ordene kunde snarere gælde Albert Gottschalk, der var en af dem der op-

HENRIK BRAMSEN

søgte hverdagens Danmark eller, med hans ven Sophus Clausens skrevne maleri til ham:

*»Begærer du til Foraarsfest
et Landskab af din egen Kunst,
en Kaalmark nær ved Sorte Hest
med Valbyliv og Møddingdunst
En Bondevæg, en Fiskerby
med Græs og Garn og Svin og Kræ,
en Sol, der elsker fra sin Sky
et ensomt, ensomt Piletræ.«*

Men mest af alt kunde de forelskede skildringer af dette Sjælland minde om den af tidens landskabsmalere, der frem for alle har bidraget til at udvide vort syn paa det sjællandske landskab: L. A. Ring. Han kom fra Sydsjælland, hvor nogle af hans mest beaandede landskaber er fra. Senere boede han ved Frederiksværk, men fra 1902 levede han i Baldersbrønde ved Hedehusene og fra 1914 udenfor Roskilde. I Baldersbrønde, »lige udenfor sin Dør har Ring fundet netop, hvad han vilde male: en Landsbyens Inkarnation, som maaske kun de færreste vilde have givet Agt paa i al dens enkle, dagligdags Almindelighed, men som for Ring blev en uudtømmelig Guldgrube, hvis Værdier han forstod at mønte ud. Aldrig blev han træt af i Landskabsbilleder at skabe nye Variationer af de foreliggende faatallige Elementer: Gadekæret, Popleerne, de smaa straatækte Huse, ikke ved at benytte dem enkeltvis til frit kombinerede Kompositioner, men ved at forrykke sit Standpunkt et ringe Stykke og tage Vejrligets Skiften til Hjælp. Gennem en hel Række af Billeder fra det første til det sidste Aar i Baldersbrønde gaar de igen, de samme Træer, de samme Huse, de samme Veje og det samme Kær, i tidligt Foraar og Sol, i klamt, taaget Efteraar, i Vinterens Tid, pudret af Rimfrost, og fremfor alt i dens Sne- og Sølvejr« (Peter Hertz). Hans

DET DANSKE LANDSKAB

tidligere mere bløde, maleriske malemaade var efterhaanden blevet afløst af en spidsere og skarper form, som tjente hans formaal: den præcise karakteristik og det valgte motiv. Denne fotografiske skarphed er dog ikke ensbetydende med fotografisk tilfældighed med hensyn til billedets begrænsning. Ring kunde bedre end de fleste fæste et motiv til lærredet, saa at det ikke blot virkede ved sin naturtroskab, men ogsaa ved den fineste balance og spænding i opbygningen. Der fordres en levende kunstnerisk fantasi for at se og male Roskilde Domkirke, saaledes som han gjorde det i billedet fra 1928.

Blandt andre malere, som dyrkede de hidtil oversete egne i Sjælland, kan nævnes Hans Knudsen, som Viggo Johansen kaldte »en udmærket Kunstner af en elskelig Simpelhed og Enfold paa sit rigtignok stærkt begrænsede Omraade«. Denne begrænsning er dog sikkert hans styrke, men iøvrigt placerer Johansen ham med rette i L. A. Rings følge.

Det samme har man lov til at gøre med John Christensen, med hvem vi kommer helt op i vor egen tid. John Christensen, der døde ung, var selvlært, og bevarede amatørens kejtede tegning. Han var fra Nørrebro og skildrede med levende fantasi og barsk humor denne del af København og dens beboere. Senere fandt han motiver i landskabet umiddelbart vest for København, ved Vridsløsemagle »med susende Vejtræer og gamle Gaarde, med Mose og Mark og Sommerskyer og Herstedvester Radiotaarn i det fjerne – i hans miniatureagtige Gengivelse af en egen juvelagtig Skønhed« (P. Uttenreitter). Midt i en tid, hvor talrige malere allerede var langt inde i det spekulative hjørne, kom den lille barber til og etablerede forbindelsen med store og større forgængere i opdagelsen af den sjællandske natur.

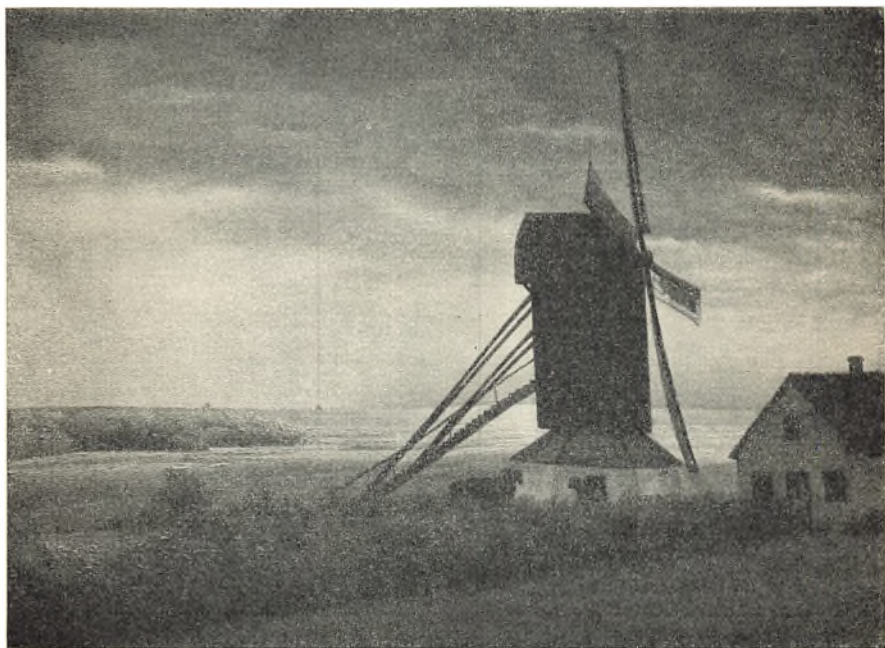
Viggo Johansen: Før sol går ned. Dragor. 1901. 126×188,5. Statens Museum for Kunst.

Th. Philipsen: Bissevejr. Saltholm. 1909. 125×174. Privateje.

Th. Philipsen: Vejen til Kastrup. 1890. 64×97. Den Hirschsprungske Samling.

Julius Exner: En gammel stubmølle på Amager. 1874. 25×34,5. Randers Museum.

Th. Philipsen: En allé. Kastrup. 1891. 55,5×82,5. Statens Museum for Kunst.

Hans Knudsen: Kirke Værløse. 1913(?). Privateje.

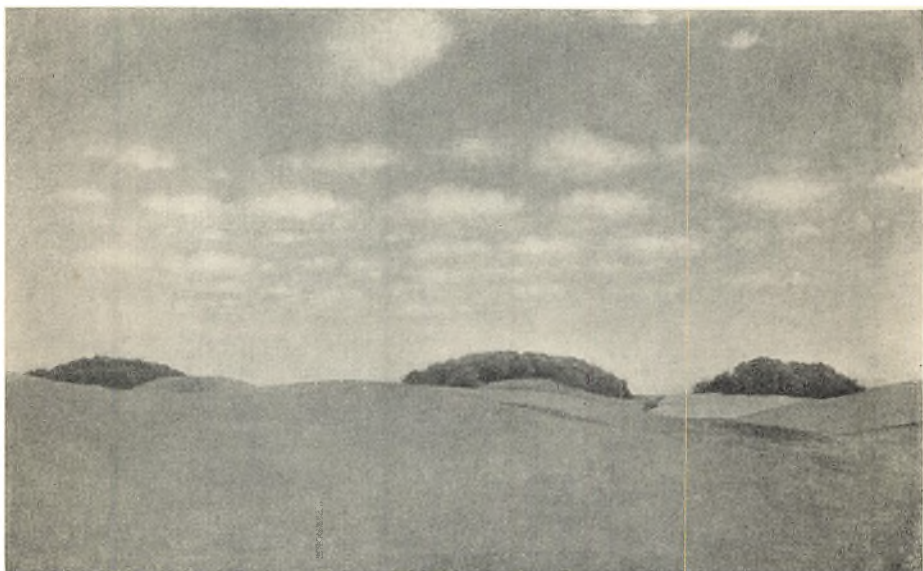
John Christensen: Novembermorgen. 1938. 50 × 66. Privateje.

L. A. Ring: Vinterdag med sne i Baldersbrønde. 1906. 63 × 95,5. Statens Museum for Kunst.

*Edvard Weie: Tegner i Boserup skov. 1914. 81×81.
Privateje.*

Vilh. Hammershøi: Landskab fra Lejre. 1905. 41×68. Nationalmuseum, Stockholm.

*A. Gottschalk: Stubmølle ved Køge. 1895. 44×43.
Kunstmuseet.*

L. A. Ring: Forårsdag ved Køge å. 1931. 20×32. Den danske Stat.

L. A. Ring: Sommerdag ved Roskilde fjord. 1900. 95,5×144,5. Randers Museum.

Th. Hagedorn-Olsen: Roskilde fjord. 1953. Privateje.

L. A. Ring: Husene ved St. Claramølle og Roskilde domkirke. 1928. 45×38. Privateje.

P. C. Skovgaard: Højerup kirke på Stevns. 1842. 142×151. Privateje.

Thorald Læssøe: Valløby kirke. 1839. 73,8×109,3. Thorvaldsens Museum.

DET DANSKE LANDSKAB

LOLLAND, FALSTER, MØEN

DA den store stormflod i 1872 trak sig tilbage, skildrede Holger Drachmann – som egentlig var marinemaler – dens virkninger i et billede, der har en tragisk patos, som man ellers sjældent finder i dansk kunst. Drachmann var ikke nær saa betydelig en maler som han var digter, men i dette billede er der en stemning, der forener journalistisk reportage med tragedien: de kvæstede vrage, de knækkede træer, den dødlignende stilhed.

Eftersom dansk landskabskunsts udvikling i saa høj grad har været bestemt af idealer hentet fra bjergrige egne kan det ikke undre, at de flade øer Lolland og Falster har været knap saa populære hos landskabsmalerne som de dele af landet, der kan prale med et bakket terræn. Havde vi været hollændernes lærlinge, havde det set anderledes ud. Men ser vi nøjere paa materialet, er det langt rigere end man paa forhaand skulde tro. Allerede omkring 1800 malede Elias Meyer, en af de mindre aander i Jens Juels følge, nogle prospekter – saadan hed landskabsmalerier dengang – fra Knuthenborgs omegn; de findes paa nævnte herregaard. De domineres af høje krogede træer af den slags, man med rette var stolt af, fordi man mente at deres lige næppe fandtes i Italien. De er gjort store, men er ikke særlig storslaaede i udførelsen; løvet er prikket paa med uendelig møje; de virker egentlig kun høje, fordi kvæget med hensigt er underdimensioneret, sat ned til en hunds størrelse.

Sammenligninger er altid uretfærdige, siger man, men man yder dog begge parter retfærdighed, naar man sammenligner Meyers billede med Theodor Philipsens store billede »Køerne drives hjem langs Maglemer Vænge« fra 1905, altsaa hundrede

HENRIK BRAMSEN

aar yngre, men motivet kun en fjerdingvej borte og med ligheder: kvæget, det flade land, de høje træer. Men hos Philipsen er træerne mærket af vind og vejr, hver for sig har de antaget et kraftigt præg af personlighed, saadan som de staar og skærmer over vejen og antyder en kæmpemæssig hal eller tunnel, gennem hvilken køerne kommer luntende. Det flade land kan have sin dramatik: skyernes, træernes og vandets.

Vi ser det af Vilhelm Kyhns »marine« fra Guldborgsund. Om hvorvidt mændene i vandet er skibbrudne eller blot tager sig en svømmetur, fremgaar ikke klart af billedet selv; det er ogsaa underordnet i forhold til den storartede skildring af hav og luft og bevægelsen i den store sprydstagsjolle med de lappede sejl, der lige netop gennemskines; den stævner ned imod os og faar kysten til at syne dobbelt fjern.

Det er vel Lolland til højre og Falster til venstre. Særlig lokalkendte vil maaske kunne bestemme det nøjagtige sted. En lignende usikkerhed om det nøjagtige sted kendetegner to andre billeder fra Falster med lovlig vide titler. Begge smukke billeder. Det ene et »Aaløb paa Falster« af Vilhelm Kyhn, et smukt og karakterfuldt landskabsportræt, det andet et skovbillede »Store træer paa Falster« af Vilhelm Hammershøi. Det kunde, sandt at sige, være hvorsomhelst der er Bøgeskov, men i Hammershøis produktion er det enestaaende. P. C. Skovgaard skildrede bøgeskovens frodighed, Hammershøi dens stilhed som i en katedral, med dæmpet, spredt lys og løvet som een stor sløret masse. Det er forgænger for andre nyere skovbilleder i dansk kunst omtalt og vist paa disse sider: Edouard Weies fra Boserup, Sigurd Swanes fra Gribskov, Scharffs fra Tisvilde hegn.

Endnu en betydelig kunstner har skildret de sydlige øer: Olaf Rude, som har tilbragt det meste af sin barndom og ungdom der. »En Sommeraften, da Rude stod og maledede i Skejten og ikke kunde naa videre end til en diletantisk Famlen sig frem, faldt hans Øjne tilfældigt paa et Studiebræt, halvt skubbet ind mellem Stenene i en Stente – det maatte være Oluf Hartmanns,

DET DANSKE LANDSKAB

han kendte ham af Navn, han var jo Broder til Fru Bodil de Neergaard paa Fuglsang . . . Ja det var en Skitse af Oluf Hartmann, omtrent samme Motiv med nogle Egetræer som det, Rude selv stod og kludrede med; og skønt Hartmannskitsen var mærkelig i Opfattelsen, bredt og dristigt malt, betog den ham som en Aabenbaring – hele Resten af den Sommers Arbejde kom til at staa i dette Billedes Tegn.« (P. Uttenreitter). Et saadant billede, ganske vist med et piletræ og fra en senere tid, er gengivet her. En egentlig uddramatisk natur har inspireret til dramatik i en særlig kraftig fortættet form. Sten og stamme og luft om den snævert tilmaalte plads paa lærredet.

Rudes behandling af motiverne i hans mange billeder fra Lolland og Falster, der dækker aarene 1904 til 1910, har en tilsvarende bredde og frihed – han maler gerne med brede strøg af paletkniven, saa at der kan være noget mosaikagtigt ved billederne, men ogsaa en blid landskabelig stemning. Senere svigtede Rude sin fødeø til fordel for Bornholm, hvor hans landskabskunst kom til fuld udfoldelse, men de tidlige lollandske og falsterske billeder udgør dog et vigtigt kapitel i hans kunst.

Hvad Lolland og Falster savnede – ry for landskabelig skønhed, nød derimod nabøen Møen i fuldt maal. Den – eller rettere Møens Klint – var endog omkring 1800 det eneste sted i Danmark, der helt svarede til idealerne for landskabelig skønhed. Molbech, som ellers er temmelig nøgtern og kritisk, overgiver sig her betingelsesløst: »Jeg har set Møens Klint, og hvad jeg saa, vilde jeg nu i Fortællingen kalde tilbage, men anderledes formaar jeg det ikke, end som den nylig Halvberusede kan tilbagekalde sine lykkeligste Drømme . . . Den ukendte Forening af det Høje og Skønne . . . Naturen fører os dybere ind i sine Helligdomme. Her ophører rolig afmaalt Nydelse«. Han maa paakalde Gud: »DU, alle Væsners evige Fader, her føler jeg kraftigst DIN Nærhed!« – Det kan da kaldes begejstring.

Digterne besang Klinten i mere eller mindre vellykkede strofer med mere eller mindre smagfulde sammenligninger:

HENRIK BRAMSEN

*Øjets Glæde, Danmarks Stolthed Møen
Som blotter stolt, til glade Sømænds Lyst
Sit høje fulde, kridnehvide Bryst . . .*

(Chr. Molbech)

eller ser det med malerens øjne :

*Haabets farve, Vaarens friske Grønne
Mildt forhøjes af den hvide Grund
Bølger dybt i Strandens Stene stønne
Brændinger af sortblaa Afgrund drønne
Vande skyller over sandgraa Bund.*

(H. L. Bernhoft)

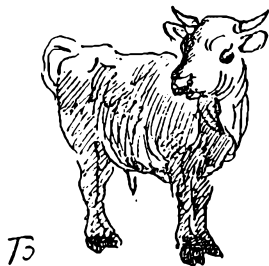
Eckersberg malede i sin ungdom en hel serie møenske landskaber i Juels stil med en rig, landskabelig stemning. I et kører herremanden med familie i karet henad landevejen forbi ærbødigt hilsende bønder, bagved et vidtstrakt bølgende landskab. En venlig, uproblematisk, patriarkalsk stemning: naturen set med besidderens øjne. Ogsaa klinten skildrede han paa samme maade, frodig, festlig, sommerlig, en herlig legeplads med den prægtigste udsigt over det blaa hav med hvide sejle. Noget senere skildrede I. C. Dahl og den første danske landskabsmaler »af fag«, I. P. Møller, klinten i mere romantisk aand med fremhævelse af det vilde og forrevne.

Denne hektiske betagelse afløstes snart af en vis træthed fra malernes side overfor klinten. Den var blevet for populær og virkede maaske, som det miniaturfjeld den er, en lille smule komisk. Naturligvis uberettiget, og professor N. L. Høyen gjorde da ogsaa sine venner blandt landskabsmalerne opmærksom paa stedet. Møens klint blev opdaget for anden gang. De smukkeste resultater fik P. C. Skovgaard. I et billede fra 1843 i Maribo Museum skildrer han med naturvidenskabsmandens omhu klintens former, farver og stofkarakter, men samtidig sin betagelse

DET DANSKE LANDSKAB

af formationernes majestætiske vælde. Han har fanget solstrejfet, der lader den ene top tegne sig mod den mørkere himmel. Et andet billede, af Sommerspiret, viser, hvad man kunde kalde den officielle side af hans kunst. Det har en kraftig, primitiv virkning. Bag træstammernes mørke silhuetter lyser spiret hvidt paa blaa baggrund. Her er hvad man i moderne reklamesprog kalder »blikfang«. Skovgaard havde været den rette mand til turistplakater, hvad hans billeder ogsaa paa en maade er.

Derefter blev der malet adskillige billeder af klinten, men uden at der blev tilført opfattelsen væsentligt nyt før et halvt hundrede aar senere, da svenskeren Karl Isakson i 1904 kom til Møen. Her malede han, siger hans svenske biograf Engwall, »et billede, som uden overdrivelse kan betegnes som hans kunstneriske frigørelse. I en lys og fed farveskala har han paa udmærket maade skildret det varme sollys' spil mod kridtklinterne, som gaar stejlt ned i havet. Et maleri, som er helt dansk i tone og valør og som viser, at han endelig var kommet ud af sin akademisk bundne synsmaade«. For Isakson blev besøget dog kun en fransk visit. Møen blev blot en station paa vejen østpaa til Christiansø, hvor han kunstnerisk slog rod. Men klinten havde endnu engang været i stand til at inspirere til stor kunst.

Elias Meyer: Udsigt mod Bandholm. 59,5×71,5. Knuthenborg.

Holger Drachmann: Fra stormfloden på Falster. 1872. 31×40. Ribe Museum.

Vilh. Hammershøi: Store træer. Falster. 1896. 84,5×84,5. Privateje.

Th. Philipsen: Køerne drives hjem langs Maglemær Vænge. 1905. 126×173. Privateje.

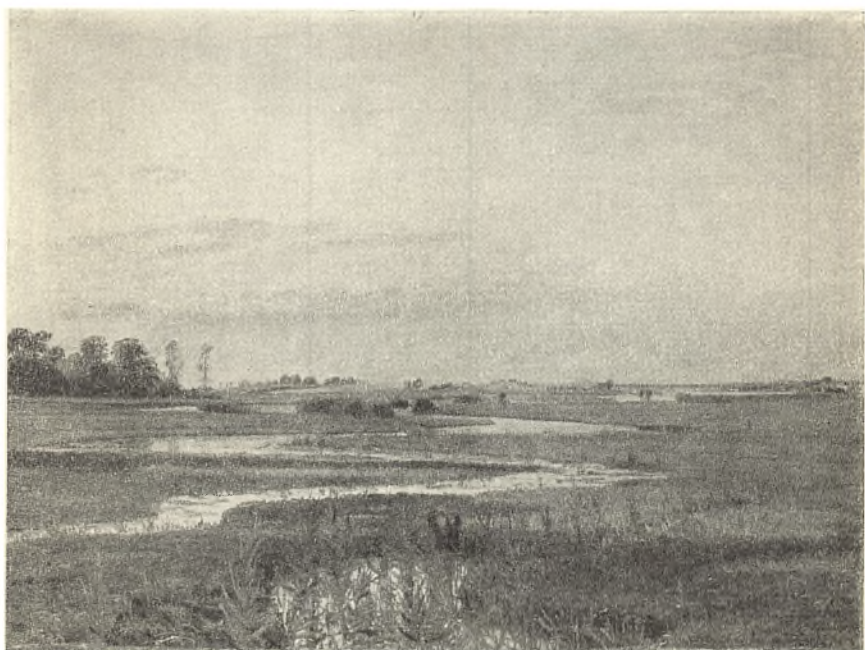
Oluf Hartmann: Pil ved stengærde. 1909. 48×46. Privateje.

Olaf Rude: Kirkepladsen, Nykøbing Falster. Ca. 1910. 58×78. Privateje.

Vilhelm Kyhn: Guldborgsund. 1861. 48×55. Privateje.

Vilhelm Kyhn: Åløb. Falster. 33×44. Aarhus Museum.

C. W. Eckersberg: Borre kirke på Møen. 1810. 57×75. Privateje.

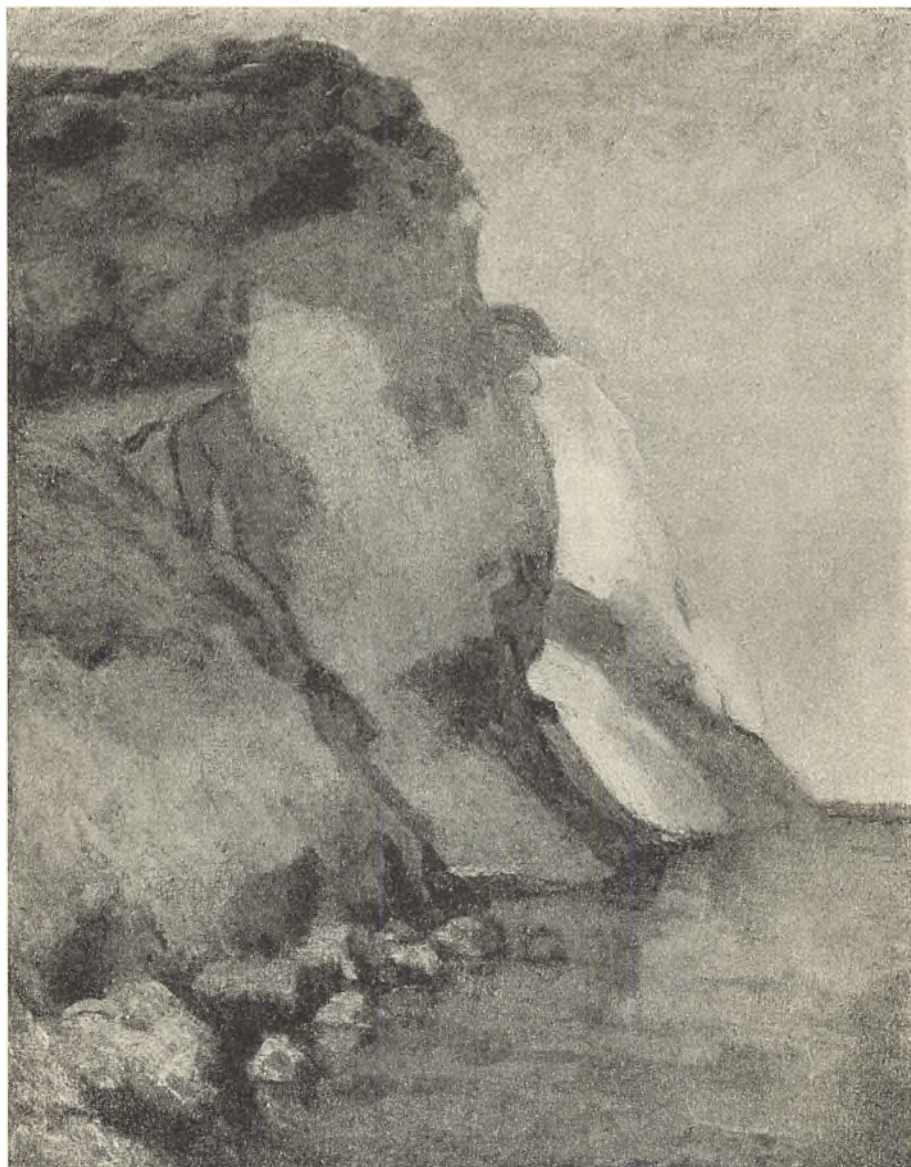
C. W. Eckersberg: Korsklinten ved Liselund på Møen. 1809. 55×41,5. Privateje.

P. C. Skovgaard: Sommerspiet. Møens klint. 38×55. Privateje.

P. C. Skovgaard: Møens klint. 1843. 50×67. Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Karl Isakson: Fra Møens klint. 1904. 79,5×62,5. Statens Museum for Kunst.

DET DANSKE LANDSKAB

BORNHOLM

DEN dejlige ø har ikke altid været det eftertragtede sommerferiested, som den er nu, og er først i vort aarhundrede blevet et betydningsfuldt sted for dansk malerkunst, vel endog det vigtigste. Landskabsmalerne i aarhundredets første halvdel synes ikke at have interesseret sig for denne ø, der dog bød paa motiver af den art, som man særligt interesserede sig for. Det maa dog bemærkes, at prins Christian, den senere Christian den Ottende, som var mere interesseret i kunst end nogen anden dansk konge før eller senere, ønskede at I. C. Dahl skulde tage til Bornholm »for at samle og opbevare Afbildninger«. Den første, der for alvor interesserede sig for Bornholm, var Vilhelm Kyhn, der i begyndelsen af 40erne skildrede klipperne. Man aner, at stoffet er uvant; det kniber med at se stort paa klippernes forvitrede former, den maleriske skildring forveksles med et geologisk studium. Øen var endnu ikke blevet, hvad man kan kalde en anerkendt skønhed. Publikum skulde først lære at se den med malerens øjne. Derfor er situationen saa sent som 1861 den, at »Sommergæster besøger Møens Klint, Jyllands Heder eller det frugtbare Fyen . . . kort sagt . . . alle de nu engang i Moden værende Steder. Kun eet Sted besøges sjældent . . . Bornholm . . . kun Kunstnere og Videnskabsmænd . . .«. Men allerede 1866 har synes ændre sig, for »med utaalmodig Hast ile hele Skarer til Bornholm« og 1869 er man klar over, at Bornholm ikke alene er geologisk interessant, men at »den lille romantiske Ø er omgivet med en Luftning, der aander Sagn og gamle Folke-minder; dens Natur fremtryller det ene maleriske Panorama efter det andet . . .« (Alle citater fra Ill. Tidende).

HENRIK BRAMSEN

Men det er dog i begyndelsen alligevel mindre øen selv end havet omkring den, som interesserer malerne. Kyhn har malet nogle rigtige søstykker derfra og af Holger Drachmann kan man fremhæve – for sit motivs skyld – et højromantisk »Udfor Christiansø«. Retfærdigvis maa det siges, at dette billede i hele sin manér er rent tysk, en ringe efterligner af de »i Moden værende« tyske malere. Der er godt med teatertorden – og vilde jollen tilhøjre i virkeligheden have turdet at gaa saa nær klipperne. Vil han klare pynten?

Mesteren for det billede, som faktisk fører disse ord som titel, Michael Ancher, var forøvrigt bornholmer af fødsel, men svigtede helt sin fødeø til fordel for Skagen. En anden berømt bornholmsk maler – men ingen bornholmermaler – Christian Zahrtmann var mere trofast. De fleste af hans faa landskaber er fra Bornholm, hvis natur betog ham meget: »Vi stode paa en høj spidse, og for vore fødder under lodrette klipper laa en dejlig dal, over en fjerdingvej lang. Paa begge sider stode klippeforter frem som coulisser og mellem dem, saa langt øjet kunde naa, krummede dalen sig beklædt med den friskeste grønsvær, og lige under os laa en sø saa dyb og saa klar. Det var en oase i ørken, et fata morgana i den tidlige morgen; intet menneske aandede her uden os, og solen kom kun et øjeblik, lyste over det hele og forsvandt for atter at lyse: »Det synes jeg om«, sagde Helsted.«

Det var 1865. Ogsaa senere malede Zahrtmann paa Bornholm, 1895 f. eks. »tog han ud og indlogerede sig i det lille traktørsted »Villa Nova« i Sandflugtsskoven, derude malede han nogle skovbilleder, hvoraf udsigten over Hvideodde med Blykobbplantage blev friskt og helt, plastisk formet med stofflig vægt i farven, et af Zahrtmanns smukkeste landskabsbilleder. Sommerens største billede, en spadseresti i fyrreskoven, er malt med velbeherskede grønne farver og blød luft, men staar som helhed noget nøgternt.« (S. Danneskjold-Samsøe).

Zahrtmanns landskaber er undtagelserne i hans kunst, og det

DET DANSKE LANDSKAB

vilde være synd at sige, at han var hjemstavnsbundet her. Tværtimod stræbte han med sin livlige fantasi og sin klare intelligens af alle kræfter udover det hjemlige, snævre, hyggebetonede milieu, og hans interesse for farve i malerkunsten – arbejdet med slaaende kontraster og med kraftigt mættet farve – var i pagt med moderne idéer indenfor malerkunsten, hvor isoleret han ellers synes at have staaet set i et større sammenhæng. De unge kunstnere, der blev hans elever, følte sig tiltrukket af hans personlighed og tankerigdom, til tider dog ogsaa frastødt, og det ser næsten ud som en tanke, at det blev hans fødeø, som blev det foretrukne virkefelt for dem, som virkelig kan siges at have bragt nyt liv til dansk kunst. Og ligesom Zahrtmann i sine historiemalerier søgte at give mere end blot en rekonstruktion af den paagældende historiske begivenhed, saaledes gjaldt det for de yngre i deres landskabskunst at skildre mere end blot egnen som saadan. Ydermere søgte de ligesom Zahrtmann ikke det typiske eller det hjemlige, men snarere det fremmedartede. Dette kunde de finde paa Bornholm og paa Christiansø, langt borte fra alfarvej.

Situationen 1911 minder om stillingen nøjagtig hundrede aar før, da den banebrydende indenfor landskabskunsten var en udlænding. Dengang bragte I. C. Dahl fornyelsen. 1911 var det svenskeren Karl Isakson, som dette aar første gang var paa Christiansø. »Her er meget vakkert«, skriver han, »det er ualmindeligt malerisk og pittoresk, ikke hvad man kalder stor natur«. Han er heller ikke ude paa at male udsigter eller prospekter, men at skildre lysets og farvens ophøjede poesi, og her kunde øen give inspiration. Han omfatter det nære og fjerne, det haandgribelige og det anede med lige stor interesse. Han betages af farverne i to brasilianske papegøjer og tilføjer »og saa havet og luften og solen og hele øen duftende af syrener«. Det er andre toner end dem man er vant til i dansk landskabskunst. Den lille ø, hvor mulden er sparsom, nærmede sig et ideal – ikke egentlig et sydlandsk ideal, omend øen er sammen-

HENRIK BRAMSEN

lignet med syden – men et overjordisk ideal. Christiansø fremstaar i Isaksons billeder, siger hans biograf Engwall, som det glemte Paradis paa jorden. Der kan da ogsaa i lysets og farvens milde pragt være en stemning som i Fra Angelicos visioner af de himmelske sfærer.

Aaret efter kom Edvard Weie til Christiansø, og for ham som for Isakson »fik naturen paa Christiansø . . . aabenbart sin særlige betydning. I det rette øjeblik fandt de her en sydlandsk-præget natur med enkle store farvevirkninger, Weie fandt i hvert fald her, hvad den typiske danske natur aldrig har kunnet give ham . . .« (Leo Swane).

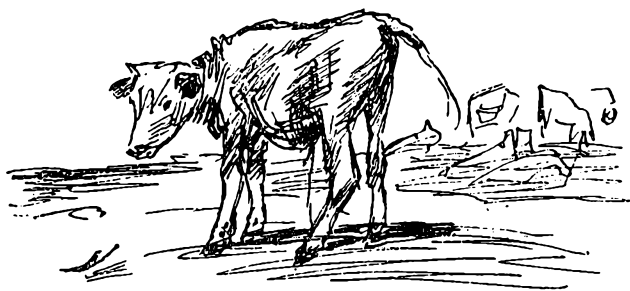
Lyset som en altbeherskende guddommelig gave finder vi overbevisende skildret af Niels Larsen Stevns og næppe smukkere end i landskaber fra Bornholm, som han besøgte 1929. Det er ikke, hvad man kalder interessante eller imponerende udsigter, men udsnit af naturen med en ganske ligefrem holdning og balance, hvad enten det gælder hav og klipper eller udsigt over en by. Det afgørende er ikke motivet, men det vidunderlige lys, som ved farven faar en næsten haandgribelig silkeagtig substans.

Det er sagt at »bornholmerskolen« mere er et geografisk end et kunstnerisk begreb. Det er rigtigt for saa vidt som der mellem de ældre især Isakson og Weie og de yngre, Olaf Rude, Oluf Høst, Niels Lergaard, Kræsten Iversen og andre, som har mere eller mindre stærk tilknytning til Bornholm, er en mærkbar forskel i opfattelsen. Men da der dog er tale om samtidighed, og da der paa den ene eller anden maade er et kunstnerisk sammenhæng – foruden det fællesskab, som naturen giver – saa er der al grund til at betragte dem som en helhed – som en »skole« – i særdeleshed for derved at gribe noget af hver enkelts særlige egenskaber. Hos de yngre i almindelighed mørkere klange, mindre himmelsk jubilerende. Glæden over Bornholm gælder nok saa meget mulden og natten, noget som man har kaldt »nordisk mystik«. Hos Høst ulmende, glødende farver, en dybttonet musik. Hos Lergaard udsigter, der ikke aabner sig, men

DET DANSKE LANDSKAB

rejser sig som en mur. Hos Rude en frisk glæde over skønhederne: »Jeg er aldeles vild af Begejstring for Bornholm; her er *alt*: Klipper, Skov, Vand og den herligste lille By, som ligger nede ved Vandet . . . jeg gaar hver Dag og fryder mig og føler mig mere (og) mere moden til at gaa i Gang med det – jeg haaber, at jeg til Efteraaret maa vende hjem med favnen fuld af røde Klipper, blaat Vand, hvide Huse, cinoberrøde Tage, grønne Træer, blaa Himmel, sorte Vejrmøller, røde Køer, Fiskerbaade med gyldene Sejl – det myldrer med alle Naturens Rigdomme – det ene skønnere end det andet.«

Hos alle som helhed en dristig fornyelse i opfattelsen af omverdenen, landskabet, naturen, jævnbyrdig med den aand, som fik den danske landskabskunsts pionerer hundrede aar før til at drage ud paa deres lykkelige erobringstogter.

Holger Drachmann: Udfor Christiansø. 1872. 41 × 54,5. Bornholms Museum.

Karl Isakson: Store tårn. Christiansø. Ca. 1920–21. 62,5 × 66,5. Privateje.

Vilhelm Kyhn: Pålandsstorm ved Rø, Bornholm. 1871. 24,5×33. Ordrupgaard.

Edvard Weie: En maler ser på motiv. 1917. 66×85. Privateje.

Kristian Zahrtmann: Svaneke. 1869. 40×37. Privateje.

Karl Isakson: Christiansø. Gamle præstehave. 1911. 51,5×59. Kunstmuseet.

Olaf Rude: Ensom sti i højlyngen. 1932. 89×130. Privateje.

Edvard Weie: Dame med parasol. Christiansø. 1917. 91×115. Privateje.

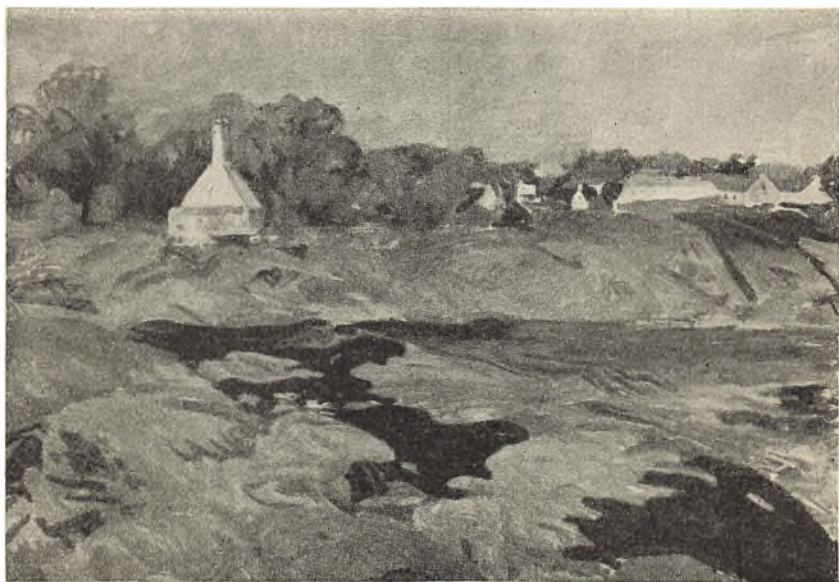
Oluf Høst: Landskab med koer. Aften. 1933. 97,5×146. Privateje.

Niels Larsen Stevns: Klipper, solnedgang. Gudhjem. 1922. 63×102. Privateje.

Niels Lergaard: Kirken ved havet. Daggry. 1937. 73×93,5. Horsens Museum.

Kræsten Iversen: Tang i klipper. Nexø. 94×134,5. Esbjerg Kunstforening.

Oluf Høst: Marine. 1919. 65×97. Privateje.

Niels Larsen Stevns: Gudhjem mod Bokul. 1929. 80×110. Privateje.

En Bondemand, der har Gæster, kalder sin Søn ind. – Underskrift: »Der kan I see ham – nu kan Du go' igen Kræsten«. Farvelagt Tegning 1851 af Lorenz Frølich. Kobberstiksamlingen.

Dialekterne øst for Storebælt

Af POUL ANDERSEN

VI skal i det følgende beskæftige os med Dialekterne Øst for Storebælt, og det kunde synes en temmelig tilfældig Afgrænsning af Emnet – enhver ved jo da, hvor stor Forskel der er på en Bornholmer, en Lollok og en Mand fra Kalundborgegnen, når det gælder Sproget. Mellem det meget, der skiller, er der dog også enkelte Træk, der er karakteristiske netop for den Del af de danske Dialekter, der ligger Øst for Storebælt, eller med andre Ord, Storebælt danner en Dialektgrænse, og det endda en meget gammel. Det vigtigste Træk, der således skiller de vstdanske Dialekter fra de østdanske, er det, som Sprogforskerne kalder *a*-Omlyd. Man siger, at Grænsen for den vstdanske *a*-Omlyd går gennem Storebælt. Virkningen af denne Omlyd kan man iagttage på Ord med Vokalerne

POUL ANDERSEN

u og *o*. Mens Fynboerne siger fx. *Fåw'l* Fugl, *Bå* Bud, og *fråssen* frossen, og Jyderne har lignende *å*-agtig Vokal i disse Ord, så hedder de på Sjællandsk *Fu'l*, *Buð* og *frossen* med en mere høj eller snæver Vokal, og en ganske tilsvarende Forskel mellem Skriveformer som *foghl* Fugl og *fughl*, *both* Bud og *buth* vil vi finde, hvis vi sammenligner vore ældste middelalderlige Håndskriftkilder fra Vest- og fra Østdanmark, *o*-Formerne var dengang som nu karakteristiske for det vestlige Danmark og *u*-Formerne for Landet Øst for Storebælt.

I Nutiden er det dog ikke denne Tvedeling af Riget, som er mest fremtrædende. Nu finder vi det mere naturligt at skelne mellem Jysk, Ømål og Bornholmsk. Vi opdeler her ved Dialekterne i Grupper bestemt af, hvorledes Vokalerne i de tryksvage Endelser er behandlede. I Jysk er de helt forsvundne: *kald*, *brug*¹⁾, *hop* kalde, bruge, hoppe, i Ømålene genfindes de – i al Fald i Teorien, langfra altid i Udtalen – som *e*- Vokal, en *e*- eller *ø*-agtig Mumlevokal, som i sprogvidenskabelig Litteratur gerne skrives *-ə* : *kalə*, *brwə*, *håbə* kalde, bruge, hoppe, i Bornholmsk endelig genfindes de snart som *-ə*, hvor denne Lyd svarer til gammeldansk *-i* eller *-u*: *ka:ʝla*, *håpa* kalde, hoppe, men *bo:nə* Bonde (oldisl. *bóndi*), *håjrnə* højre, *ivən* Øjne (svarende til svensk *ögon*).

Vi skal i denne Sammenhæng erindre, at det ikke er mere end små 300 År siden, at Sjælland lå midt i Riget. Sjælland var med Hovedstaden Landets naturlige Centrum, flankeret af Jylland mod Vest og de skånske Provinser (med Bornholm) mod Øst, og denne Stilling gjorde det naturligt, at Sproget, som det taltes på Sjælland, i mange Henseender blev normgivende for det fælles Skriftsprog, som gennem Århundrederne prægedes med stigende Tydelighed og Fasthed.

Efter at Bogtrykkerkunsten var opfundet, spredtes i Reformationstiden – som ingensinde tidligere – det skrevne Ord

¹⁾ *g* betegner det åbne *g* i *Da'g*, *Lå-ge*.

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

over Landet i religiøse Kampskrifter, Salmebøger og Bibeloversættelser, Chr. III.s Bibel fra 1550 lå på hvert Alterbord i hele Riget og fik afgørende Betydning for vort Skriftsprog. Arbejdet med denne skønne Bibeludgave var imidlertid baseret på den nordsjællandske Kannik Christiern Pedersens Bibeloversættelse og på hans radikale Normering af Skriftbilledet, der førte frem til den Ortografi, der – når man ser bort fra nogle udprægede Sjællandskheder hos Chr. Pedersen, der aldrig blev almindelig anerkendt, og nogle få senere gennemførte Forenklinger – i det store og hele stadig er i Brug.

Følgende tre Stykker dansk Skriftsprog fra Reformationstiden vil kunne illustrere dette Forhold. Først den jysksprogede Luthertilhænger Jens Peerszøn, der i sin »Disputats« 1531 skriver sit danske Modersmål i en ret gammeldags Ortografi og med tydelige Jyskheder:

Thij han sier/ Naar i giffur ien aff sodan menisker end then alle ringeste en drøcke kold wan/ och alt thet i gjører thennum paa myne wegne thet gjøre i meg/ Ther wed er the retskaffne Christen menisker glade ther wandre the i kiærlichz til theris Gwd hans willie/ och till theris ieffnemeniskis behielpelse Ther seer gwd til sodan retskaffne Christelig hierther/ och wdj szo made thienes Gwd rettelig.

Dernæst den i Halland fødte Kannik Poul Helgesen – af Reformationens Tilhængere kaldet Poul Vendekåbe, som også iklæder sin østdanske Dialekt en Ortografi, der minder mere om Håndskriftsproget i den sene Middelalder end om vor nydanske Retskrivning:

Dog ieg icke kendis meg nogen tijdt wære besooen anthen medt Luther eller nogher aff hans tilhengere. Saa møget som ieg nogen tijdt gaff macht aff Luthers bøger. Thet giffuer ieg en nw macht, icke forthi at Luter saa schriffuer, men ath ieg less thet samme wdtij Hieronimi, oc Bernhardi, bøger. Oc

POUL ANDERSEN

y Sancte Birgitte obenbarelsse, som er om gerighedt, hoffmod, oc wkysckhedt. Oc andhre store oc groffue syndher, ther y mange aar wbluelige driffwis, bode blandt then geestlige, oc then werdslige stath, at møgen syndt er till, thet er (dess wær) for møget sandt. Men ther findis tha ingen store løghen, en then som Luther haffwer taldt oc screffuedt, mod kirckens Sacrament, macht, ære, lydelse, gutz helgen, oc korttelligen modt all ære oc dygd . . . (En cristelig Vnderwyszningh, 1526).

Og endelig et Stykke af Christiern Pedersens Ny Testamente, 1531 (Matth. 5), hvor den sjællandske Norm i den enkle Ortografi tydelig nok står vort nydanske Skriftsprog meget nærmere, end Tilfældet var med de to andre Skriftprøver:

Der Jhesus saa den store almwe/ da gik han op paa ith bierg/
der han sad da ginge hans disciple till hannem/ Han oplod sin
mund och lerde dem och sagde/ Salige ere de som ere ande-
lige fattige/ thi hiemmerigis rige er deris/ Salige ere de som ere
mille och tolmodige thi de skulle eyæ iorden/ Salige ere de
som grede/ thi de skulle hwgsualis/ Salige ere de som hungre
och tørste effter retferdighed/ thi de skulle mettis/ Salige ere
de som ere miskundelige/ thi de skulle faa miskunhed/ Salige
ere de som ere rene aff hierted thi de skulle see Gud/ Salige
ere de som ere fredsommelige thi de skulle kallis Gudz børn/
Salige ere de som lide forfølgelse for retferdighed/ thi hiem-
merigis rige er deris/ Salige ere i naar menniskene bespotte oc
forfølge eder/ oc tale alt ont om eder for min skyld/ och liwe
paa eder/ Gleder och frygder eder da/ thi eders løn skall
bliffue stor i hiemmerige.

Da Diskussionen om det bedste Talesprog i det 18. Århundrede tager fat, er det da også gerne Sjællandsken (især Byernes Sjællandsk), der betegnes som det, man bør stræbe efter. Vor

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Bondemand kørende i en Kærre. Frederiksværk 1840. Pen- og Tuschtegning af J. Th. Lundbye. Kobberstiksamlingen.

berømte Grammatiker – og Universitetspedel, Jens Pedersen Høysgaard – der selv var Jyde – holder i sin »Accentuered og Raisonnered Grammatica som viser det danske Sprog i sin naturlige Skikkelse« (1747) »Roeskild-folkes Dialect for den beste«, og mener, at »Naar de Danske ord udi alle slags skolebøger bleve betegnede med de toner, som ordene udsiges med i den bædste dialect, saa kunde baade Jyder og andre (efter en gandske liden undervisning om de 4. toners rætte udsigelse) i det me'ste (jeg siger ikke: i alt) lære sig selv at tale Sællandsk, førend de hørte nogen Sællandsfar tale; og saaledes vilde den store u-li'ghed imellem dialecterne hos de skikkeligste og vittigste Personer temmelig formindskes.«

Står det danske Rigssprog således i Gæld til Sjællandsken, så har de lokale sjællandske Stedsmål på deres Side rigtignok også

POUL ANDERSEN

måttet bøde for dette nære Slægtskab med Rigssproget. Den danske Rigssprogsnorm øver i Dag en stærk Indflydelse på alle Landets Dialekter, men intetsteds har Resultatet dog været så indgribende som på Sjælland, og Rigssprogets dominerende Indflydelse her er af gammel Dato. Mange af de Ømålstræk, som vi andetsteds – i Fynsk eller i Sydømålene – finder i fuldt Flor eller i al Fald så nogenlunde velbevarede, kender vi i Sjællandsk nu blot fra sjældent forekommende Reliktformer, der kan give os en Anelse om, at de sjællandske Bønder engang har talt et Sprog, der i sin lokale Udformning var lige så ejendommeligt og ligeså karakteristisk forskelligt fra Rigssproget som de andre Ømål. Det må dog omvendt også fremhæves, at om end Sjællandsken nu er en stærkt afslebet Dialekt, så er den på den anden Side netop også ofte Fundstedet for udprægede Relikter, der i Glimt viser tilbage til endog meget gamle Sprog- og Kulturtilstande. Det er næppe tilfældigt, at det er den sjællandske Bonde, der helt op til omkring Midten af forrige Århundrede, samtidig med at han brugte sin Plov, vedblivende også fandt Anvendelse for »Krogen«, som han kaldte det primitive Redskab uden Muldfjæl, som Etnologer og Arkæologer almindeligvis betegner med Ordet »Ard«, og som har været i Brug på Danmarks Jord lige fra den grå Oldtid.

Lytter vi i Dag til Sproget, der tales i de små afsides Landsbyer omkring på Sjælland, så vil vi naturligvis stadig kunne kende Sjællænderen på hans hyggelige, næsten poliske Sprog-tone, der i ganske små Kurver vugger op og ned omkring en tonal Midterlinie for så med Mellemrum at tage en Tur i Højden på en tryksvag Stavelse, og vi vil også altid kunne afsløre ham på hans *nu'* »nu« og *di'* »de« udtalt med Stød¹⁾, men mange af de gammelsjællandske Udtaleejendommeligheder for-

1) Her og i det følgende betegner en Apostrof i Ordene, at disse har Stød som i Rigsdansk *So'l*, *Be'n*, *kold'*, en Prik efter et Tegn, at vedk. Lyd udtales lang, og *ø* det åbne, »bløde« d som i *Ga-øe*, *go'ø*.

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

svinder i samme hurtige Tempo som de hvidkalkede Bindingsværkslænger afløses af den nye Tids Grundmur.

Vi skal nu prøve at illustrere de gamle Sjællænderes Sprog ved nogle Eksempler fra forskellige Dele af Øen.

Først en lille Prøve på Østsjællandsk fra Egnen ved Trygge-vælde Å:

Gamle Pæ Tårpesen tåw' sæ en stow'r Snaps, og jo varmer det vår tes me'r drak ha(n), og ha(n) fek jo åsse såmmetið' lidt få mæj'e, så ha(n) blew' lidt usikker. Ing Daw' i Køsbærtið'en, da det vår mæje var'mt, vilde Pæ'r pelle Køsbær a det eneste Træ'e ha(n) haðe; deð stow lidt på Hæld', å dæ lu'e ing lille Banke Ste'en under-eð; da Pæ'r nuw stow' oppe på Stiring å rawte yð' ætter Bærrene, vingleð den, å ha(n) faldt ny'ør å brækkeð nown Siebe'en å motte i Sæj', og hæ'r lu'e ha(n) nuw' og vår ette så lidt då'li. Hans Nabow', Håa'ns, dæ gåt gæ'veð for'eð (o: havde Mistanke om), a det vår Varming og Brændevinen, dæ vår Skyld i det he'ele, gik ej' te Pæ Tårpesen å såae: Von'e ku du dåw åsse kåmme sån'e ætter-eð, Pæ'r, ku du dåw-te ha våareð dæj? »Jow', Håa'ns, det ku jæ, for haðe jæ tænkt a det sku gureð sån'e, jow gu min Sa'liheð' hade jæ ikke fløtteð Stenban'king å law't ið Par a dine Ærtekle'pper (o: -knipper) i Stæ'ðeð.

Vi lægger blandt andet Mærke til, at det rigtige Sjællandsk ligesom Fynsk og Sydømaalene – men til Forskel fra Rigmålet – har tre Køn ligesom Oldsproget. Hankøn er *Stiring* og *Varming* og *ing Banke*, Hunkøn er *-tið'en* og *-vinen* og Intetkøn er *Stæ'ðeð*. Brugen af de tre Køn er dog nu næsten overalt meget usikker. Vi lægger også Mærke til den ejendommelige Form i *Sæj'* i Seng, der røber de nu næsten forsvundne gammelsjællandske Former for Ordene på *-ng* (fx. også *Pæje* Penge, *Kåwe* Konge), Former der viser en svag Afglans af de Forhold vi finder i fuldt Flor i Fynsk og Lollandsk. Også Formen *ej'* ind hører hjemme i denne Sammenhæng; det er en Udtaleform af

POUL ANDERSEN

ing, den typisk sjællandske Form af Adverbiet »ind«, der ligesom *Sking* Skind og *King* Kind viser, at *nd* i denne Forbindelse er blevet til *ng* på samme Måde som Tilfældet er i Skånsk. Ligeså typisk sjællandsk er iøvrigt Adverbiet *yð'* ud, udtalt med *y*: *Nå Øl'ød gå ej', gå Fåstand'an yð'*.

Dernæst en lille Prøve der stammer fra en meget gammel og meget gammeldags talende Kone, »gamle Ane«, fra Enderslev, Syd for Køge. Hun fortæller om, hvordan de ordnede Humlen om Foråret. Vi tager denne Prøve med, fordi den meget klart viser nogle sjællandske Hovedejendommeligheder:

Jae, så sku vi jo ha gjor deð ri'ent og så ha stæ(ng)jeð¹) den (ɔ: Humlen). Den sku jo gro' op a nown Stæ(ng)j'er og så båndt vi jo ti't Stæ(ng)j'erne sán'n sam'mel fåråwen – så lu'e de der hen að. (Når Humlen var tjenlig) så sku den jo ny'ør og så sku den tarres (ɔ: tørres) oppe på Låw'teð – da måtte vi jo ryøre den lidt — og når den så var ta'r (ɔ: tør), så den så'en kunde knåase og kunde gå i Stø'kker, når vi gni'e på dæn', så kom vi den i Tønder. (Ikke i Sække?) Næ' – di' browte vi jo-tte så frem't vi haaðe Tønder nå'k.

Foruden *Stæ(ng)j'er* osv., Reliktformer – her med Næselvden bevaret som almindeligt i den sydlige Del af Sjælland – af samme Art som de ovenfor nævnte *Pæje* og *Kåwe*, viser Prøven et Hovedkendemærke på gammelt Sjællandsk, de stærkt udviklede Tvetyd: *ie* for et *e* i *ri'ent* rent, *gni'e* gned, *yø* for et *ø* i *ryøre* røre, *ue* for et *å* i *lu'e* lå og *åa* for et *a* i *håaðe* havde, *knåase* knase, *båndt* bandt.

Heldigvis har vi i Folkemålsudvalget i København gamle Anes Tale bevaret på Grammofonplader, hun talte med rul-

1) (ng) betyder, at disse Bogstaver ikke udtales, men at de forårsager Næselvdyd på den foranstående Vokal.

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Lysthavere til Koen. Tegning af W. Marstrand. Kobberstiksamlingen.

lende Tungespids-*r*, stærke Tvelyd og voldsomme Stød, og dette sidste, det stærke og hyppigt anvendte Stød, hører også med blandt de sjællandske Karakteristica. Vi har allerede omtalt *nu'* og *di'* (sml. også *vi'* vi og *i'* I), og Prøven viser også Stød i *ti't* tit og *nå'k* nok, Ord som alle udtales uden Stød i Rigsmålet. Dette er Enkeltheder, men Stødet har i Sjællandsk simpelthen et meget større Funktionsområde, end det har i Rigssproget. På Dansk hedder det (uden Stød): *Søn*, men (med Stød): *Søn'nen*, derimod *Hat* – *Hatten*, *Fisk* – *Fisken* uden Stød i de bestemte Former. I Størstedelen af Sjælland får imidlertid også de sidste Former Stød, selvom Ordene har en kort Vokal, der efterfølges af en ustemt Lyd som *p*, *t* eller *k*, et *f* eller et *s*. I

POUL ANDERSEN

Prøven siger den gamle Kone i *Støkker* med Stød på det korte *ø*, og på lignende Måde hedder det *Ko'ppen, Ha'tten, han dri'kker, min Fæ'tter, min Fa'ster, Præ'sten, Væ'sten, Va'sken, O'ffer, E'sset* osv. Også i sammensatte Ords andet Led sætter Sjællænderen et Stød ind næsten overalt, hvor et sådant kan anbringes. Det hedder *Guermanskow'ne, Mælkekand'e, Malkepi'e, Helligda'we, Selestro'pper, Halgemeð'de* »halvgåen Middag«, ∴: Formiddagsmellemmad, *Mida'ften* Aftensmad og mange andre, ligesom et stærkt Sætningstryk også ofte medfører Stød i et Ord, der ellers ikke har det. Sjællænderen siger fx. *det er for mæj'e* for meget, *han er for gam'mel, det må inte vare for læng'e, sid dog stil'le, Dreng!*

Disse i Rigssprogtalendes Øren forkert anbragte Stød slipper ofte ind i Sjællænderes Udtale, også når de tror at tale Rigsmål, og de er let kendelige. Allerede for 200 År siden bemærkede den tidligere nævnte Høysgaard – den første herhjemme, der for Alvor beskæftiger sig med Accentforholdene i Dansk – at Stødet er som »et meget lidet Hik« i Talen; man skal »formilde« disse Stød, »og ikke jøkke dem saa ilde úd, som de Sællandske Bønder gjør, hvilke i det henséende tåler verre end nogen Jyde. Thi der er mange Jydske Dialècter, hvoraf den ene er slættere end den anden; men den gemène Sællandske er langt mere u-skikkelig i Aandelavet (∴: (Stød)accentuationen) end nogen af de Jydske«.

To Koner fra »Heden«, Trekanten mellem Køge, Roskilde og København, taler i den næste Prøve sammen om en gammel sjællandsk Barselskik, *Stumpegild'eseð* Stumpegildet (med den rigtige sjællandske Form af Ordet »Gilde«, *et Gildes*, egentlig en Sammentrækning af: *Gilde-hus*).

»Du har da nok hy'ørt, a når der sku vä'r Stumpegild'es, så sendte de Pi'n i Gu'eren yd' og bie, og så ha'd hun en

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Pilekæp i Hu'enen, a Barken var skra'we a', så dæn var hi'elt vid', og de hålt' et vidt Löm'törkle om'. Når de su'e en Pi' mæ en vid' Pind', så veste de a nu' kom Biepi'n.« »Ja, ded med Pilekjæppen ka jæ nok hywse, jæ har hy'ört. Sku Biepi'n ette si' sån'-en Ræms'?« »Jo, hun sku si: jæ sku hilse fra vå Mower og spørre, om I vilde komme på Löwrde og si'e Ty'øsen, hun har fåt i Nat.« »Men-e, der var nåwe, hun sku mæ Kjæppen, syn's jæ, jæ kå hyws.« »Ja, dæn' sku hun jo si'e og bliw' a' mæ. Hun sku smid' den ing' de'r vo hun syn's, de föst sku ha' en lil'.« »Å, ja'ne dåw, nu kå' jæ hywse ded. Der var jo i'en, der sku spille klåw', og så stak hun Kjæppen op i Ta'wed id Stæd, men Kownen hun ætter hin'de og smi'e Kjæppen og råwt': Der ha'r du den, di'n ledaw'tie Task'.« »Ja, den Histå'ri trow'r jæ osse jæ har hy'ört. Men, når så Kownerne kom', så sku de jo si'e den lil', og så blew' de bænket om de lång' Bow'r, de blew' jo sætted te Bow'rs, som de var ri' til. Dæjne-madam'men og den stör'ste Guermandskow'ne de sad' på Bowrænsbæn'kin, og så fek de Brød' mæ Ost, Kjyd og Kaf-mæ Tvedbakker.« »Og så var'-ed væl de sku si'e Ba'rned.« »Ja, Ba'rned sku jo gå run't til al' Kownerne, föst til Dæjne-madam'men, og de snakked jo om', væm' det li'ned og vo mæ:j det væjt.« »Vonær fe[k] de så dæn' Stumpe?« »Det var jo, når de sku jæm', så såa de Farvæl te Barselkow'nen og gik vär te sidt.« »Stumpegild'esed det var væl ette for alle Kownerne i By'n?« »Jo, de kom med allesam'men, bære Ingsidderkow'nerne og osse dem fra Fattehyw'sed, men de sad jo ne'erst.« »Ja, ded er som jæ si'r, jæ har jo aldred væt med se'æl, men gued mæ Basselpotte ha'r jæ da mång' Gång'. Vi ha'd en Yærkrukke derjæm', a vi bröwt' te ded sam'me og ed Krukkebu'en ti'-og bære hind' i'; men der var nok osse nowen, der ha'd en Kåwerspan'd ti'-ed. Men nø trow'r jæ ælles nok, a jæ må ti'-og jæm'. Farvæl Mari'e« »Farvæl Børte og Tak for Slyd'deren!«

POUL ANDERSEN

Samtalen kunde være Tekst til et af L. A. Rings Billeder af gamle Almuesfolk; hans så sikkert opfattede sjællandske Koner hører man jo formelig sukke deres: »Å, ja'ne dåw!«, denne gamle øboiske Påkaldelse, som Sjællands Dialektforsker i forrige Århundrede, Dr. Folmer Dyrhund, – muligvis med Rette – forklarede som et Relikt fra Katolicismens Dage. Når Menigmand hørte den latinske Bøn, Litaniet, var der intet andet der blev siddende i hans Bevidsthed end Udråbsformerne på *-iane*: Sancte Cipriane!, Sancte Daminiane!, Sancte Fabiane!, Sancte Sebastiane! osv., der lød hver Gang man påkaldte en af Romerkirkens hellige Mænd med et Navn, der endte på *-ianus*, og af den Slags var der mange. »På de ulærde Tilhørere af begge Køn«, siger Dyrhund, »måtte det flere Gange tilbagevendende *-i(j)ane* nærmest tage sig ud som et Slags Omkvæd, der sikkert har øget Indtrykket på de troende Sjæle«. Dette Omkvæd er blevet hængende i Sproget i lidt forskellige Former *ijane, åjane, hijane* o.l.

Sproget i denne Tekst er stadig normalt Sjællandsk men med en lille Mindelse om den Afskygning, vi finder i Nordsjælland. Sproget her har mange Træk tilfælles med Dialekterne i Skåne; det er Ligheder, der stammer fra Tider, da Samkvemmet mellem Rigets to Provinser på hver sin Side af Øresund var livligt. Nordsjællænderen bruger *o* (i Stedet for *ø*) foran *r* og *l*: *Ol Øl, Mol Møl, Hor Hør, Smor Smør, dores* deres, der ellers i Sjællandsk hedder *døres*, de ombytter også ofte *u(o)* og *y(ø)*, især foran *t*, så det fx. hedder *nutte* nytte, *gemutlig* gemytlig, *Huldebær* Hyldebær, men omvendt også *pytte* putte og *smytte* smutte, *Glyt* Glut, eller med *ø*: *Køl* Kul, *Spør* Spurv, *krøm'* krum. Former af den sidste Art finder vi dog langt videre ud over Sjælland (her i Teksten fx. *Löm'törkle*), ja denne Tendens mærkes endog på den anden Side af Storebælt, på Langeland, Ærø og de små Øer syd for Fyn.

Det er iøvrigt karakteristisk for Dialekterne på Sjælland, at der ikke er tydelige eller skarpe Grænser mellem dem. Man

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

*Kornet køres hjem. Pen- og Blyantstegning af Vilhelm Marstrand.
Kobberstiksamlingen.*

kan høre, om en Mand er fra Nordsjælland, hvor Sproget har en særlig livlig Sætningstone, fra Ods Herred eller fra Vest-sjælland, om han er »Kalundborgjyde«, Stevnbo eller fra det stødløse Sydsjælland, men at trække bestemte Grænser for disse Særarter af Sjællandsk lader sig kun undtagelsesvis gøre. Skarpere udskiller sig, eller, måske rigtigere, udskilte sig i ældre Tid, de – man kunde sige – Afarter af Sjællandsk, der findes rundt omkring i Kanterne af Området. Der er fx. Dialekten på Sejrø, som i sin Tid blev beskrevet af en kendt nordisk Sprogforsker, Magister P. K. Thorsen, der var født på Øen. Sproget dér har Mindelser om både Jysk og Fynsk: *dær æ kâmeð eð skaleð Dyw'r þo vårt Lå'n, de tar smu'e Lå'm*, sagde de gamle Sejrøboer, når Ræven om Vinteren traf at komme over Isen til Øen. Der er også Dialekten på Omø og Agersø i Storebælt,

POUL ANDERSEN

som det ene Øjeblik minder en om Sjællandsk, det næste om Fynsk, og snart lyder ganske som Lollandsk, og så er der Øresundsdiialekterne, dels i Fiskerlejerne Skovshoved, Taarbæk, Sletten osv. mod Nord, hvis gamle Forbindelse med Lejerne på den anden Side af Øresund gav de derboende Fiskeres Sprog et stærkt skånsk Præg, dels i St. Magleby og i Dragør (*på Drawyø*, som det forhen hed), hvor Dialekten altid har været forskellig fra den, man fandt i de andre Sogne på Amager (Kastrup og Tårnby). St. Maglebyerne har endnu i deres Ordforråd nogle mærkværdige Ord, der er Mindelser om deres hollandske Forfædre. Det er foruden deres Personnavne (*Crilles* og *Jan* m.m.) Plantenavne som *Ma'leskens* (maagdlietjens) Tusindfryd, *Bellis* og *Paske'råskens* (pascheroosjens) Kobjælde, *Pulsatilla pratensis*, Betegnelser for Dele af Folkedragten: *Kralevipper* (Koral-) og *Slatebånd* og Amagerbøndernes Betegnelse for Æbleskiver: *Højlonkens*. Og Sprogtonen i Dragør (c. 12 km fra Rådhuspladsen) kan de allerfleste Mennesker den Dag i Dag ikke skelne fra den bornholmske; jeg har selv haft en sådan falsk Bornholmer som Nabo i over 10 År, inden det gik op for mig, at hun var født på Amagers Sydspids.

Endelig er der jo selve Hovedstadens gamle Dialekt, Gammelkøbenhavnsk, hvis Sprogtone også viste østdanske Træk. Allerede i 1817 illustrerede Jacob Hornemann Bredsdorff i »Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning« Københavnerens Dagligsprog i en lydskrevet Samtale mellem en Person (A), der taler Tidens »højere«, stærkt skriftbundne Foredragssprog og en anden (B), der taler københavnsk Dagligsprog. B.s Sprog har ligesom moderne Rigstalesprog de dengang øjensynlig kun københavnske udprægede Tvelyd *aj* og *åj*, mens A bruger *æj* og *øj*, B bruger *sch*-Lyden, mens A bruger *sj*- ligesom det nu er almindeligt, men begge bruger de det sjællandske *inte* for ikke, om end i forskellig Form:

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Et Lam føres i Stalden. Tegning af Lorenz Frølich. Kobberstiksamlingen.

- B. fenør du entø at NN.s talø var fårtræfelig?
- A. de fårøkåmør mæj, at han intø iachto dæn fårsgjæl man bør gjørø mæløm uðtaløn i en samtalø å i en åføntli talø. Når je hørtø ham sie maj, daj, ve, mæ, ge, go, i sdæðøn får mig, dig, veð, mæð, givø, goð, så fårøkåm de mæj, sãm åm jøj sæð jømø i min sduø å hørtø en a minø goø vænør snakø, å dæn højtøðliø sdæmneng – måtø sdraks fårsvønø. – – i alø goðø dansgø værs ær rim å foðmål enrætø æftør dæn uðtalø, jøj talør åm, så at får æksæmpøl mig rimer sæj på u n d ø r l i g, mæn intø på v æ j, e k ø rimør sæj på s d e k ø, mæn aldri på k l e n t ø, å g i v ø ræjnøs får to sdavølsør, intø får en. – –
- B. dænø regøl blir langt fra entø iachtaøt a alø vorø sguøsbølørø; mæn de kan gærnø værø a di gorø rech-tigst i å følø dæn.

POUL ANDERSEN

Forholdene havde øjensynlig ikke ændret sig synderlig et halvt Hundrede År senere, da Forfatterinden og Kvindesagsforkæmperen Pauline Worm (i Nordisk Månedsskrift 1873, 2, p. 87) giver en lille Prøve på det, hun kalder simpelt Kjøbenhavnsk; den er sikkert i mange Retninger karakteristisk for Gammelkøbenhavnsk, sådan som vi også kender den fra Replikkerne til Fritz Jürgensens Tegninger: »Gud! Caveline; hørte Du hvad han sæh?» eller »Æddu tosse Dreng! Du staaer nu og vælter Rakvirket!«.

Pauline Worm sammenstiller:

Skriftdansk:	Dannet Kjøbenhavnsk:	Simpelt Kjøbenhavnsk:
Kan du ikke ryge?	Kan du ikke rye?	Kadunte rye?
De skulle ikke have det	Di skal ikke ha de	Diskante hatte
Vi vide hvad vi ville	Vi véd va vi vil	Vi vé va vi ve
Pigen har været i Vandet	Pien har væred i vanned	Pien ha vætt (våren) i vanned
Hvo bragte ham hans Kårde	Væmn bragte ham hans kåre	Væmm brang ham hanses kåre
Selv plejer jeg at sige vor Karl Besked	Sæl plæjer jæj a sie vårres kal besked	Sæl plajer jæ van å sie vårreses kal beskén
Hun ligner sin Moder, hun er mageløs nydelig	Hun liner sin mor, hun er mageløs nydeli	Hun liner hinneses mor, hun æ maveløs nydelien
Jeg kan ikke sluge halve Æbler	Jæj kan ikke slue halve æbler	Jækante (jaj kante) slue halle ævler
Et Egetræ i Kjøge og et Bøgetræ i Stege	Et æjetræ i Kjøje å et böjetræ i Stæje	Ed ajetræ i Kåje å ed båjetræ i Staje
Dette er meget for meget	Dette er mæjed for mæjed	Disse æ majed få majed

Man lægger Mærke til, at samtidig med at de i Datidens simple Københavnsk brugte Tvelyd *aj* (*plajer*, *majed*) og *åj* (*Kåje*) nu har erobret den almindelige danske Rigssprogsud-

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Pige, der malker. Ca. 1844. Farvelagt Blyantstegning af P. C. Skougaard. Kobberstiksamlingen.

tale, så har til Gengæld Brugen af disse Tvelyd i Ordstoffet tabt Terræn; vi bruger nu i mange Tilfælde de skriftbundne Udtaleformer med *g* (*Egetræ, Stege, Bøgetræ, Køge*), hvor Københavnerdialekten tidligere benyttede Tvelydsformerne.

Det er tidligere fremhævet, at det nære Forhold imellem Sjællandsk og Rigssproget har medført en betydelig Afslibning af de sjællandske Dialekter, men også i en anden Forstand har den Kendsgerning, at Rigssproget hviler så at sige lige oven på Sjællandsken haft afgørende Betydning. Der har ikke kunnet udvikle sig en Litteratur på Sjællandsk. »I Digt udtrykkes Hjærtets Følelser vanskeligt på troværdigt Sjællandsk«, siger Thorkild Gravlund. Ja, det er i det hele taget vanskeligt at udtrykke det alvorlige på Sjællandsk. Jyden kan, opfyldt af sin Følelse, give det storladne Udtryk for Sygelejets Kval og sidste Stunder, mens Sjællænderen mangler Ord eller kommer så underligt fra det, når han ved et pludseligt Dødsfald trøster med Ordene: »Ded er kedelig at dyø så akaved«. I Stedet for at jamre højt over Verdens Dårlighed konstaterer han: »Ded er

POUL ANDERSEN

itte anneledes med ded!«, og en alvorlig Henstilling om at foretage noget, der er én inderlig ubehageligt, lyder i al sin Enkelt-hed: »Ded er bedder, du går hen og . . . «.

Det rent sproglige Forhold tror jeg nu har mest at sige her, men naturligvis spiller Forskelle i Folkekarakteren også nok en Rolle. Jeg må her atter citere Gravlund: »Jydens frodige Sans for Massevirkning, Lysten til at virke i Hobetal og efter Ævne spænde Arbejdet over vide Felter, er et Hang af lyrisk Natur og staar iøvrigt godt til det ensomme i Karakteren. Jyden planter hellere hundrede Træer end ett – og sælger hellere alt: fra Tagrør til Bryllupspostelin, fra Sofaer til billige Træskostøvler, end han danner sig en lille og sikker Indtægt. Der er Vovemod og Kraftoverskud. Gennem den jyske Folkekarakter gaar en Sjælsspænding, som giver Bund for Lyrik«. Der er noget om det med den lille og sikre Indtægt, man hører oftere sjællandskfarvet Tale blandt de københavnske Sporvejsfunktionærer end jyskfarvet. Der er ikke megen hverken lyrisk eller etisk Spænding i Sjællænderen. Jyden kan sige om et Menneske, at han er »sær«, dvs. han er naturstridig, og der åbnes for et Dyb af uforklarlige sjælelige Forviklinger. Sjællænderen siger, at han er »kånstig«, dvs. han stikker i sin Væremåde af mod Lavet, mod Kredsen; der kan være god Karakterisering heri, mindre Vurdering. Sjællænderen har Sans for Karikaturen og Narreriet. »Han vår fuld af Tjatterier og Gantestræjer« er et Kompliment på Sjælland men ikke i Jylland (jfr. Historien ovf. p. 135 om Pæ Tårpesen). I Jydens Humor og Fortællekunst skal der være en Pointe, en Idé, en Konstruktion; Sjællænderen griber en Situation og spiller på den – det bliver blot Narreri, men »saa fordringsløst Narreriet synes, er det sletikke let at se til Bunds i. Kende Sjællænderen falder tit Jyden vanskeligt, grundet paa en Tilbøjelighed til at arges istedetfor at smile«, siger Gravlund. »Ja, lad vos snakke, mens vi lever. Når vi dyør, ku vi gærne komme til at ligge ved Siden af én, der ingenting siger!«.

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Sjællænderen har Sans for Lavet, for Kredsen. Gravlund siger herom: »På Sjælland var der ingen Rakkere – jo, Tatere, Kælt-ringe, Sigøjnere og aparte Rak var her aldrig Mangel paa, men de fik ikke Lov til at udsondre sig af Samfundet i Smaaflokke og spille »uærlige« som i Jylland«. Præsten Joachim Junge fortæller i sin Bog om »Den nordsjællandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog« 1798, om Bryllupsfester, hvor også Betlerne kom til Bords, og vi læste ovenfor p. 138 om Stumpegildeset, hvor de var med alle, selvom de naturligvis »blev sættet til Bords som de var rige til«. Sjællænderen ordner efter sin Opfattelse af Helhed alle ind i Samfundet. Det er Øfolkets Fornemmelse af Samhørighed, og denne Fornemmelse har Sjællænderne – de egentlige »Daner« – også over for Landet, for Danmark. »Nationalfølelse har Jyden nok af. Men Nationsfølelse — den møder han på Sjælland«, hedder det hos Gravlund. Her er ikke Stedet for Dialektens Udfoldelse – man har jo Rigsdansken.

Derfor er Sjællandsken kun brugt til Narreri. Ja, enkelte Gange omkring 1800 kan vi, som Kaj Bom har peget på det i en Artikel i »Danmark« 4. Årg. (1944), p. 392, finde det sjællandske anvendt alvorligt og da rørende i Idyllen, således i den sydsjællandske Præstesøn Peder Horrebøw Haste's Digte, fx. hvor den gamle Bondes Udbrud om Spædbarnet er kønt udtrykt:

*O! see'et lille Kree! O! see'en smiler!
O! see'en kauter! See, o! see, 'en leer!*

Både sjællandsk Sprog og Folkesind mærkes naturligvis hos en Række Forfattere, som Anton Nielsen, Zakarias Nielsen, Schandorph og især Thorkild Gravlund, men ingen af dem har direkte skrevet på Dialekten, den er stedse kun blevet benyttet til det folkelig komiske, for ikke at sige lavkomiske. Det gælder Bogtrykkeren P. N. Jørgensens Pjecer, fx. »Bonden i Tivoli«, »Bonden og de vilde Dyr« m. fl. fra 1840erne, Maglekilde-

POUL ANDERSEN

Petersens, Larsen-Græsteds og Ravn Jonsens Fortællinger. Det højeste, man har kunnet drive det til indenfor Dialektlitteraturen på Sjællandsk er en Avis, »Sjællænderen«, udgivet og redigeret af Thorkild Gravlund fra Reersø og Venstrepolitikeren I. A. Hansen fra Roskilde. Den udkom gennem et Års Tid i 1934–35 med et Nummer om Måned. Her finder man en Række »Sjællandske Samtåler« mellem de to »Redatyerer«, og meget andet både Vers og Prosa, alt på Sjællandsk – undertiden endog Annoncerne: I, jane velheden dog! Døv har vel sat lidt Skellinger i Fres'borg Sparekasse!

Af anonym Folkedigtning findes der også noget, men det er stadig i den komiske Genre. Det tidligste er et »Brøv tæ men kære Las Nilsen fraa Mætte Jensdotter«, fra Slutningen af det 18. Århundrede. Det foregiver at være skrevet af en sjællandsk Bondepige til hendes Kæreste og fortæller om en Intrige, der skal bringe de to sammen. De særlige sjællandske Former for Efternavne: *An', Hå'n, Nilen, Olen* o.a. for Andersen, Hansen, Nielsen og Olsen møder vi i den kendte »Pe' Nilen ha' drauet sin Jolle å Land – didelum – didelum – dej«, og af Sjællændernes talrige folkelige Remser og Rim skal jeg som Afslutning på min Omtale af de sjællandske Dialekter blot anføre det bekendte Legerim om Vejen fra Roskilde til Tuse ved Holbæk:

*Der står skrevet på Roskylle Port
der er 4 Mil til Tuse
og vil du itte ave, så kan du gue,
din store, breed Maduse.*

SYDØMÅLENE

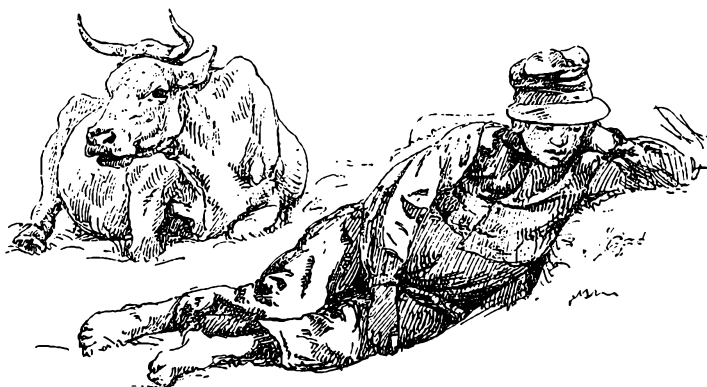
Man kan godt tale om Sydømaalene som en Dialektgruppe, og betragtet sådan er de Dialekter, der falder under denne Betegnelse, knyttet nærmest til Sjællandsk. Det må dog straks fremhæves, at det rigtignok er en Gruppe med mange og store

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

**Tegning til »Roepigerne« i Saksøbing, 1939, af Gottfred Eickhoff.
Privateje.**

POUL ANDERSEN

*Sovende Vogterdreng. 1847. Fra Studieblad af Carlo Dalgas.
Kobberstiksamlingen.*

Forskelle, fra Nørre Herreds-Lollandsk, der står Langelandsk og Sydfynsk nær og til Nordfalstersk og Vestmønsk, der står Syd-sjællandsk nærmest. Der er her som ofte på mindre Øer en ikke ringe Forskel på Syd og Nord eller Øst og Vest i al Fald har man indtil det 20. Aarhundrede kunnet pege på ret skarpe Grænser mellem de forskellige dialektale Afskygninger. Fælles for Sydømålene er, at de ikke har Stød, eller som gamle Høysgaard udtrykte det om Lollikerne: de »gjør skåbet [dvs. Skabet subst.], børgerskåbet &c. ofte til noget, som er skåbed eller skåwed [dvs. skabet adj.]; i det ringeste lår de ikke Støde-tonen åltid saa kjendelig høres, som de burde«. Desuden minder deres Måde at nasalere *nd-* og *ng-*Forbindelserne på om Fynsk, men det er et Spørgsmål, om ikke større Dele af Sjælland i ældre Tid har kendt det samme Fænomen i fuldt Flor; nu kendes noget lignende kun på Syd-sjælland og Sydstevn. På Møn er der tydelig Forskel på Høje-Møn, de østligste Sogne, Magleby, Borre og Elmelunde, hvor Nasaludviklingen minder ganske om Fynsk, og hvor det hedder *bawe Kawer* bage Kager, Midtmøn, Sognene Keldby, Stege Landsogn og Damsholte, hvor Nasaludviklingen har en mærke-

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

lig ð-agtig Karakter, i nedenstående Prøve udtrykt i fx. *medre* mindre, sml. også *ræede* rende, og så det vestligste Sogn, Fane-fjord – hvis Selvejerbønder fra gammel Tid har holdt sig borte fra Fæsterne i de andre Sogne – hvor det hedder *bae Kaer*, og hvor Dialekten i det hele minder mere om Østfalstersk. På Falster er der nemlig også Forskelle at notere mellem Nordfalstersk, Østfalstersk og Sydfalstersk (i det sidste Område finder man fx. ð-Lyden ligesom i Sjællandsk), og endelig kan Lollandsk opdeles i Østlollandsk (Thoreby og de nærmeste Sogne mod Falster), Midtlollandsk og den i flere Henseender afvigende Dialekt i Nørre Herred, Landet Nord for Nakskov.

Et ejendommeligt Træk i Mønsk er Bortfaldet af *n* i Medlydsgruppen *-rn*. Det hedder *Båar* Barn, *Koor* Korn og *Jærkyve* Jerntyve, Fork, et Træk som også kendes i Sydsjælland – Byen *Mern* udtalte de gamle *Mær* – men som man ellers skal helt op til Nordvestjylland (nordlige Hardsyssel, Salling, Mors og Thy) for at genfinde. Et andet er den mærkelige Udtale *fr-* af *vr-*Forbindelsen: *freed* vred, *fride* vride, *Freensker* Vrinsker, Hingst, som genfindes i tyske Dialekter på den modsatte Side af Østersøen. Også i Ordforrådet har Mønsk, og Sydø-målene i det hele, mange Ejendommeligheder: Lebladet på et Mejered hedder *en Seise*, og Fuglen Skade hedder *ing Heister*, og dertil kommer den ejendommelige mønske Sprog-tone, som desværre ikke kan gengives i nedenstående Prøve på Dialekten, et Digt af Møns-Digteren L. M. Larsen:

*De' vaa mæ' et Læs Koor ha' valt,
aa nææsegrovs poue Joren ha' faldt,
men ha' slo' sætte saa mæed.
Nøv æ' der de' aa seje tæed,
a' ha' sku' Væltepænge hoæ,
ves ha' ku' sleppe froæ
aa vælte mæ' naave Læs,
naa' di kørte Koored i Hæs.*

POUL ANDERSEN

*Da ha' saa vaa vulted, saa soae
Buing, a' ha' skutte hoae
di ti Kroner, ha' sku hat;
aa saa tov di bægge to fat
mæ' aa læsse Koored poue, men
saa valt smæ' Koaling mæed ijæn.
-- Jæ' ska naak foue Væltepænge ilejn,
faa de' soue nemlig yv tæ' Regn.*

*Aa saa vaaed Fyreaften tæ'.
»Va' væ' døv nøv ji mæ',
soae Koaling, faa aa foue Koored oae Vejn,
væ' døv ji mæ' di ti Kroner ilejn?«
Buing freed sæ' jo naave væed,
men der vaa' jotte naave aa seje tæed,
faa Koored sku' jo jerne jææm.
»Skit mæed' jæ væ' ji' dæ' fææm«.*

*Saa satte Koaling Jærkyven: »Nej,
jæ' stegger notte op faa dej,
mæ' medre jæ' four, va jæ' hoar savt,
æls foued legge, voued æ' lavt!«
Aa saa bjønte ha' aa goue;
saa ku' Buing jo naak faastoue,
a' de' vaa poue Tie aa sloue tæ'
-- Jøøv! Jæ' jir ti Kroner, de' jø jæ.*

Møder Læseren et Menneske, der siger »Men, jøøv!«, når han mener »Nej, da« eller »Ih, da!« så er det temmelig sikkert, at vedkommende er fra Møn.

Endnu et særegent lydligt Træk i Sydømaalene skal nævnes. I Ord der begynder med *tj-* foran *e* eller *æ* (og *t-* foran *y*) udtales dette *t(j)-* som et *k-*. Det erfarede vi allerede i det mønske *Jærkyve* Jerntyve. Det hedder således også *Kywr* Tyr, *Kære*

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Tjære og *Kænstepie* Tjenestepige. For at forklare disse Former med *k-* (i Stedet for *tj-*) må man forudsætte, at Ord med oprindeligt *k-* foran *i, e, æ, y, ø* i Dialekten tidligere har været udtalt med *tj-* på samme Måde, som det stadig er Tilfældet i Bornholmsk og Skånsk. Vi anfører som Prøve på Lollandsk nogle Replikker fra en af Kaj Munks små Enaktere, »I Høstens Tid« (der i 1948 sammen med andre Småstykker blev udgivet under Titlen »Landlige Interiører i lollandsk Bondemål«):

Morten (*strengt*) Vee du va, Ane! Du æ enne noen Pattebaarn, men du æ naaet tæ Skæls Aaer aa Aller. Aa de ska du vie, aa jæ æ enne faapleide tæ aa føe dei hær mer; du kaa(nd) komme hærfraa, va Dau de ska vare; faa du æ her ku(n) som en Kænstepie.

Hans. Va sejer du? (*truende*) Æ hu(n) her ku(n) som Kænstepie, der kaa(n) komme herfraa, va Dau de ska vare?

Morten. Ja, sandeli; de tøj jæ seie, saa tit de ska vare . . .

Kristen. De va sku møie! (*Svend hvisker noget til Ane, der forbauset nikker*).

Morten (*sitrende af Hidsighed*) saae du sku? Haaer jenne paa de øutrøkliste faaboe al de(n) Slaus hær i Høuse. Jæ vel enne haae de(n) Baa(nd)en. Ves jæ noensei(nd)e høre noensomhelst æ menne Folk hær i Høuse seie en Ee, saa kaa(n) ha(n) faa si(n) Opseielse mæ de vuns aa ska bleie veist væk øieblekli; saan i(ng) Kaael haaer jenne Brøu faa hær. Haaer I faastaae?

Hans, Kristen, Jens, Svend og Ane (*springer alle som een op og slaar i Bordet*) Ja, Satan gale mæ saa.

og senere, da det går op for Morten, at Hans holder af hans Datter Ane og vil gifte sig med hende:

Hans. La vus baare komme øu, Mordi(ng)!

Morten (*ude af sig selv af Raseri*) Ja komme øu aa komme

POUL ANDERSEN

ei(ng)! De æ sku nyclit. Hær midt i Høesti(ng) stekker mit enstens Baarn aa alle menne Folk ae, saa jæ setter ene tæbaes mæ de(n) Hyleso. (*peger paa Rasmine*) Aa saa æ de mest krapeerlie, aa de æ kuns i(ng) Kænstekaael, aa mi(n) – mi(n) Daaeter re(nd)er si(n) Vej mæ. (*han vakler hen til Bordet og slaar i det med Næverne*) Aa hær haaer I to gaae aa hore ba mi(n) Røg, I raaene Lierliheer. Aah! rub ae mæ jer, aa la mei aller see jer meer, før jæ i Himlen ska se jer pins i den øuslukkelielie Ild aa grinne ae jer.

Hans (*med Haanden paa Døren*) Ja, de jø smæ(nd) liemøie, voer vi kommer, kommer vi baare enne sammen mæ dei. Kristen. Næi, tør du staae ei(nd)e faa, aa vinne kommer sammen mæ dei, saa ska vi nok komme paa de(n) ridie Seie.

.....

Morten (*rasende igen*) Faen faatære di(n) frække Hals! Troer du, mi(n) Daaeter, i(ng) Bu(nd)edaaeter, mi(n) Bu(nd)edaater ska haae i(ng) faati Løus, i(ng) dum Staaere, i(ng) sleibeene Høusmaa(nd)su(ng)e? De ska bleie Løjn!

BORNHOLMSK

»Piblijn så te Horrijn: tâ Tjitan ver Djâred å gakk på Tjil-led ætte Slømmer te Djyltan, så ska du få Palthæsta te Ujn-narna«. Det er rigtig bornholmsk, og det er vanskeligt at forstå for en Rigsdansker¹). Dette Sprog er i Nutiden den eneste Repræsentant inden for Rigets Grænser for den østdanske Dialektgruppe. Det er ikke ualmindeligt at høre den Påstand frem-sat, at Bornholmerne taler Svensk. Det er naturligvis fejlagtigt.

¹) Pigen sagde til Drengen: Tag Spanden ved Gærdet og gå op på Loftet efter Affaldskorn til Gylten (den unge So), så skal du få Klatkager til Aftensmad.

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

Bornholmerne taler et Sprog, der er beslægtet med Skånsk (spec. Sydøstskånsk), man kan godt kalde det en skånsk Dialekt, men historisk betragtet må de skånske Dialekter regnes med til Dansk. Skånsk er netop den gamle Hovedrepræsentant for de østdanske Dialekter, i de seneste Århundreder naturligvis under stærk Indflydelse af svensk Rigssprog.

Bornholmsk er i mange Hensender et Sprog, der har fjernet sig mindre fra Oldsproget end de andre danske Dialekter. I 1830 offentliggjorde Lægen Panum en »Beskrivelse over Bornholm«, hvor han karakteriserede Dialekten som »et slet Dansk sammenblandet med tyske Ord, med adskillige svenske Endelser, og en norsk Accent«. Hvad han kaldte Svensk og Norsk er imidlertid blot Dansk på et ældre Stadium. Vi finder i Bornholmsk således tre Køn ligesom i Gammeldansk (og i de øvrige Øsmål), hvilket betyder, at også Bornholmeren siger *han* om en Særk og *hun* om en Skjorte, men mere ejendommeligt er det, at en hel Del af den Bøjningsrigdom, som vi finder såvel i Olddansk som i Oldislandsk, er bevaret i Bornholmsk. Tillægsord fx. har, når de slutter sig til et Hankønsord, en særlig Endelse *-er*: *ejn swårter Katt* en sort Kat, *ejn tyykker Prost* en tyk Provst, *ejn gammajler Majn* en gammel Mand, men er i Hun-køn uden Endelse: *en gammel Konna* en gammel Kone. Ved Udsagnsordene finder man flere gamle Bøjningsformer bevarede: Det hedder *jå kommer – vi komma, hajn drak – di dråkke, hajn fitj* han fik – *di fijnge*. I Verbernes Bøjning høres i 2. Person: *estu galijn* er du gal! *Såstu jā sto maj* så du jeg stod mig! Bydemåden har en særlig Form i Flertal: *sidden ner, varren så goa* sid ned væsågod, *hojllen jær Tjæwt* hold jeres Kæft, og Dialekten har dobbelt Bestemthed som i Svensk og Norsk: *dæjn stora Horrijn* den store Dreng. Ejendommeligt for en Rigsmåls-talende er endvidere Brugen af de mange Sammensætninger: *di Kvijnnfolken ha ømmer så majed pådombujnned* Kvinden har altid så meget bundet på sig, dvs. har så mange forskellige Klædningsstykker på.

POUL ANDERSEN

*Gammel Kone på Bornholm. Blyantstegning af Kristian Zahrtmann.
Kobberstiksamlingen.*

Lydligt har Bornholmsken også mange Ejendommeligheder. Den allerede under Sydømaalene omtalte Udtale *tj-* for skrevet *k-* finder man her i samme Omfang som i Svensk: *tjöra* køre, *Tjista* Kiste, og for *g-* høres den tilsvarende stemte Lydforbindelse *dj-* (*djåra* gøre, *djyza* gyse, *Djæss* Gæs), der på Allinge-Sandvig-kanten kan afløses af *j-* (*jåra*, *Jæss*), ligesom det

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

er almindeligt i Skånsk. Også de *j*-agtige *l*- og *n*-Lyde er karakteristiske for Bornholmsk: *bijnna* binde, *bræjnna* brænde, *Tjijlla* Kilde, *hojlla* holde, og så har rigtigt Bornholmsk stemt *s* (*z*): *Glâz* Glas, *lyz* lys, *Hâzza* Hose, *Dâzzmara* Dosmer.

Det der virker mest fremmedartet på Rigsdanskeren er dog vist de mange »sære« Ord, som Bornholmerne bruger, og som man simpelthen må lære, hvis man vil forstå Sproget. En Dreng hedder *ejn Horra* – Ordet er beslægtet med *Hyrde* — og *ejn Dræjng* betyder en Karl, en Pige hedder *en Pibel*, og *Bællana* betyder Børnene. Vor fornemste Kender af Bornholmsken, Magister Aage Rohmann, har i Bornholmske Samlinger XIX (1928) skrevet en morsom Afhandling om det bornholmske Sprog. Han giver her, som Eksempel på hvad Bornholmsk kan danne af karakteriserende Navneord, et Udvalg af Betegnelser for Kvinder: Hvis en Kvinde er større end Gennemsnittet, kan hun kaldes en *Dunnra* eller *Dundra*. Er hun ubetydelig at se på, er hun en *Skrusa*. Er hendes Gang ikke helt fuldendt, kan hun nævnes en *Dalka* (hvis hun går slingrende), en *Hampa* (hvis hun humper), en *Slæwsa* (med slæbende Gang), en *Sjæska* (med sjokkende Gang), en *Dujnsa* (en, der træder tungt). Er Kvinden langsom, kan hun være en *Drossla* eller en *Sagga*. Er hun uordentlig, er hun en *Fnaza* eller en *Slagga*. Er hun arrig, kan hun fx. være en *Arribigga*, en *Dæwlahætta*, en *Fanijnahætta* eller, når hun skælder ud, en *Horsasjæra*. Er Kvinden kåd eller forfløjen, er hun en *Toza*, en *Ravina*, en *Galnehaja* eller en *Galnefojta*. Farer hun ustadigt rundt i Stedet for at sidde pænt og ærbart hjemme, er hun en *Raspa*, en *Fojta*, en *Vispa* eller, værre endnu, en *Vijnsa*, en *Futa*. En snakkesalig Kvinde kaldes en *Taddra*, en *Knaddra*, en *Ballra*, en *Skallra*, eller mere malende en *Bakkaballra* eller en *Krakkaballra*. Er hun gammel og tandløs, er hun en *Tajnharpa*. Vrøvler hun, er hun en *Sjæwsa*, en *Tjæwsa*. En Kvinde, der render med Sladder, er en *Sladdra*, en *Smæjlla*, en *Smæjlefaila* (en »Smældeviolin«), en *Lointromma*. Bornholmsk er dog ikke blottet for komplimen-

POUL ANDERSEN

terende Udtryk for Kvinden. En Pige, der er sød og fiks, er en *Dokka*. »Hon e en nætt liden *Dokka*«. Unge Piger i Sommerkjoler kan nævnes *Sommarfâula*. »Naj sikkena grajna *Sommarfâula*«. Og endelig kan fremhæves som vistnok det mest poetiske Udtryk for Kvinden: et *Blomster*. »Hon e et ræjtit *Blomster*«.

Bornholmskens rige Ordforråd er beskrevet i »Bornholmsk Ordbog. Med Indledning og Tillæg udgivet af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab« 1908. Manuskriptet hertil er dog fra Midten af forrige Århundrede og er skrevet af Overlærer Joh. Chr. Subcleff Espersen, født i Rønne i 1812. Overlærer Espersen var også Digter og har givet flere kendte Bidrag til den store Litteratur, der findes skrevet på Bornholmsk. Alle Bornholmere kender hans

*Liden Elna*¹).

God awtan, liden Elna, gods fredd,

God awtan, min deilia rosa!

Ad gubbajn hajn vill freia, jâ vedd;

Men toustuijn, vastu jo tosa.

Te öfröl ded lakkar vell snarara, du,

En konna, – ded bler nokk for sijlla;

Men jâ går å stjärnar på piblana nu,

Forr jâ e på nå nu så vijlla.

Hvad, liden Elna,

Hvad, min deilia rosa?

Mere ægte folkelig i Sproget er Urmager J. P. Møller (1818–1893), der blandt andet har skrevet det bekendte Digt »Hallstøðijn« (∴ Knøsen)

¹) *Oversættelse*: God Aften, lille Elna, Guds Fred, God Aften, min dejlige Rose! At Gubben vil fri, ved jeg; men tog du ham, var du jo en Tosse. Til Gravøl (egentlig *Udfærdsøl*) lakker det nok snarere, du, en Kone – det bliver nok for silde; men jeg går og kikker på Pigerne nu, for nu er jeg næsten i Stand dertil (til at gifte mig). Hvad, lille Elna, hvad min dejlige Rose?

DIALEKTERNE ØST FOR STOREBÆLT

*Hö'r Ælsø, já vel djevta maj
å dærsåm du vel hâ maj
så veðð já deð mæ sânt å sajj
a jántø ska bedrâ daj*

men Else vil ikke have ham, for han er – *såm fâlk di sajj – eð saktermænskø skåbbatrâww* (o: et fordømt Drog).

Blandt de yngre Bornholmere er der Grund til at fremhæve Realskolebestyrer Alfred Jensen (Digte af A. J., 1948), Intendent J. P. Kuhre (Bællaminje. 1936) og en Del af Bidragyderne i Forfatterinden Elna Schönes Årsskrift »Gammelt å Nyt«, der udkom gennem 10 År fra 1929 til 1939. En meget produktiv bornholmsk Forfatter er Otto J. Lund, hvis Bøger (Bråfolk å Stommene, Slidara, Vår Larkan ryggar o.m.a.) kan købes i enhver Boghandel på Bornholm.

om 9-16
Kobberstiksamlngen

Krakkehans. Tegning af Oluf Høst.
Kobberstiksamlngen.